

Folkbildningsrådet utvärderar No 2 2014

Kulturprogrammets betydelse för deltagarna

Utvärdering 2 av studieförbundens kulturprogram

Folkbildningsrådet

Peter Håkansson och Tobias Harding

Kulturprogrammets betydelse för deltagarna

Utvärdering 2 av studieförbundens kulturprogram

Kulturprogrammets betydelse för deltagarna
Peter Håkansson och Tobias Harding

Folkbildningsrådet
Box 380 74
100 64 Stockholm
Tel: 08-412 48 00
Fax: 08-21 88 26
E-post: fbr@folkbildning.se
www.folkbildning.se

Layout: Johan Nilsson/Kombinera
Omslagsillustration: Ninni Oljemark/Kombinera
Tryck: Modintryckoffset, Stockholm, maj 2014

ISBN: 978-91-88692-54-2

Folkbildningsrådets reflektioner

Folkbildning handlar mycket om kultur

Kulturen är framträdande i alla folkbildningens verksamhetsformer.

Under 2013 stod det estetiska ämnesområdet Konst, musik, media för drygt 60 procent av studieförbundens cirkelverksamhet, räknat i studietimmar. Hundratusentals cirkeldeltagare gavs möjligheter att genom eget skapande och tillsammans med andra utveckla sina intressen och förmågor. Flest deltagare hade musikcirkarna.

Studieförbundens kulturprogram ökar i omfattning och intresse

Samtidigt erbjöd studieförbunden cirka 360 000 kulturprogram, en ökning med 20 000 program jämfört med 2012. Andelen kulturprogram har ökat kraftigt i studieförbundens verksamhet under de senaste årtiondena. Från ett medeltal på cirka 154 000 program under 1990-talet rapporterades i genomsnitt drygt 230 000 program per år under 2000-talets inledande 7–8 år. Från och med 2009 har studieförbunden genomfört mer än 300 000 program varje år. 2013 var mer än hälften av studieförbundens alla arrangemang kulturprogram. De nådde ungefär 19 miljoner deltagare.

Kulturprogrammen är den mest öppna av studieförbundens verksamheter. Att kulturprogrammen blir fler och samlar alltfler deltagare är ett tecken på att folkbildningens arbetsformer utvecklas och förnyas.

Under 2013 genomförde Folkbildningsrådet tre utvärderingar av studieförbundens kulturprogram, inriktade mot kulturprogrammets betydelse för lokalsamhället, för deltagarna, respektive för de medverkande och som arbetsmarknad. Den utvärdering som presenteras i den här rapporten är den andra i serien, Kulturprogrammets betydelse för deltagarna.

Folkbildningspolitik och kulturpolitik

De tre utvärderingarna visar sammantagna att kulturprogrammen innebär att kommunernas kulturutbud breddas och vitaliseras, i och med att kulturprogrammen involverar nya deltagargrupper, alternativa kulturinriktningar och nya föreningar. Folkbildningspolitik är något annat än kulturpolitik, men Folkbildningsrådets utvärderingar visar att folkbildningen bidrar starkt till att förverkliga statens kulturpolitik – särskilt målet att främja allas möjlighet till kulturupplevelser, bildning och till att utveckla sina skapande förmågor.¹

Samtidigt ska folkbildningens kultur nå fler syften än bara kultur och folkbildningspolitik är inte samma sak som kulturpolitik.

Folkbildningens kultur ska vara en del av den medborgarbildning som studieförbund och folkhögskolor erbjuder sina deltagare. På samma sätt som studieförbundens studiecirklar och annan folkbildningsverksamhet, och folkhögskolornas långa och korta kurser, ska kulturprogrammen bidra till att statens samtliga syften med folkbildningen uppfylls. Det betyder att de ska:

- stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin
- bidra till att göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen
- bidra till att minska utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället
- bidra till att bredda intresset för och delaktigheten i kulturlivet

Den första av Folkbildningsrådets utvärderingar – *Kulturprogrammets betydelse för lokalsamhället* (Folkbildningsrådet utvärderar, No 2 2013) – visar att det här breda synsättet är väl förankrat inom studieförbunden. Kulturprogrammen ger mer än kulturupplevelser, deras betydelse är större än så. De ger kunskap och nya perspektiv, skapar engagemang och påverkansmöjligheter, stärker människors självkänsla och inbjuder till kreativitet och eget skapande.

Inriktning mot aktivitet och deltagande

Utvärderarna menar att kulturprogrammen stämmer väl överens med de nya former för människors levnadsvanor och föreningsaktivitet som vi ser i dag, och som innebär att mer långsiktigt och regelbundet engagemang allt oftare ersätts av mer kortsiktiga insatser. Kulturprogrammen beskrivs som en lättillgänglig väg till både folkbildningen och kultursfären. Deltagandet är dessutom ofta kostnadsfritt, eller

¹ Regeringens proposition 2009/10:3 *Tid för kultur*.

i alla fall billigt. För det mesta behövs ingen anmälan och programmen äger rum i miljöer där deltagarna vanligtvis rör sig och känner sig hemma.

I denna andra av Folkbildningsrådets utvärderingar av kulturprogrammen analyseras kulturprogrammets betydelse för deltagarna. Relativt många av de deltagare i kulturprogram som ingår i den här utvärderingen har kortare utbildningsbakgrund än befolkningsgenomsnittet, och andelen ålderspensionärer är större. En stor andel hör med andra ord till grupper som i allmänhet ägnar sig jämförelsevis lite åt kultur. Det mönstret stämmer dock inte här. De kulturprogramsdeltagare som ingår i undersökningen är oftare än övriga befolkningen aktiva i kulturlivet, föreningslivet och den politiska diskussionen, och de litar mer på sin omgivning.

Centrala kvaliteter i den kulturverksamhet som studieförbund arrangerar är att dessa finns närvarande i hela landet och har en inriktning mot amatörkultur och aktivt deltagande.

Många av deltagarna är aktiva föreningsmedlemmar och aktiva cirkeldeltagare. Då kulturprogrammen för det mesta anordnas i samverkan med dessa föreningar eller i anslutning till cirkelverksamhet ges deltagarna möjligheter att arrangera och överhuvudtaget delta aktivt i kulturhändelser på ett sätt som inte är vanligt då kulturinstitutioner arrangerar framträdanden av professionella kulturarbetare.

I utvärderingen visas kulturprogrammets potentiella betydelse för deltagarna på flera sätt: De ger deltagarna tillfällen att engagera sig och påverka. De påverkar deltagarnas intresse för kultur, politik och föreningsaktivitet, och spelar därmed en roll för deras tillit till andra och samhället. De bidrar till att stärka sammanhållningen i lokalsamhället och de innebär framför allt att tillgången till kultur ökar.

Stockholm, maj 2014

Britten Månsson-Wallin
generalsekreterare
Folkbildningsrådet

Sammanfattning

Detta är den andra av tre rapporter där externa utvärderare på Folkbildningsrådets uppdrag utvärderar studieförbundens kulturprogram, det vill säga de öppna framträdanden inför publik som sker i studieförbundens regi. Den här rapporten handlar om kulturprogrammets betydelse för deltagarna. Med deltagare menas här de som besöker kulturprogrammen och som deltar som publik, åhörare eller liknande, till skillnad från de medverkande, det vill säga de som framträder i kulturprogrammen. Under 2013 rapporterade studieförbunden drygt 360 000 kulturprogram med ett sammanlagt antal deltagare på nära 19 miljoner. I denna utvärdering fokuserar vi också på folkbildningens två inledande syften – demokratisyftet och det syfte som handlar om att skapa påverkansmöjligheter och samhällsengagemang. Vi har dessutom valt att studera hur deltagande i kulturprogrammen bidrar till att öka möjligheterna att delta i olika kulturaktiviteter, samt vilka grupper i samhället som deltar i verksamheten.

Till grund för utvärderingen ligger bland annat en enkät som genomförts med deltagare i utvalda kulturprogram i kommunerna Storuman, Rättvik, Jönköping och Helsingborg under senvåren och sommaren 2013, men också besök vid kulturprogram i dessa kommuner, samt intervjuer. De kulturprogram som ingår i utvärderingen utgör ett brett och mångfacetterat urval; från musikframträdanden på äldreboenden till diskussionsträffar om hur man lever ett enklare och mer miljövänligt liv. Detta innebär också att de olika kulturprogrammen fyller skilda funktioner, både för dem som deltar i dem och för studieförbunden och de medverkande. På mindre orter utgör kulturprogrammen ofta en viktig del av det totala utbudet av kulturframträdanden. Det är vanligt att de medverkande själva är amatörer, något som kan bidra till att minska avståndet mellan publik och medverkande. Kulturprogrammen bidrar också till att sprida och utveckla perspektiv och information kring olika frågor. De kan därmed utgöra en samtalsarena inom ramarna för idédrivna rörelser och organisationer, samt bidra till att sprida nya perspektiv och kulturformer i samhället.

Totalt svarade 862 deltagare i kulturprogram på enkäten och medelåldern bland dem var 57,6 år. Det som skiljer dessa personer från befolkningen som helhet är att de är äldre, fler kvinnor och fler lågutbildade men färre med utländsk härkomst och med funktionsnedsättning. Att döma av enkätsvaren förefaller det alltså som att studieförbunden, åtminstone i dessa kulturprogram, har lyckats väl med ambitionen att involvera äldre och lågutbildade, medan problem kvarstår när det gäller att involvera

deltagare med funktionsnedsättning och personer med utländsk bakgrund. Denna slutsats stöds också av våra övriga observationer.

När det gäller kulturvanor, föreningsaktivitet och samhällsengagemang har vi jämfört enkätsvaren med SOM-undersökningen (Riks-SOM 2010), som bygger på ett representativt urval av Sveriges befolkning. Det visar sig då att deltagarna i de kulturprogram som vi har undersökt är mer aktiva kulturellt, i föreningar och politiskt än befolkningen i stort, samt att de säger sig lita mer på människor i allmänhet. Det är dock viktigt att notera att en undersökning som denna inte kan visa vad som orsakar detta samband. Av de som svarat på vår enkät hade 85 procent besökt ett kulturevenemang de senaste tolv månaderna. Bland SOM-respondenterna är denna andel 10 procentenheter lägre; endast 75 procent. Sannolikheten att en någon av dessa deltagare själv ska utöva kulturella aktiviteter är också den signifikant högre än att en SOM-respondent ska göra det.

Kulturprogramsdeltagarna är i högre grad än genomsnittet bland deltagarna i SOM-undersökningen föreningsaktiva och sannolikheten att en deltagare i kulturprogram ska vara politiskt aktiv någon gång i veckan eller mer är signifikant högre än att en SOM-respondent ska vara det, givet föreningsmedlemskap, ålder, kön, utbildningsnivå och arbetslöshet. I forskningen anses sådana aktiviteter ofta ha ett samband med hög tillit till andra människor. I vår undersökning fick deltagarna svara på frågan om de anser att människor i allmänhet är att lita på genom att gradera sin tillit till dem på en skala från ett till tio. Medelvärdet för deltagarna blev i detta svar 7,13, att jämföra med SOM-undersökningens 6,49.

Tillsammans kan resultaten som gäller social aktivitet tolkas som att kulturprogramsdeltagarna i högre grad än den övriga befolkningen besitter vad som kan beskrivas som socialt kapital. Det sociala kapitalet är också starkare bland deltagarna i Jönköping än bland dem i Helsingborg, Rättvik och Storuman. Högt socialt kapital sätts ofta i samband med politisk aktivitet och tillit i samhället, men också till en väl fungerande ekonomi. Vi kan inte utifrån denna undersökning uttala oss om vad som orsaker vad, men utifrån tidigare forskning kan man dra slutsatsen att våra observationer stöder antagandet att kulturprogramsdeltagande, liksom andra sociala aktiviteter, bidrar till att stärka det sociala kapitalet. Föreningsaktivitet bidrar sannolikt till att locka människor till åtminstone vissa kulturprogram, men kulturprogrammen stärker också föreningslivet och kan bidra till att göra det öppnare för grupper som annars är underrepresenterade där.

Enligt vår bedömning bidrar kulturprogrammen således till att stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin, bl.a. genom att bidra till att stärka det sociala kapitalet i samhället och utgöra ett forum för politisk och samhällsrelevant diskussion. På dessa sätt bidrar de också till att göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen. När det gäller tillgången till arenor för kulturliv, kunskapsspridning och diskussion

bidrar de till att utjämna utbildningsklyftor i samhället. Slutligen bidrar de till att bredda möjligheterna till delaktigheten i kulturlivet, både med avseende på människor med olika social bakgrund och till olika delar av landet.

Utvärderingen har genomförts av Peter Håkansson och Tobias Harding. Håkansson är filosofie doktor i ekonomisk historia och jobbar vid Malmö högskola. Han har bland annat ansvarat för den statistiska undersökning som ingår i denna rapport. Tobias Harding är filosofie doktor och universitetslektor i kulturpolitik vid Universitetet i Jyväskylä. Han är även projektledare för de tre utvärderingarna av studieförbundens kulturprogram.²

2 Flera personer har dessutom hjälpt till med att genomföra enkäten och i samband med detta besökt och beskrivit kulturprogram, däribland sociologen och filosofie magistern Sara Tannå (som också har deltagit i arbetet med enkäten), pedagogen och filosofie doktorn Carin Falkner, företagsekonomen och filosofie doktorn John Armbrecht, samt studenterna Axel Andersson och Anton Kostevski. Naturligtvis vill vi också tacka alla de studieförbundsrepresentanter runt om i landet som har hjälpt oss att genomföra enkäten. Ett särskilt tack även till Utvärderingsringen och Anders Lundkvist som skannat samtliga enkätsvar och producerat det dataset som använts för den kvantitativa analysen.

Summary

This is the second of three reports in which external evaluators, on behalf of Folkbildningsrådet (the Swedish National Council of Adult Education), assess the cultural programmes of study associations, in other words the open public performances organised by the study associations. This report deals with the significance of cultural programmes for participants. 'Participants' refers here to the people attending the cultural programmes and who participate as the audience, as opposed to the contributors – the people performing in the cultural programmes. During 2013, the study associations reported over 360,000 cultural programmes with a total of almost 19 million participants. In this evaluation, we will focus on the two initial aims of folkbildning – the democratic aim and the aim of creating opportunities for influence and social engagement. We have also chosen to study how participation in cultural programmes helps to increase opportunities to participate in various cultural activities, as well as which groups in society are involved in these activities.

The basis of this evaluation includes a survey conducted with participants in selected cultural programmes in the municipalities of Storuman, Rättvik, Jönköping and Helsingborg during late spring and summer 2013, visits to cultural programmes in these municipalities, and interviews. The cultural programmes included in the evaluation represent a wide and diverse selection, from musical performances in nursing homes to discussion meetings about how to live a simpler and more environmentally conscious life. This means that the cultural programmes also fulfil different functions, for the participants, the study associations and the contributors. In smaller localities, the cultural programmes often constitute an important part of the total range of cultural performances. It is common for the contributors themselves to be amateurs, something that can help to reduce the distance between the audience and the contributors. Cultural programmes also help to spread and develop perspectives and information on various issues. They can thus constitute an arena of discussion within civil society, and help to spread new perspectives and cultural forms in society as a whole.

In total, 862 participants in the cultural programmes responded to the survey, with the average age of respondents being 57.6 years. What distinguishes these people from the general population is that they are older, more are women and more are poorly educated, but fewer are of foreign origin or disabled. Judging by the

responses, it appears, then, that the study associations, at least in these cultural programmes, have succeeded in their ambition to involve older and less well-educated people, while problems remain in terms of involving participants with disabilities, and people with a foreign background. This conclusion is also supported by other observations.

In terms of cultural habits, association activity and social engagement, we have compared the survey responses from the SOM survey (Riks-SOM 2010), which is based on a representative sample of the Swedish population. The participants in the cultural programmes which we have examined are more active culturally, in associations, and politically, than the population at large, and that they say that they trust people in general more. However, it is important to note that a study like this cannot show what causes this connection. Of those who responded to our survey, 85 per cent had visited a cultural event in the past twelve months. Among the SOM respondents, this figure is 10 per cent lower, only 75 per cent. The probability that any of these participants themselves exercise cultural activities is also significantly higher than would be the case for a SOM respondent.

Participants in cultural programmes are also more active in associations than the average among participants in the SOM survey, and the likelihood that a participant in a cultural programme would be politically active once a week or more is significantly higher than for SOM respondents, given union membership, age, gender, level of education and unemployment. In previous research, such activities are often considered to be associated with a greater degree of trust in other people. In our study, participants were asked whether they believe to what extent people in general are to be trusted by grading their trust in them on a scale of one to ten. The average for participants was 7.13, compared with the figure from the SOM survey of 6.49.

Participants in these cultural programmes thus possess to a greater extent than the rest of the population what could be described as social capital. Social capital is also stronger among participants in the selected cultural programmes in Jönköping than among those in Helsingborg, Rättvik and Storuman. High social capital is often associated with political activity and trust in society, but also with a well-functioning economy. Based on this survey, it is not possible to say what causes what, but based on previous research it can be concluded that our observations support the assumption that participation in cultural programmes, as well as other social activities, helps to strengthen social capital. Association activity probably contributes to attracting people to at least certain cultural programmes, but cultural programmes also strengthen association activity and can help to open it to groups that are otherwise underrepresented.

In our assessment, cultural programmes thus assist in supporting activities that help to strengthen and develop democracy, e.g. by contributing to the strengthening of social capital in society and by providing a forum for political and socially rele-

vant discussion. In this way, they also help to make it possible for people to influence their living situation and create commitment to participate in social development. Regarding the availability of venues for cultural life, knowledge dissemination and discussion, they help to counter educational disparities in society. Finally, they help to broaden the opportunities for participation in cultural life, both in terms of people with different social backgrounds and in different parts of the country.

This evaluation was carried out by Peter Håkansson and Tobias Harding. Håkansson is a PhD and economic historian at Malmö University. He has been responsible for, among other things, the statistical analysis that forms part of this report. Tobias Harding is a PhD and senior lecturer in cultural policy at the University of Jyväskylä. He is also project manager for the three evaluations of the study associations' cultural programmes.³

3 Several other people also helped to perform the survey and in this connection visited and described cultural programmes. These include sociologist and MA Sara Tannå (who also participated in the work with the survey), senior lecturer in education and PhD in pedagogy Carin Falkner and business economist and PhD John Armbrecht, as well as students Axel Andersson and Anton Kostevski. We would also like to thank all of the study association representatives around the country who have helped us to conduct the survey. A special thanks to Utvärderingsringen and Anders Lundkvist, who scanned all the survey responses and produced the dataset used for the quantitative analysis.

Innehåll

Inledning	15
Bakgrund till rapporten	16
Undersökning och disposition	18
De fyra kommunerna	19
Socialt kapital	20
Kultur och kulturvanor	22
Kulturprogrammen och deras deltagare.....	24
Kulturprogram som studieobjekt och som upplevelse	24
Kulturprogram som en integrerad del i studieförbundens verksamhet	27
Kulturprogram för att tillgängliggöra kultur	29
Kulturprogram inriktade på att föra ut och förankra kunskap och perspektiv	32
Kulturprogram för att inkludera nya grupper och fritidssysselsättningar	35
Slutsatser	38
Kulturvanor	40
När kulturprogrammen andra samhällsgrupper än kulturinstitutionerna?	40
Har deltagare i kulturprogram mer omfattande kulturvanor än folk i allmänhet?	46
Hur skiljer sig deltagare i kulturprogram mellan ort och kulturform?	48
Sammanfattande diskussion	53
Samhällsengagemang och socialt kapital	54
Vad är socialt kapital?	55
Tidigare studier om socialt kapital i studieförbunden	56
Socialt kapital i denna studie	57
Tillit	58
Föreningsaktivitet	59
Politisk aktivitet	60
Hur skiljer sig socialt kapital bland deltagare mellan ort och kulturform?	61

Sammanfattande analys.....	63
Deltagarnas bakgrund	63
Folkbildningssammanhanget	65
Kulturellt deltagande och kulturvanor	66
Engagemang i föreningsliv och politik	69
Socialt kapital och tillit	71
Måluppfyllelse	72
Referenser	76
Litteratur	76
Källor	79
Internet	79
Bilagor	80
Bilaga 1: Undersökningens genomförande, statistiska metoder och respondentgruppens socio-ekonomiska sammansättning	80
Hur har undersökningen genomförts?	80
Statistiska analysmetoder	82
Respondentgruppens socioekonomiska sammansättning	84
Bilaga 2: Regressionstabeller	89
Regressionstabeller från kapitel 3. Kulturvanor	89
Regressionstabeller från kapitel 4. Samhällsengagemang och socialt kapital	92
Bilaga 3: Enkäten	94

Inledning

Den här rapporten handlar om vad studieförbundens kulturprogram betyder för deltagarna. *Kulturprogrammen* är de öppna framträdanden inför publik som sker i studieförbundens regi.⁴ Med *deltagare* menas här de som besöker kulturprogrammen och deltar som publik, åhörare eller liknande, till skillnad från de medverkande, dvs. de som framträder i kulturprogrammen. Här beskrivs den upplevelse som deltagarna får i kulturprogrammen. Här undersöks också deltagarnas kulturvanor och sociala kapital.

Detta är den andra av tre rapporter där externa utvärderare på Folkbildningsrådets uppdrag utvärderar studieförbundens kulturprogram. Den första utvärderingen publicerades hösten 2013 och handlade om studieförbundens betydelse för lokalsamhället, i första hand så som denna betydelse uppfattas av lokala företrädare för studieförbunden och kommunernas kulturförvaltningar. I den tredje rapporten kommer vi att beskriva kulturprogrammets betydelse för kulturutövarna. Alla tre rapporterna bygger på fallstudier i fyra svenska kommuner: Storuman, Rättvik, Jönköping och Helsingborg.

Till grund för den här rapporten ligger en enkät som genomförts med deltagare i utvalda kulturprogram i de fyra kommunerna under sensvåren och sommaren 2013, samt intervjuer och besök under ett antal kulturprogram.⁵

Liksom i de övriga utvärderingarna utgår vi här ifrån statens syften med stödet till folkbildningen:

- stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin
- bidra till att göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen
- bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildningsnivån i samhället
- bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet.⁶

4 "Ett kulturprogram är en öppen verksamhet i form av föreläsning, teater, sång, musik, dans, dramatisk framställning, filmvisning, tvärkulturell verksamhet eller utställning som framförs eller visas inför publik" (*Statsbidrag till studieförbund 2013. Villkor, kriterier och fördelning fastställda av Folkbildningsrådets styrelse 2012-12-12*: s. 6).

5 För en mer ingående beskrivning av enkätens metod, se bilaga 1. Ett urval av de kulturprogram där enkäten delades ut beskrivs kvalitativt i kapitel 2.

6 SFS 1991:977, prop. 2005/06:192.

Vi tar vår utgångspunkt i samtliga syften. Särskilt de två första spelar in i denna utvärdering, men också det sistnämnda, liksom andra möjliga konsekvenser, till exempel ekonomiska.

Bakgrund till rapporten

I den första rapporten beskrev vi hur både kulturaktiviteter generellt och kulturprogram som verksamhetsform har ökat i omfattning och som andel av studieförbundens verksamhet de senaste tio åren. Idag utgör musikcirkclar en av de mest omfattande cirkelaktiviteterna, samtidigt som musikframträdanden och föreläsningar dominerar bland kulturprogrammen. Det är också värt att notera att även om antalet deltagare i kulturprogram har ökat de senaste tio åren, så har det totala antalet deltagare per program minskat. Även om det i vissa fall handlar om stora arrangemang så är kulturprogram alltså i de allra flesta fall relativt små sammankomster.

Som vi konstaterade i vår förra rapport tyder mycket på att kulturprogrammen är en verksamhetsform som lämpar sig väl i en tid då människor blir mindre benägna att binda upp sig för återkommande engagemang. Enligt många forskare finns det nämligen en tydlig trend i samtiden mot en ökad individualism, där människor i högre grad ser sina fritidsaktiviteter, sin kulturella smak och sina åsikter som ett resultat av personliga val, och i mindre utsträckning är beredda att binda sig till hierarkiska organisationer och mer eller mindre statiska ideologier. Människorna blir alltså mer benägna att kombinera både åsikter och kulturella stilar på nya sätt. Samtidigt ökar den elektroniska tillgången till kulturyttringar och information hela tiden, och kulturella uttryck spelar på många sätt en allt större roll i samhället. Många menar dessutom att denna utveckling sammanfaller med ett nytt intresse för eget utövande, deltagarkultur.⁷

I det ljuset kan det tyckas märkligt att kulturprogrammen – som per definition innehåller en avgränsning mellan deltagare och medverkande – ökar, men denna ökning kan sättas i samband med den allmänna ökningen av kulturverksamhet i studieförbunden, som i sin tur kan sättas i samband med ett allmänt ökande kulturintresse i samhället. Kulturprogram kan ofta innebära att grupper som utövar kultur i studieförbundets regi får tillfälle att framträda inför publik. Det ökande intresset för föreläsningar och liknande kulturprogram kan också sättas i samband med en utveckling där människor i tilltagande grad intresserar sig för politik och samhällsfrågor, men samtidigt i minskande grad är medlemmar i politiska organisationer.

⁷ Harding m.fl. 2013.

Kulturprogrammen kan här komma in som ett forum som varken utesluter eller förutsätter en långsiktig bindning till en organisation.⁸

Som framgick av de intervjuer som vi redovisade i vår förra rapport menar många studieförbundsrepresentanter att kulturprogrammen kan vara en viktig väg in i studieförbundens verksamhet. I vår beskrivning av kulturlivet i de fyra fallstudiekommunerna visade vi också hur kulturprogrammen kan utgöra en väsentlig del av det kulturella utbudet på mindre orter, och att de ofta har en inriktning på människor som annars mer sällan tar del av offentligt finansierat kulturutbud. Många kulturprogram produceras också som integrerade delar i studieförbundens övriga verksamhet, t.ex. genom att musikband som övar i studiecirkel framträder i kulturprogram, eller genom att föreläsningar anordnas med ämnen som knyter an till studiecirkelverksamheten. Att kulturprogrammen har funnit en roll i nära koppling till studiecirkelarna skulle också kunna förklara varför det genomsnittliga antalet rapporterade deltagare per kulturprogram har sjunkit de senaste tio åren.⁹ Allt detta är tankar som vi har stött på i våra intervjuer och slutsatser som vi har dragit på basis av intervjuer, statistik och tidigare forskning. De får nu få tjäna som bakgrundsmaterial och som hypoteser i denna undersökning av kulturprogrammets betydelse för deltagarna. Här undersöker vi därför bland annat vilka befolkningsgrupper som deltar i kulturprogrammen och i vilken mån det finns ett samband mellan deltagande i kulturprogram och i studiecirkel. Möjliga samband med *medverkande* i kulturprogram återkommer vi till i nästa rapport.

Till bakgrunden till denna utvärdering hör en kartläggning som Folkbildningsrådet publicerade 2011, där sambanden mellan folkbildning och ett antal socioekonomiska faktorer analyserades på kommunal nivå. Det visade sig efter en statistisk analys att kommuner med högt deltagande i verksamheten i studieförbund och folkhögskolor också utmärkte sig med högt nyföretagande, höga ohälsotal, låg sysselsättningsgrad, lågt valdeltagande, hög brottsfrekvens, låg utbildningsnivå, samt låg medianinkomst.¹⁰ Vid första påseende stämmer detta illa både med våra analyser i den föregående utvärderingsrapporten och med den idéströmning som argumenterar för att kulturaktiviteter har positiva effekter på ekonomiskt och socialt kapital, både på samhälls- och individnivå. Som flera forskare har påpekat finns det emellertid flera tänkbara förklaringar till sådana samband. Inte minst kan det vara så att folkbildningsverksamheten och vissa andra kultursatsningar är starkare på platser med ekonomiska problem och/eller färre etablerade kulturinstitutioner.¹¹ För att under-

8 Se vidare Harding m.fl. 2013. Angående deltagarkultur, se Jenkins 2006. Angående värderingsförskjutningar, se Inglehart & Welzel 2005. Angående utvecklingen i det civila samhället se t.ex. Harding 2012.

9 Se vidare Harding m.fl. 2013.

10 Andersson & Mellander 2011, s. 5.

11 Harding m.fl. 2013, Andersson & Mellander 2011, Vareide & Korbö 2012.

söka kulturprogrammets betydelse för enskilda deltagare och medverkande måste man fråga dem direkt.

Liksom merparten av våra undersökningar har enkäten genomförts i fyra kommuner som har valts ut som fallstudier: Storuman, Rättvik, Jönköping och Helsingborg. Dessa kan i stort anses vara representativa för svenska kommuner med liknande storlek och förhållanden, dvs. för små kommuner och större städer, och därmed relevanta för att förstå utvecklingen i Sverige i stort, i synnerhet utanför de tre storstadsregionerna. De skiljer sig åt i fråga om bland annat storlek, geografiskt läge, socioekonomisk situation och inneboendes utbildningsnivå (se nedan under särskild rubrik). I alla fyra kommunerna står sig folkbildningen enligt vad som har konstaterats i tidigare utvärderingar relativt stark.¹² Som framgick i vår förra rapport har kulturprogrammen som form ändå varit olika framgångsrika i dem. I alla fyra kommunerna har antalet kulturprogram som rapporterats varje år ökat de senaste tio åren, men det är bara i Jönköping och Storuman som också antalet rapporterade kulturprogramsdeltagare har ökat.

Undersökning och disposition

I denna utvärdering fokuserar vi på folkbildningens två inledande syften – demokratisyftet och det syfte som handlar om att skapa påverkansmöjligheter och samhällsengagemang. Vi har också valt att studera hur deltagande i kulturprogrammen bidrar till att öka möjligheterna att delta i olika kulturaktiviteter, samt vilka grupper i samhället som deltar i verksamheten. Efter detta inledande kapitel följer en kvalitativ analys av vad kulturprogrammen betyder för dem som deltar i dem, baserat på deltagande observation och intervjuer. Här presenteras ett urval av de arrangemang som vi har besökt och där deltagarna har fått fylla i enkäten. Detta kapitel ger en bild av den kontext i vilken enkäten har besvarats, och fördjupar samtidigt också den kvantitativa bild som ges i de följande kapitlen.

Därefter presenteras resultat från den enkät som vi har delat ut till deltagare i ett antal kulturprogram i de fyra kommunerna. Först analyserar vi dessa deltagarnas kulturvanor och jämför dem med den övriga befolkningens. Därefter analyserar vi deras föreningsengagemang och andra indikatorer på socialt kapital, och jämför dessa med uppgifter om den övriga befolkningen. Avslutningsvis gör vi en övergripande analys där vi sätter dessa resultat i relation till statens syften med stödet till folkbildningen.

Totalt har 862 personer som deltog i kulturprogram svarat på enkäten (57 personer i Storuman, 194 i Rättvik, 322 i Jönköping och 289 i Helsingborg). Samtliga studieförbund som har kontor i de fyra kommunerna har uppmanats att dela ut en-

¹² Se särskilt Andersson & Mellander 2011.

käten i samband med kulturprogram som de arrangerar. Dessa kulturprogram har valts ut i samråd med oss med inriktning på att de ska vara så representativa som möjligt. I några fall utgör dessa studieförbundets hela kulturprogramsverksamhet på orten, i andra fall endast ett urval. De flesta studieförbund har valt att delta, men några har avböjt (se bilaga 1 för en mer ingående metoddiskussion).

Enkätfrågorna fokuserar i första hand på kulturvanor och socialt engagemang. De är ställda på ett sådant sätt att de kan jämföras med de nationella undersökningar som genomförs av SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Vi kan alltså jämföra kulturprogramsdeltagarna i enkäten med det för Sveriges befolkning representativa urval som har svarat på SOM-institutets enkäter.¹³ Därmed kan vi också få reda på om deltagarna i kulturprogrammen skiljer sig från den övriga befolkningen på något av de områden som undersökningen täcker. Förutom de frågor som har hämtats ur SOM-undersökningen har vi tagit med ytterligare några frågor som rör bland annat deltagande i studiecirkel och funktionsnedsättning,¹⁴ det vill säga frågor som trots att de inte tas upp i SOM-undersökningen är viktiga för vår utvärdering.

De fyra kommunerna

Studien inkluderar två större kommuner – Jönköping vid Vättern och Helsingborg i Skåne – samt två mindre kommuner; Rättvik i Dalarna och Storuman i Västerbottens läns inland.¹⁵ Territoriellt sett är Storuman en av de tio största kommunerna i Sverige. Till folkmängden är den däremot den minsta kommunen i utvärderingen; 2012 uppgick folkmängden till 6 006 individer.¹⁶ Endast cirka 30 procent av den totala befolkningen bor i centralorten Storuman. Övriga bor i andra tätorter och småorter samt på landsbygden, ibland långt från kommunens centrala förvaltning. Rättviks kommun består av tre församlingar: Boda, Ore (med tätorten Furudal) och Rättvik. Tillsammans har församlingarna en befolkning på cirka 10 800 personer.

I Sveriges Kommuner och Landstings (SKL) indelning räknas såväl Rättvik som Storuman till kommungruppen Turism- och besöksnäringsskommuner. Denna grupp har det gemensamt att gästnätter på hotell, vandrarhem och camping överstiger 21

13 SOM-institutet är ett institut vid Göteborgs universitet som arbetar med att analysera hur olika samhällsförändringar påverkar människors attityder och beteenden, i första hand med hjälp av enkätbaserade undersökningar. Varje år svarar mellan 10 000 och 20 000 svenskar på SOM-institutets frågor om bl.a. politik, livsstil, medie- och fritidsvanor.

14 Frågan löd ”Har du någon form av funktionshinder?”. I texten använder vi genomgående begreppet ”funktionsnedsättning”.

15 När ingenting annat sägs är fakta i denna genomgång baserad på information från Kommun- och landstingsdatabasen, Kolada, för år 2011.

16 Folkmängd i riket, län och kommuner 31 december 2012 och befolkningsförändringar 2012, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____350652.aspx

per invånare, och antalet fritidshus överstiger 0,20 per invånare. Befolkningsutvecklingen i Storuman och Rättvik kan beskrivas som negativ respektive stagnerande. Åldersfördelningen bland befolkningen visar också högre andel äldre än riksgenomsnittet, och än genomsnittet bland Turism- och besökskommuner. Arbetslösheten ligger kring 7 procent. Skattesatsen är högre i Storuman och därför får kommunen in mer pengar, medan skattekraften (räknat i absoluta tal) är något högre i Rättvik; drygt 150 000 kr per invånare. Andelen invånare vars båda föräldrar är födda utomlands är i Storuman 5,6 procent och i Rättvik 5,8 procent. I båda fallen handlar det alltså om en, jämfört med riksgenomsnittet, låg andel.

Jönköping och Helsingborg klassas båda som större städer i SKL:s kategorisering. De är alltså 2 av 31 kommuner som under 2011 hade en folkmängd på mellan 50 000 och 200 000 invånare och en tätortsgrad på över 70 procent. Jönköping är huvudort i Jönköpings län och är med en befolkning på strax under 130 000 invånare Sveriges tionde största kommun. En stor majoritet av invånarna bor i huvudorten. Helsingborg är Sveriges till folkmängden nionde största kommun. I kommunen finns ett antal tätorter och småorter, men den övervägande majoriteten av kommunens drygt 130 000 invånare är bosatta i centralorten Helsingborg.¹⁷

Jönköping och Helsingborg är relativt lika varandra när det gäller demografi och ekonomisk situation. Båda har en stadig befolkningstillväxt, men upplevde också en inflyttningsvåg 2008. Antalet invånare i åldrarna 21–64 år är högre än riksgenomsnittet, medan andelen äldre invånare är lägre. Även om deras skattesatser skiljer sig åt något, är skattekraften mätt i kronor per invånare kring 170 000 i båda kommunerna. Samtidigt kan skillnader ses i fråga om arbetsmarknad och ekonomi. Andelen förvärvsarbetande i Helsingborg är lägre än medel för både riket och större städer. I Jönköping är andelen förvärvsarbetande däremot högre än både riksgenomsnittet och genomsnittet i kategorin ”större städer”. Andelen invånare med utländsk bakgrund i Jönköping är 19 procent och i Helsingborg 27 procent. Jönköping ligger med andra ord nära riksgenomsnittet, medan Helsingborg har en relativt hög andel invånare med utländsk bakgrund.

Socialt kapital

Denna rapport fokuserar dels på socialt kapital och dels på kulturvanor. Begreppet *socialt kapital* används här för att beskriva det nät av sociala relationer som binder samman ett samhälle: *”features of social organization, such as trust, norms and networks, that can improve the efficiency of society by facilitating coordinated*

17 Folkmängd, topp 50, 31 december 2012, http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____228197.aspx

actions.”¹⁸ Mycket tyder på att ett högt socialt kapital i samhället utgör en viktig förutsättning för en stabil och fungerande demokrati och ekonomi. Det handlar inte minst om att människor litar på varandra, både på människor i sin närmiljö och på offentliga myndigheter och organisationer. Redan det faktum att människor träffas och knyter kontakter har beskrivits som stärkande för det som kallas socialt kapital, och därmed för den sociala sammanhållningen och integrationen av olika grupper i vårt samhälle.

I den amerikanske statsvetaren Robert D. Putnams anda skiljer vi på *sammanbindande* och *överbryggande* socialt kapital. Sammanbindande socialt kapital är sådant som håller samman jämförelsevis nära gemenskaper. Lokalsamhällen har ofta använts som exempel på detta, liksom etniska och religiösa grupper. Överbryggande socialt kapital är sådant som överbryggar dessa gränser och knyter samman människor med olika bakgrund. Enligt Putnam kan överbryggande socialt kapital skapas i föreningslivet. Där har människor en möjlighet att träffa andra som de inte känner så väl och som på olika sätt är olika dem själv. På så sätt breddas individens sociala och ekonomiska marknader.¹⁹ Ett samhälle med svagt överbryggande socialt kapital riskerar att fragmenteras i en mängd avskilda gemenskaper, men människor behöver också det sammanbindande sociala kapitalet för ett gott liv. Fritidsverksamheter anses spela en betydande roll för att knyta samman människor utanför arbetslivet, och kan – beroende på vilka som träffas – utgöra en viktig grund för såväl sammanbindande som överbryggande socialt kapital. Det sociala kapitalet anses inte minst bidra till att öka det mellanmänniskliga förtroendet i samhället.²⁰

I denna utvärdering – till skillnad från i den föregående – kommer vi också att analysera uppbyggnaden av socialt kapital på individnivå, det vill säga den enskilda individens uppbyggnad av sociala kontakter, nätverk och förtroende. För den enskilde innebär socialt kapital en möjlighet att knyta nya kontakter och förändra sin sociala position.²¹ Om det stämmer att kulturprogrammen stärker det sociala kapitalet både för enskilda och i samhället i stort innebär detta att såväl kulturverksamheter som föreläsningsverksamhet är relevanta för att utveckla demokratin, göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation, och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen.

18 Putnam (1993), s. 167.

19 Putnam 1993, 2000.

20 Putnam 2000, 2002.

21 Denna användning sker i linje med hur den franske kultursociologen Pierre Bourdieu har utvecklat begreppet. Det innebär att vi kan använda detta för att analysera det sociala kapitalet hos enskilda deltagare i kulturprogram, och resonera kring hur de påverkas av deltagandet. Detta sätt att använda begreppet ska inte sammanblandas med hur bl.a. Putnam använder det, dvs. med fokus på socialt kapital som någonting som byggs upp i samhället som helhet snarare än som någonting som kan tillskrivas enskilda. Eftersom vi i denna rapport fokuserar på vad kulturprogrammen betyder för deltagarna väljer vi dock att tolka begreppet på ett sätt som möjliggör detta.

Kultur och kulturvanor

I vår föregående rapport beskrev vi hur man inom folkbildningen har förhållit sig till åtskillnaden mellan högt och lågt i kulturen. Det har ända sedan den organiserade folkbildningsverksamhetens begynnelse funnits en ambition att tillgängliggöra kulturell bildning för fler och inte låta detta förbli ett privilegium för en välutbildad elit. Samtidigt har det länge också funnits en vilja att erkänna och möjliggöra aktivt deltagande, även då resultaten av deltagandet inte erkänns som professionella. Dessa delvis motsatta ambitioner har sin bakgrund i de föreställningar om konstnärlig kvalitet som har varit dominerande i stora delar av världen under 1900-talet. Den franske sociologen Pierre Bourdieu har utvecklat begreppet kulturellt kapital som kan användas för att beskriva deltagarnas sociokulturella relation till den etablerade kvalitetskulturen. I sina studier av kulturlivet, i synnerhet i Frankrike, har Bourdieu beskrivit den professionellt utövade kulturen som ett autonomt fält som har kommit att utveckla sina egna normer både för att känna igen kvalitet och för att avgöra vilka som kan erkännas som professionella medlemmar av fältet, och därigenom få inflytande över dessa normer. Sådana personer anses ha högt kulturellt kapital.²²

Folkbildningens deltagare är i första hand personer som står utanför konstens fält, dvs. amatörer och publik. Studieförbunden har dessutom ofta fokuserat på grupper som på grund av sin socioekonomiska bakgrund kan sägas ha lågt kulturellt kapital. Man kan alltså tala om en ambition att skapa en mer jämlik tillgång till detta. Genom en stor del av folkbildningens historia har det samtidigt funnits en ambivalens i inställningen till amatörkulturen; å ena sidan har man velat uppmuntra delaktighet, å andra sidan har man återkommande betonat åtskillnaden mellan professionell kvalitet och amatördeltagande och arbetat för att tydliggöra denna – i folkbildande syfte.²³ Det aktiva deltagandet har istället tillskrivits andra kvaliteteter. En sådan är att aktiviteten skapar socialt kapital, och att den kreativa aktiviteten har ett värde i sig.²⁴

I förlängningen kan en hållning som uppfattar deltagandet som den centrala aspekten i en kulturupplevelse anses ifrågasätta den statusskillnad som finns inbyggd i det kulturella kapitalet, och som även har spelat en stor roll i folkbildningens egen historia. Vi väljer därför att inte i första hand använda begreppet kulturellt kapital för att beskriva kulturvanor i vår enkätstudie. Istället väljer vi att se på hur aktiva deltagarna är, både som deltagare i olika kulturaktiviteter och som konsument och publik till olika kulturyttringar. Vi gör alltså det medvetna valet att inte värdera yttringarna utan enbart se till aktiviteten som sådan. Därmed får vi en bild av deltagarna som också kan analyseras tillsammans med uppgifterna om deras socio-ekonomiska

22 Bourdieu 2000.

23 Harding m.fl. 2013, jfr. Hartman 2003.

24 Harding m.fl. 2013, Bjurström 2012.

situation och bakgrund. Därigenom kan vi få reda på om deltagarna är mer eller mindre aktiva – såväl socialt och politiskt, som kulturellt – än vad man med ledning av SOM-undersökningen skulle kunna vänta sig. Vad deltagarna lär sig av kulturprogrammen, vilken kulturell kompetens – eller kapital – som de förvärvar är någonting som vi istället diskuterar i den kvalitativa analysen i nästa kapitel. Först därefter går vi vidare till den kvantitativa analysen i de följande två kapitlen och till vilka som tar del av dessa möjligheter. I det avslutande kapitlet sammanfattar vi och drar övergripande slutsatser. Metoderna för den kvantitativa analysen återkommer vi till i bilagorna 1 och 2.

Kulturprogrammen och deras deltagare

I denna utvärdering ingår ett antal kulturprogram arrangerade av de studieförbund som har kontor i de fyra kommunerna Storuman, Rättvik, Jönköping och Helsingborg. Det är i dessa kulturprogram som enkäten har delats ut. Vi har också besökt flera av kulturprogrammen och gjort deltagande observationer. Detta kapitel bygger i första hand på anteckningar från dessa deltagande observationer, men också på intervjuer med deltagare, medverkande och studieförbundsföreträdare.²⁵ Syftet är att ge en fördjupad bild av ett urval av kulturprogram som vi har besökt under vårt arbete, med särskild betoning på deltagarnas upplevelse, för att på så sätt kunna ge en bild av vad kulturprogrammen betyder för dem.

Kulturprogram som studieobjekt och som upplevelse

Deltagande observationer är per definition en summa av flera olika vetenskapliga metoder; däribland korta intervjuer och syn- och hörselintryck. Citaten nedan är hämtade från fältanteckningar som har gjorts av personer knutna till utvärderingsgruppen som har besökt de kulturprogram som vi beskriver. Vi har valt att ta med dem som citat och utgå ifrån dem i vår analys eftersom de ger en bild av den kontext där deltagarnas upplevelser äger rum. De enskilda deltagarnas upplevelse av ett kulturprogram är alltid en personlig upplevelse, men den är en personlig upplevelse som har skapas i mötet mellan den enskilde deltagaren, de andra deltagarna och de medverkande i kulturprogrammet. Här beskriver vi hur detta möte gestaltar sig i ett antal enskilda fall. Det är, som vi ska se, stor skillnad på olika kulturprogram, och det är denna mångfald av program som erbjuds deltagarna som vi ska beskriva här.

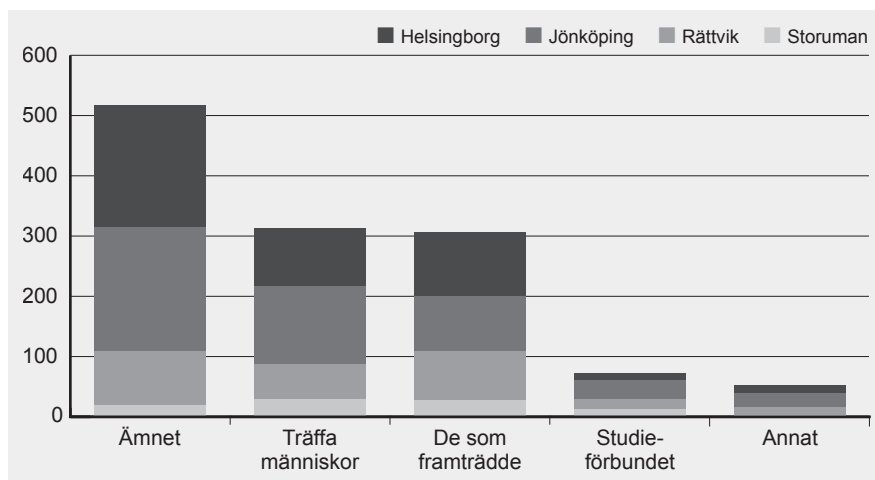
Genomgående utgår analysen i detta kapitel från perspektivet att bildning är en process som äger rum i mötet mellan människa och omvärld, samt att denna process

25 I behandlingen av dessa deltagande observationer och fältanteckningarna därifrån är perspektivet genomgående etnografiskt. Jfr Bjurström 2004.

kännetecknas av tolkning och omtolkning.²⁶ När den går på djupet leder denna process också till att personligheten utvecklas när åsikter och perspektiv som tidigare har tagits för givna omtolkas i nytt ljus. I folkbildningssammanhang beskrivs denna process ofta med utgångspunkt i studiecirkelns prövande samtal kring olika ämnen och det möte mellan människor och perspektiv som tänks ske där.²⁷ Liknande resonemang har dock förts med avseende på mötet mellan människa och konstverk i de etablerade konstarterna. Den teoretiska basen för perspektivet har sitt ursprung i den hermeneutiska filosofins försök att förstå texttolkningen som process.²⁸ I det sammanhanget består typexemplet av starka kulturupplevelser i mötet med stora konstverk och litteratur.

Många kulturupplevelser är emellertid inte omvälvande i sig. Ser man till de orsaker som deltagarna i sina enkätsvar själva anger till varför de deltar (se figur 1)²⁹ visar det sig att det vanligaste skälet är kulturprogrammets ämne, men det näst vanligaste är att de vill träffa folk. Som tredje skäl kommer vi till den som framträder i programmet. Endast drygt 8 procent deltar på grund av studieförbundet. Detta bekräftar i viss utsträckning bilden av kulturprogrammen som till stor del en social arena, men samtidigt att det är ämnet och de som framträder som lockar i första hand. Att döma av våra intervjuer består studieförbundets roll i första hand i att de bidrar med lokaler och stöd. Ofta utgör de också den kontext där de medverkande övar och

Figur 1. Motiv för deltagande i kulturprogram, räknat i antalet deltagare.

26 Jfr Gustavsson 1991, 2007.

27 Se Harding m.fl. 2013 för en redogörelse för sådana beskrivningar i intervjuerna med studieförbundsöreträdare i de kommuner som studeras här.

28 Ricouer 2005.

29 Att svara ja på flera alternativ har varit möjligt på denna fråga.

utvecklas. Ingenting av detta antyder att studieförbundet skulle stå i främsta rummet för deltagarna.³⁰

I detta kapitel försöker vi ge en helhetsbild av hur kulturprogrammen ter sig och av de bildningsprocesser som äger rum där. Hur motsvarande uppgifter ser ut för de medverkande är någonting som vi återkommer till i nästa utvärderingsrapport. Där finns det anledning att tro att studieförbundens roll är mer komplex.

I hermeneutisk teori talar man ofta om konstupplevelsen som omvälvande. Även om många av de kulturprogram som vi kommer att diskutera här i sig knappast förändrar de flesta deltagarnas världsbild har flera av de studieförbundsrepresentanter som vi har intervjuat understrukit att de strävar efter att skapa upplevelser som engagerar. Många av de kulturprogram som beskrivs här kan också skapa ett sammanhang där människor möter kultur och påverkas av den över tid. Flera studieförbundsrepresentanter som vi har mött tänker sig också att mötet med olika kulturformer i folkbildningen också inspirerar och avdramatiserar besök och utövande i andra sammanhang (mer om kulturprogramsdeltagarnas övriga kulturvanor i nästa kapitel). Detta förutsätter naturligtvis ofta upprepat deltagande, men kulturprogrammen är en verksamhet som bedrivs hela tiden, och många av de kontexter som vi beskriver i detta kapitel är sådana där kulturprogrammen utgör ett återkommande element.

När vi i vår första utvärderingsrapport sammanfattade resultaten från våra intervjuer kunde vi se fem huvudgrupper av motiv till att studieförbunden arrangerar kulturprogram:

1. Som en integrerad del i studieförbundens verksamhet.
2. För att synliggöra studieförbundet för omvärlden.
3. För att föra ut kunskap och perspektiv i samhället.
4. För att tillgängliggöra kultur för grupper som annars inte får tillgång till kultur.
5. För att inkludera nya grupper och fritidssysselsättningar i studieförbundens verksamhet.³¹

I detta kapitel går vi igenom kulturprogram som arrangeras i alla dessa fem syften. Få eller inga av de program som vi har varit i kontakt med har dock i första hand fokuserat på att synliggöra studieförbunden för omvärlden, även om flera av dem sekundärt tycks ha fyllt denna funktion för studieförbunden. I våra intervjuer med studieförbundsrepresentanter framställdes detta också av många som någonting som ofta är ett av flera syften med kulturprogram.³² Denna kategori har därför ingen egen underrubrik i det följande. Det är däremot värt att notera att denna aspekt tycks ha

30 Harding m.fl. 2013.

31 Harding m.fl. 2013.

32 Harding m.fl. 2013.

varit särskilt viktig när det gäller många av de kulturprogram som är integrerade i den övriga verksamheten, och några av de som syftar till att integrera nya grupper i studieförbundens verksamhet.

Kulturprogram som en integrerad del i studieförbundens verksamhet

August i Paltebo på friarstråt är ett folklustspel skrivet av Vilhelm Moberg. Det spelas i Huskvarna Folkets Park i en sommarlokal som kallas för Teaterladan. Det är en strålande sommarkväll när jag besöker arrangemanget den 11 juni. Föreställningen är två timmar lång och till det kommer en paus till vilken det är möjligt att köpa fikabiljett för 40 kr. Trots konkurrens av vädret är det en ganska stor publik på plats. Salongen är fylld till två tredjedelar och jag uppskattar att det finns ett par hundra personer i publiken. Föreställningen har fått fin kritik i lokalpressen. Det är amatörer som spelar [...] Åldern på publiken är från 50 år och uppåt [...]. Känslan i salongen är att där sitter en del som är bekanta till skådespelarna på scen. Där finns förväntan och man är glatt med på noterna så snart skådespelet kommer igång.³³

Teater är som vi tidigare beskrivit inte den största kategorin i studieförbundens kulturverksamhet. Detta kulturprogram ter sig emellertid typiskt för studieförbundsverksamheten på andra sätt. Föreställningen arrangeras av en lokal förening i samarbete med ett studieförbund. De medverkande är amatörer, och det är lätt att få intrycket att många av deltagarna är släkt, vänner och bekanta till dem. Det är alltså inte givet att de som träffas här i första hand är personer som annars inte skulle träffa varandra. Helhetsintrycket tyder snarare på att detta handlar om människor som åtminstone delvis har liknande bakgrund. Samtidigt är det också tydligt att verksamheten har en god förankring i lokalsamhället. Flera av de intervjuer som vi har gjort med lokala studieförbundsrepresentanter och kommunala tjänstemän innehåller beskrivningar av kulturprogrammets betydelse som lokala träffpunkter, i synnerhet på mindre orter. Funktionen anses alltså vara social och kan väntas skapa vad Robert D. Putnam beskriver som sammanbindande socialt kapital snarare än sådant som överbryggar gränserna mellan sådana grupper.³⁴ I någon mån innebär detta också att kulturprogrammet får funktionen att visa upp studieförbundets verksamhet inför en lokalt förankrad publik, som dessutom redan har en relation till de medverkande.

33 Fältanteckningar 2013-06-11, Carin Falkner.

34 Jfr Putnam 2004.

Denna typ av verksamhet kan alltså antas bidra till att skapa förankring för studieförbunden i lokalsamhället samtidigt som det stärker sammanhållningen inom detta lokalsamhälle. Ett exempel på ett kulturprogram i en annan kulturform som ändå spelar en liknande roll i lokalsamhället är följande utställning, arrangerad i Storuman och av ett annat studieförbund:

På en stol rakt innanför dörren ligger en bunt papper varpå samtliga tavlors namn och konstnär finns tryckt. Sammanlagt är det 26 verk i varierad storlek som visas uppsatta på fyra skärmar samt på en av rummets väggar. Motiven varierar från mer abstrakt till figurativt. Samtliga är tvådimensionella. Upphovsmakarna är nio kvinnor i varierad ålder. Hälften av dessa finns på plats under vernissagen och berättar om sina verk.

En halvtimme in i programmet har ungefär tio personer kommit förbi och tittat på tavlorna. Besökarna känner konstnärerna och huvudsakligen är de nära familj eller släkt. Det framgår dock från konversationerna (när de medverkande berättar om verken och om vem som är upphovsmakare till de olika bilderna) att de flesta deltagare känner till de flesta medverkande, om inte direkt så känner de varandras släkt.[...]

"Kan du känna igen morsans konst" frågar ett av barnen. Ett av de andra syskonen menar att jo lite, de har ju sett den förut. Det rör sig alltså om en av de medverkande som varit med i cirkeln förut. En annan besökare är en pensionerad släkting till en medverkande. Hon visas runt av den medverkande som berättar om de olika tavlorna.³⁵

Här är det ännu tydligare att deltagarna är familj, vänner och bekanta till de medverkande. Enligt studieförbundet var utställningen också ett resultat av arbete som genomförts i studiecirkelform. Liksom i fallet med föreställningen om August i Paltebo framstår det som tydligt att deltagarna ingår i en lokal gemenskap. Detta är naturligtvis mindre självklart i en större stad, även om deltagarna i många arrangemang även där kan antas vara bekanta med de medverkande. Också där kan man dock misstänka att denna kategori kulturprogram i första hand ger upphov till sammanbindande socialt kapital, även om de också kan väntas förankra de medverkandes sociala gemenskap i ett vidare – men fortfarande lokalt – sammanhang.

Att döma av våra intervjuer med studieförbundsrepresentanter är syftet med en stor del av de kulturprogram som de arrangerar inte i första hand inriktat på deltagarna utan på de medverkande. Både när det gäller utställningen och föreställningen tycks detta vara fallet. Att döma av våra medarbetares intryck antyder föreställningens kvalitet att betydande arbete har lagts ned på förberedelserna. Denna kräver såväl

35 Fältanteckningar, 2013-06-11, Sara Tannå.

omfattande repetitioner som praktiska förberedelser. På ett liknande sätt förhåller det sig med många av studieförbundens musikframträdanden i olika genrer, liksom med många utställningar och andra kulturframträdanden. De beskrivningar som vi har fått under våra intervjuer med studieförbundsrepresentanter, medverkande och deltagare visar hur en stor del av dessa förberedelser sker i form av praktisk-estetiska studiecirklar, t.ex. musik- och teatergrupper. Här kan det tyckas som att det är vägen som är målet, men sannolikt skulle det inte vara samma sak om resultatet inte kunde visas upp. Dessutom representerar själva framträdandet en värdefull upplevelse. Ur detta perspektiv är det dock de medverkandes upplevelse som står i fokus, liksom den föregående verksamheten i studiecirklar. Detta är alltså någonting som vi kommer att återkomma till i nästa utvärdering, den som handlar om kulturprogrammets betydelse för de medverkande.

Också deltagarna har emellertid ofta redan en relation till studieförbundssfären; 21 procent av de som svarade på vår deltagarenkät sade sig delta i studiecirklar just då och 22 procent svarade att de deltagit tidigare i år, att jämföra med de 27 procent som i SOM-undersökningen svarade att de deltagit i studiecirklar eller kurser de senaste tolv månaderna. Det årliga antalet individuella deltagare som rapporteras i studiecirklar motsvarar 7 procent av Sveriges befolkning. Kulturprogrammets deltagare deltar alltså jämförelsevis ofta i studiecirkelverksamhet.

Man kan fråga sig vilken roll som deltagandet i kulturprogram spelar i rekryteringen till studieförbundens övriga verksamhet, inklusive rollen som medverkande i kulturprogram. För att få en bild av ifall deltagande har spelat någon roll för valet att medverka har vi intervjuat medverkande i kulturprogram. Vare sig dessa intervjuer eller intervjuerna med studieförbundsrepresentanter har dock gett några tydliga resultat på detta område. Det framstår som att många kommer i kontakt med studieförbundens verksamhet genom vänner och bekanta, eller genom föreningar som redan har kontakter med studieförbunden. Våra intervjuer innehåller exempel på personer som har gått från att vara deltagare i kulturprogram, till att vara medverkande, och i åtminstone något fall vidare till att vara anställd av ett studieförbund och hjälpa andra att arrangera kulturprogram och studiecirklar. Här rör det sig emellertid om en längre berättelse om hur deltagande i olika former av förenings- och studieförbundsverksamhet har lett till ett allt större engagemang, både som utövare och som arrangör.

Kulturprogram för att tillgängliggöra kultur

En ofta utpekad funktion för kulturprogrammen är att tillgängliggöra kulturupplevelser, i synnerhet för grupper som annars inte skulle ha någon möjlighet att ta del av dem. Här handlar det alltså inte i första hand om att ge människor tillfälle till att utöva kultur, dvs. medverka i kulturprogram eller vara deltagare i program som ställer

större krav på aktivitet, utan istället om att ge dem möjligheten att delta som publik. Denna funktion ingår på olika sätt i en stor del av studieförbundens arbete, men i vissa exempel som vi har mött blir den särskilt renodlad, till exempel när det handlar om musik- och teaterframträdanden för äldre i glesbygd eller på äldreboenden.

Följande är ett exempel på ett sådant kulturprogram som besöktes av en av medlemmarna i vår utvärderingsgrupp:

Äldreboendet [...] ligger mitt i Storuman, fem minuters promenad från busstationen. Boendet har tre avdelningar och ligger bredvid kommersiella hyreslägenheter där många äldre bor. Det är ohyggligt varmt i solen, temperaturen ligger kring 25 grader i skuggan. Utanför boendet möter jag en man i övre medelåldern som parkerar en motorcykel. Han och jag sticker ut i mängden, flertalet äldre sitter på uteplatser och solar. Väl innanför ytterdörrarna finns ett inglasat rum med bord och stolar – en stor matsal – där en tilltagande mängd äldre samlas. Vissa går själva, andra rullas in av biträden. Jag frågar ett av biträdena var jag kan sätta mig. För att få rum för alla rullstolar finns en ordning, men jag hittar en plats vid kanten av rummet. Alla platser har personnamn.

Motorcyklisten kommer fram och börjar hälsa på deltagarna i min närhet, han kan deras namn, jag tar tillfället i akt att presentera mig eftersom jag misstänker att han tillhör själva programmet. Det gör han [...] han är pastor och kommer egentligen söderifrån men är nu verksam i omnejden. Han vet vem jag är (Folkbildningsrådet) och välkomnar mig. [Pastorn] är representant för både sin församling och för Studieförbundet Vuxenskolan vid dagens program. "Sion sång- och musikgrupp" är medlemmar ur hans församling som tillsammans sjunger vid tre äldreboenden [...]

Klockan är 14.45 och [pastorn] går för att rigga inför musikframförandet. En kvinna från församlingen delar ut "Segertoner" psalmbok. Jag samtalar med en dam som sitter bredvid mig och lyssnar in de andra deltagarna. Eftersom det tar tid att samla alla hinner deltagarna umgås och samtala. De äldre hälsar på varandra; "jag hade tänkt hälsa på dig", "hur är det med dig?", "hörs det dåligt, då går jag fram!", "kom och sätt dig här istället", [...] "var det du som fyllde år?", "jo 93 år", "jag tyckte jag hörde det".

Deltagarna är huvudsakligen boende vid [äldreboendet], men ibland deltar äldre personer som bor i närheten. Det är tydligt att de boende inte kommer samman, eller besöker varandra i den utsträckning de själva önskar bl.a. på grund av fysiska hinder. Efter programmet kommer "födelsedagsbarnet" fram och beskriver hur mycket hon uppskattar att det är sådana träffar varje vecka och att hon är glad att själv kan "komma ned"

(med rullator) men personer som inte kan röra sig flyttas av personal för dessa stunder. Det är inte helt lätt att uppskatta antal eftersom det är vissa som inte deltar under hela programmet, men någonstans mellan 28–32 inkl. ett vårdbiträde.[...]

Efter programmet stannar flera av de medverkande kvar och samtalar med publiken. De känner en del av de deltagande personligen. Kvinnan som nyligen fyllt 93 kommer fram och säger att de har tur att det alltid "är något varje vecka". Det är tydligt från publikens blandade reaktioner att det såklart rör sig om något annat än ett egenvalt kulturbesök. Vissa inslag förnöjer, och de fåtal som uttrycker önskemål lyckas någon gång få dessa uppfyllda, men deltagaren har att välja mellan detta eller inget.³⁶

Programmet är på många sätt en renodling av funktionen att tillgängliggöra kulturupplevelser till personer som annars inte skulle få tillgång till dem; en yrkesverksam person kommer till den plats där deltagarna befinner sig och erbjuder dem en kulturupplevelse, som de också kan delta i efter förmåga. Det är tydligt att kulturprogrammet på många sätt bidrar till att berika många av deltagarnas vardag. Aspekten att kultupplevelser kan ha positiva effekter för hälsan är också mycket tydligt närvarande; aktivitet, social samvaro och engagerande händelser pekas ofta ut som hälsopositiva företeelser.³⁷ Programmet bidrar knappast till att deltagarna möter människor som de annars inte skulle ha träffat eller vars livssituation är tydligt annorlunda. Det överbryggande sociala kapitalet förstärks alltså sannolikt inte nämnvärt. Detta ligger också i sakens natur när kulturprogrammet handlar om att söka upp människor där de redan befinner sig, och detta gäller i stigande grad ju mer bundna de är till denna plats (vilket blir särskilt tydligt när de som här har fysiska svårigheter med att lämna den). Däremot är det troligt att verksamheten bidrar till att stärka det sociala livet på denna plats, något som även det tycks gälla för uppsökande kulturaktiviteter också under mindre utpräglade omständigheter. Att det sammanbindande sociala kapitalet stärks verkar tydligt i detta fall, liksom sannolikt även den generella livskvaliteten. Människor känner sig sedda och vardagen livas upp en smula.

Samtidigt tydliggör exemplet också aspekten att uppsökande kulturverksamhet inte framstår som ett lika fritt val för deltagarna. I detta fall är detta särskilt tydligt; flera av deltagarna förs in i rummet av personalen och kan ha svårigheter att välja. Valfrihetsaspektens relevans tydliggörs samtidigt av att kulturprogrammet har ett relativt tydligt (frikyrkligt) idéinnehåll. Även generellt gäller att folkbildningen och dess organisationer är idéburna verksamheter, i allmänhet med bakgrund i idéburna rörelser, som till exempel frikyrkorörelsen, arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen.

36 Fältanteckningar, 2013-05-19, Sara Tannå.

37 Vetenskapsrådet 2010.

I verksamheter som innehåller inslag av ideellt arbete är det också vanligt att detta arbete är just idédrevet och knutet till politisk eller religiös övertygelse.

När kulturupplevelser tillgängliggörs för en grupp som annars inte skulle få tillgång till dem innebär detta lätt att de har mindre möjligheter än andra att välja mellan olika kulturupplevelser, och att de därmed i högre grad är hänvisade till de kulturupplevelser som erbjuds. Det hör till folkbildningens äldsta och mest etablerade ambitioner att överkomma just sådana begränsningar just genom att tillgängliggöra kulturupplevelser och, bl.a. därigenom, vidga människors referensramar.³⁸ Därför kan det te sig som något av en ironi när ett perspektiv förmedlat genom studieförbunden blir det enda tillgängliga. Om kulturupplevelser förmedlas genom endast en kanal innebär det per definition att deltagarens val inskränks till att säga ja eller nej. Samtidigt är det värt att hålla i minnet att den andel av befolkningen som inte alls tar del av kulturupplevelser endast är en liten minoritet (det är t.ex. bara 11 procent som inte lyssnar på populärmusik, 79 procent gör det minst en gång i veckan³⁹). Inte minst medieutvecklingen innebär dock idag att allt fler kanaler blir tillgängliga för allt fler. Idag är problemformuleringen snarare att alla inte tar del av eller har tillgång till ett lika varierat kulturutbud. Också då det handlar om att tillgängliggöra ett mer varierat kulturutbud är det emellertid fråga om maktutövning att avgöra vilket kulturutbud som tillgängliggörs.

Kulturprogram inriktade på att föra ut och förankra kunskap och perspektiv

Under våren har Studieförbundet arrangerat något som de kallar för Omställningsfika. Det har inneburit regelbundna träffar med olika innehåll, men där temat är vår miljö och hur vi kan leva hållbart. Träffarna har bland annat lett till att två deltagare (två unga tjejer) startat en odling på Studieförbundets gård. Dessa båda tjejer är med på Ingaryds gård där vårens fikaträffar avslutas den här kvällen. [...] Kvällen innehåller rundvandring i gårdens gamla hus och uthus, ett besök i trädgården och som avslutning fika utomhus.

Samtalet kretsar kring miljö, odling och vårt sätt att leva. Den ena av de unga tjejerna är med i Fältbiologerna och har fått hjälp av Studieförbundet att starta en sådan förening, eller kanske snarare väcka liv i en som mer eller mindre somnat in. Den andra unga tjejen är engagerad i något som kallas för frivillig enkelhet och kommer sannolikt att starta en

38 Gustavsson 1992.

39 Brodén 2013.

studiecirkel på det temat till hösten. På Ingaryds gård pågår flera arrangemang i samarbete med [föreningen] Ingaryds vänner.⁴⁰

Omställningsfikat har alla de karaktäristika som kännetecknar en verksamhet som är integrerad i den övriga studieförbundsverksamheten, inklusive både studiecirklar och medlemsorganisationer. Ändå väljer vi att ta upp det som ett exempel på kulturprogram som är inriktade på att föra ut kunskap och perspektiv. Antalet deltagare är begränsat, men ämnet berör den aktuella diskussionen om hur samhället kan ställas om till att bli mer miljövänligt och klimatneutralt. Frivillig enkelhet representerar ett av de mer livsstilsorienterade perspektiven på frågan. Det handlar om att som enskild människa frivilligt minska sin negativa miljöpåverkan och samtidigt leva ett mindre stressat och därmed lyckligare liv.⁴¹

Frivillig enkelhet knyter alltså an till en mängd olika idéer som sedan länge är etablerade i miljörörelsen. Samtidigt som det handlar om att sprida och etablera ett nytt perspektiv – och diskutera och föra ut information om hur det kan användas i den enskildes liv – knyter det här kulturprogrammet alltså an både till nya grupper och till folkrörelseorganisationer som är väl integrerade medlemmar i studieförbundet. Aktiviteter i samarbete med Friluftsförbundet och i därmed förknippade naturnära verksamheter hör till de mer etablerade inriktningarna i Studieförbundet.⁴² Detta framgår inte minst av att man kan använda sig av en så etablerad resurs som Studieförbundets gård. Omställningsfikat kan alltså sättas i relation till studieförbundets och dess etablerade medlemsorganisationers arbete med att med utgångspunkt i sina existerande resurser och inriktningar knyta an till frågor som idag har ökande betydelse i samhällsdebatten.⁴³ Ur ett mer ideologiskt perspektiv handlar det alltså om att organisationerna för ut eller stöder perspektiv i samhällsdebatten som är i enlighet med deras grundläggande värderingar.

Eftersom deltagarantalet är litet är det inte överraskande att alla redan från början verkar åtminstone något så när förtrogna med de frågor som tas upp. Det handlar alltså knappast om att föra ut perspektivet frivillig enkelhet till några större grupper av personer som är obekanta med det. Snarare handlar det om att sprida och utveckla perspektivet bland sympatisörer och potentiella sympatisörer både inom och utom folkrörelser och studieförbund. Återigen handlar det alltså om att bygga upp sam-

40 Fältanteckningar, 2013-05-28, Carin Falkner.

41 Till exempel frivilligenkelhet.nu/frivillig-enkelhet/ och ekoenkelt.wordpress.com/about/, båda inhämtade 2013-09-13.

42 Jfr von Essen & Åberg 2009.

43 Jfr diskussionen om stigberoende i utvärderingsrapport 1 (Harding m.fl. 2013) samt i von Essen & Åberg 2009. Omställningsverksamheten kan också sättas in i detta sammanhang rent organisatoriskt, eftersom den samordnas i nätverksorganisationen Omställning Sverige (transitions sweden.ning.com/page/om-oss-1, inhämtad 2013-09-13), jfr Harding 2012, Harding 2013.

manbindande, snarare än överbryggande, socialt kapital. Det vill säga, om att bygga upp och binda samman en rörelse och en idé, snarare än om att sprida dess budskap till vidare kretsar.

På ett liknande sätt skulle man kunna säga att det förhåller sig med följande exempel på kyrklig diskussionsverksamhet:

Samtalsledaren Erik hälsar välkomna och uppmanar deltagarna att i pausen ställa frågor genom att skriva dem på lappar som kommer samlas in. Därefter säger Bildas representant några ord om Folkbildningsrådets enkät som ligger utlagd på alla bord. (Bildas representant verkar vara väl känd bland flera av deltagarna.) Därefter startar samtalet på scenen. Frågor som tas upp av ledaren är t.ex. skillnad på sexualitet i gamla och nya testamentet, vad som är synd i sexualitet, om den bibliska sexualiteten hör hemma i äktenskapet, vad man gör om man haft sex före äktenskapet, om allt är tillåtet när man gift sig, om pornografi är synd och varför i så fall, syn på onani och tankar i samband med det samt hur man som medmänniska ska hantera skam kring sexualitet som människor bär på? Efter pausen togs frågor från deltagarna upp och de handlade bland annat om sex före äktenskapet, att leva sitt liv utan en partner, homosexualitet. Kvällen avslutades med bön.⁴⁴

Här handlar det om ett perspektiv på samlevnadsfrågor som utgör en minoritetsposition i samhällsdebatten, och vars förespråkare därför behöver ett forum för att kunna föra sin interna diskussion. Liksom i flera fall handlar det alltså mer om att skapa ett forum för reflektion än om att sprida ett perspektiv i en vidare samhällsdebatt. Möjligen kan det handla om att etablera svar på dessa frågor i ett mindre sammanhang än den vidare samhällsdebatten. För deltagarnas del skapas en möjlighet att diskutera och få svar på olika problem ur en kyrkas perspektiv på Bibeln. Det verkar också rimligt att anta att kulturprogrammet snarare binder samman en grupp med en specifik trosinriktning än för samman människor med olika tros- eller åsiktsinriktning.

Till kategorin ”kulturprogram inriktade på att föra ut och förankra kunskap och perspektiv” räknar vi här också större program som mer tydligt är inriktade på att föra ut kunskaper och perspektiv i samhället, t.ex. större politiska och populärvetenskapliga föreläsningar och debatter. Vårt material har dock kommit att domineras av mindre arrangemang. Det är emellertid inte självklart att de större arrangemangen – i synnerhet då de äger rum i större städer – skiljer sig från de mindre i fråga om förmågan att nå ut till personer som inte redan intresserar sig för och sympatiserar med de frågor och perspektiv som behandlas. Tvärtom tyder våra intryck på att kultur-

44 Fältanteckningar, 2013-05-12, Carin Falkner.

programmets viktigaste funktion i förhållande till den allmänna diskussionen i samhället är som en verksamhetsform för olika rörelser att internt sprida och diskutera olika perspektiv. Det handlar alltså i första hand om att skapa forum och arenor i det civila samhället, inom olika rörelser och ideologiska inriktningar betydligt oftare än mellan dem. Den främsta skillnaden mellan små och stora program är i så fall i vilken utsträckning som deltagarna redan känner varandra. I de fall som vi har observerat rör det sig oftast om små grupper av människor som träffas och som fyller en social funktion för dem. Också generellt kan man notera att utvecklingen de senaste tio åren har gått mot allt färre deltagare per kulturprogram. År 2013 var det genomsnittliga antalet deltagare per kulturprogram runt 53 personer, men de flesta kulturprogrammen i de kommuner som vi har besökt förefaller ha ett mindre antal deltagare.

När det gäller större föreläsningar och politiska debatter är det mer troligt att den sociala funktionen – den att människor träffar varandra på ett mer personligt sätt – är mer begränsad. Detta hindrar dock inte att det finns också större arrangemang som utgör en del av ett samarbete där olika arrangörsgrupper förs närmare varandra, och där deltagarna kommer i kontakt med nya kulturella sammanhang och perspektiv. I vår tidigare rapport beskrev vi till exempel hur Ibn Rushd, Sensus och Bilda samarbetar kring religionsdialog. Bland de kulturprogram som vi besökte under arbetet med denna rapport ingick ett kulturprogram som Sensus och Ibn Rushd arrangerade tillsammans under rubriken ”Vems heder?”.⁴⁵ Detta hindrar emellertid inte att huvuddelen av verksamheten i alla tre studieförbunden fokuserar på varje religiös grupp mer inåtriktade verksamhet.

Kulturprogram för att inkludera nya grupper och fritidssysselsättningar

Folkbildningen har alltid arbetat för att inkludera hela samhället, i synnerhet de grupper som inte i särskilt hög grad nås av den övriga kultur- och utbildningspolitiken. Samtidigt har studieförbunden i stor utsträckning upplevt samma problem som det övriga civilsamhället när det gäller minskande aktivitet särskilt bland ungdomar. Både i fråga om aktivitet och i fråga om maktpositioner är ungefär samma grupper väl representerade i civilsamhället som i kulturaktiviteter, samt bland personer med högre utbildning och hög inkomst.⁴⁶ Spänningen mellan studieförbundens måluppfattning och denna utveckling har hanterats genom olika försök till att nå ut till eller inkludera nya grupper. Den ena sidan av detta är ambitionen att tillgängliggöra kultur, en ambition som dock ofta anses kunna få elitistiska övertoner i mötet med

⁴⁵ Deltagande observation 2013-05-14.

⁴⁶ Se Svedberg m.fl. 2010 ang. ideellt aktivas bakgrund, samt Brodén 2013 ang. kulturvanor i relation till olika bakgrundsfaktorer.

grupper som föredrar andra fritidsaktiviteter. Också detta står i strid med delar av studieförbundens självbild.⁴⁷

En annan strategi har varit att inkludera olika grupper genom att bjuda in existerande organisationer, aktiviteter och nätverk och ge dem tillgång till delar av studieförbundens resurser. Det mest omfattande exemplet på detta är studieförbundens rockverksamhet. Denna kännetecknas av att studieförbunden bjuder in ett redan brett intresse för rockmusik, men verksamheten innebar också att studieförbunden och deras aktivitetsformer blir den formella ramen för denna verksamhet. Genom att ge rockintresserade möjlighet att använda studieförbundens resurser har verksamhetens organisation på detta sätt kunnat anpassas till studieförbundens; rockbanden har blivit studiecirklar, utbildningar har kunnat arrangeras inom studieförbundens ram och konserterna har blivit kulturprogram. När det gäller kulturprogramsverksamheten innebär detta att denna funktion, åtminstone när det gäller rockcirklar som framträder i kulturprogram, också sammanfaller med synen på kulturprogrammen som en integrerad del av studieförbundens rockverksamhet.

Ett annat exempel på hur studieförbunden har försökt inkludera nya grupper är Studieförbundets samarbete med spelkulturförbundet Sverok och den växande lajv- och rollspelsverksamhet som detta har medfört. Till skillnad från när det gäller rockmusiken etablerades detta samarbete genom inkluderingen av en ny medlemsorganisation. Detta beror i första hand på att de nya aktiviteterna i detta fall först organiserades i en oberoende ungdomsorganisation som sedan sökte sig till ett studieförbund för att upprätta ett samarbete, som sedan också har gett upphov till ett flertal nya aktiviteter i studieförbunden, ofta i form av kulturprogram.⁴⁸ Detta gäller inte minst i Jönköping, bland annat på grund av en mycket aktiv Sverokförening och särskilda satsningar från Studieförbundet. Ett exempel på denna verksamhet som ingår i vår undersökning är spelkonventet Bibbcon som en av våra medarbetare beskriver så här:

Bibbcon är ett spelkonvent som i år arrangerades för tredje året i rad. Konventet är gratis och pågår under hela dagen. Här kan besökarna prova på rollspel, figurspel, samlarkortspel, brädspel, tv-spel (även retro dito), cosplay,⁴⁹ pyssel samt utomhusaktiviteter arrangerade av medeltidsföreningen. Aktiviteterna är utspridda i olika rum och på olika våningsplan på biblioteket, men det märks direkt när man som besökare kommer in på biblioteket att det är något på gång. Vuxna, unga vuxna, ungdomar och barn

47 Harding m.fl. 2013.

48 Harding 2013.

49 "Cosplay" är en förkortning av engelskans "costume play" och används i detta sammanhang för att beskriva en aktivitet där deltagarna klär ut sig till en karaktär ur t.ex. en film, ett datorspel eller en serie.

*finns med både bland besökare och arrangörer. Jag besöker arrangemang-
et tidig eftermiddag och det har ditintills varit ganska lugnt med besökare
berättar bibliotekets representant. (Kanske beroende på konkurrens av att
det är en fantastisk sommardag? Kanske spelar det också in att många
spelare är mer aktiva under den senare delen av dygnet?) Det spelas dock
på de flesta datorer, tv-apparater och brädor. På bibliotekets utegård har
medeltidsföreningen slagit upp två tält och gjort en eld över vilken de bakar
bröd som de bjuder besökarna på. Jag går runt och pratar med flera av
arrangörerna vilka deltar helt ideellt i konventet. Även jag prövar att spela
tv-spel, men blir snabbt utspelad av en 5-åring i medeltidskläder!⁵⁰*

Som namnet antyder är Bibbcon ett spelkonvent som äger rum på ett bibliotek. I och med att det äger rum på en offentlig plats och dessutom är öppet för förbipasserande framstår det som mer inriktat på allmänheten än vad rollspels- och spelkulturevenemang typiskt sett är. Ofta förutsätter sådana arrangemang både föranmälan och omfattande förberedelser. Liksom rockcirkelarna handlar Bibbcon om en verksamhet som i hög grad är integrerad i studieförbundets övriga verksamhet, om än i en avskild del av den, i detta fall spelkulturverksamheten. Till skillnad från i rockcirkelarna är det kulturprogrammet som har blivit den vanligaste formen av verksamhet när det gäller bland annat levande rollspel, helt enkelt eftersom de involverar för många personer för att utgöra studiecirkel, samtidigt som de enbart äger rum vid ett tillfälle. Här kan vi alltså se en svårighet som uppstår när en ny aktivitet ska utövas inom ramarna för studieförbundens existerande verksamheter, i den meningen att det formella regelsystemet verkar begränsande för en verksamhet som enligt alla inblandande uppfyller folkbildningens syften.⁵¹

Samtidigt är det uppenbart att verksamheten kan inkluderas i begreppet folkbildning, sådant som det vanligen används i den organiserade folkbildningen. Av beskrivningen av Bibbcon framgår med all önskvärd tydlighet att människor får möta en ny kulturform, samtidigt som de träffas över generationsgränserna. Denna verksamhet bidrar alltså samtidigt till ett överbryggande socialt kapital. Merparten av spelkulturverksamheten är mer trolig att bidra till ett sammanbindande socialt kapital i en mer homogen grupp, men kan liksom andra ungdomsaktiviteter bidra till att ge ungdomar ett nytt sammanhang utanför den egna familjen och skolan. Eftersom spelkulturverksamheten i stor utsträckning rör sig om egenorganiserade aktiviteter innebär de också en övning i ansvar och organisering, och lärdomarna därifrån kan sedan tillämpas i andra samhälleliga och demokratiska sammanhang.⁵² Slutligen

50 Fältanteckningar, 2013-06-01, Carin Falkner.

51 Intervju 2012-11-27, jfr Harding 2013.

52 Harding 2013.

innebär själva rolltagandet i rollspelen en upplevelse som kan sättas samman med bildning; att se världen utifrån en annan roll än den vardagliga utgör närmast en definition på en stark kulturupplevelse.

Slutsatser

Studieförbundens kulturprogram innefattar en bred mångfald av arrangemang och arrangemangstyper. Det innebär också att deltagarnas roll i kulturprogrammen skiljer sig från program till program, från publik, som i exemplet med *August i Paltebo på friarstråt*, till medaktörer i lajv. Hela spektret mellan åskådarkultur och deltagarkultur finns representerat redan i det lilla urval som beskrivs ovan. Här har vi i indelningen utgått från studieförbundens syften med kulturprogrammen, men det är långt ifrån självklart att syftets uppfyllande är det främsta resultatet, inte ens när man utvärderar det i förhållande till statens syften med stödet till folkbildningen.

I flera fall är den sociala samvaron ett av de viktigaste resultaten, och kan beskrivas i termer av socialt kapital. Det är rimligt att anta att ett folklustspel som *August i Paltebo på friarstråt* kan spela en betydande roll för gemenskapen på en liten ort. Ännu tydligare är det att ett kulturprogram på ett äldreboende i Västerbottens läns inland kan liva upp tillvaron för de äldre och ge dem någonting att samlas och umgås kring. Denna samvaro skapar sannolikt gemenskapskänsla och socialt kapital. I de flesta fall tycks det röra sig om sammanbindande socialt kapital bland människor som på olika sätt är relativt lika i fråga om livsmönster. Den bilden stärks också av att kulturprogrammen i takt med att formen har utvecklats de senaste tio åren inte bara har blivit fler, utan också mindre räknat i antal deltagare per program. Samtidigt finns det också kulturprogram som bidrar till att skapa även överbyggande socialt kapital. Detta blir särskilt tydligt i samarbeten mellan organisationer med olika bakgrund, till exempel i de samarbeten mellan Ibn Rushd, Bilda och Sensus som vi beskrev i vår förra rapport. I en av våra intervjuer nämndes också Bildas ambition att skapa större kontaktytor mellan olika nationella ortodoxa kyrkor bland Bildas medlemsorganisationer.

En annan fråga är om de effekter som forskare ofta väntar sig av ett starkt socialt kapital också infinner sig, som t.ex. hög tilltro till andra människor och till samhällseliga institutioner. I denna rapport studerar vi detta på individnivå med hjälp av enkäten, och detta är någonting som vi återkommer till i kapitlet ”Samhällsengagemang och socialt kapital”.

Ser man till deltagarnas sociala engagemang framgår det att det inte är ovanligt med kulturprogram som syftar till att skapa diskussion och föra ut, eller förankra, nya perspektiv i samhällsdebatten. Som framgår av exemplet med omställningsfikat kan det handla om att utveckla eller lokalt förankra idéperspektiv eller om att föra

ut perspektiven i en vidare samhällsdebatt. Detta ligger också helt i linje med synen på folkbildningen som en del av de rörelser, eller den samhällssfär, där viktiga diskussioner förs, och inte bara som en plats där deltagare får en given bild förmedlad till sig. Åtminstone för deltagarna i exemplen har kulturprogrammen fungerat som en plats för att etablera och stärka sina egna perspektiv i ett socialt sammanhang. Huruvida deltagarna i studieförbundens kulturprogram också i högre grad engagerar sig i andra sammanhang är även det någonting som vi återkommer till i kapitlet ”Samhällsengagemang och socialt kapital”.

Breddar kulturprogrammen intresset för och ökar delaktigheten i kulturlivet? Ser man till delaktighet i kultur i en synnerligen basal mening – tillgång till kulturupplevelser – så är det tydligt att studieförbundens kulturprogram ger tillgång till kultur. Som vi konstaterade i vår förra rapport är de en viktig del av kulturutbudet i synnerhet på små orter, och naturligtvis också för personer som har svårt att ta sig till kulturinstitutioner.

Kulturprogramsverksamheten ger också föreningar, unga, och många andra, möjlighet att arrangera kulturhändelser på ett sätt som de annars inte hade kunnat, och därigenom skapas också kulturhändelser där människor kan ta del av kultur genom att delta på ett betydligt mer aktivt sätt som jämbördiga medskapare än vad som hade varit fallet om de medverkande hade varit professionella kulturproducenter. Att alla kan vara medverkande påverkar rimligen också upplevelsen för dem som deltar. Är kulturprogramsdeltagare också mer kulturaktiva än andra på andra sätt, eller begränsar sig aktiviteten till kulturprogrammen? Detta är den fråga som vi behandlar i nästa kapitel.

Kulturvanor

När kulturprogrammen andra grupper i samhället än vad kulturinstitutionerna gör? Är deltagarna i kulturprogram mer kulturaktiva än andra? Har de andra kulturvanor? Det är grundläggande frågor som har stor betydelse för själva motivet att driva kulturprogram. De resultat som redovisas i det här och i nästa kapitel bygger på den deltagarundersökning som gjordes i de fyra fallkommunerna – Storuman, Rättvik, Jönköping, Helsingborg – under perioden 15 april till den 15 juni, 2013. Som referens och komparativ utgångspunkt har vi valt att jämföra våra resultat med SOM-institutets nationella undersökning från 2010 (Riks-SOM 2010). Riks-SOM 2010 bygger på ett urval som är representativt för befolkningen som helhet. När inget annat anges bygger samtliga beräkningar i detta och nästa kapitel på denna enkät samt på jämförelser med SOM-undersökningen. En mer ingående beskrivning av vår metod och vårt urval finns i bilaga 1, tillsammans med en kort diskussion kring de svagheter som urvalet och enkätens fallstudiemetod medför. En kvalitativ beskrivning av ett urval av arrangemangen gavs i förra kapitlet. Själva enkäten finns bifogad som bilaga 3.

När kulturprogrammen andra samhällsgrupper än kulturinstitutionerna?

Som framgått av våra intervjuer kan man bland folkbildningens företrädare ofta höra att kulturprogrammen når andra grupper än vad annan offentligt stödd eller driven kulturverksamhet gör.⁵³ Vi har valt att analysera dels om kulturprogrammets deltagare besöker andra typer av kulturarrangemang (bio, teater, musikal, balett/dans, klassisk konsert/opera eller rock/popkonsert) ofta, det vill säga någon gång i veckan eller oftare, dels om de har gått på något av dessa kulturarrangemang någon gång de senaste tolv månaderna. Vi menar att svaret på dessa frågor kan ge indikationer på deltagarnas kulturvanor som ”kulturåskådare”. Med detta menar vi att man deltar på ett kulturevenemang som publik. Senare i den här utvärderingen kommer vi även att studera andra uttryck för kulturellt engagemang, vad vi här beskriver som

53 Harding, Tannå & Lejhall 2013

”kulturutövande”. Begreppet kulturvanor kan tyckas relativt abstrakt och generellt. Det ger även ett visst utrymme för tolkningar och egna definitioner när det ska operationaliseras. I den här utvärderingen väljer vi dock att definiera kulturvanor i fyra kategorier:

1. Kulturåskådare ofta. Går respondenten ofta (någon gång i veckan eller mer) på bio, teater, musikal, balett/dans, klassisk konsert/opera eller rock/popkonsert?
2. Kulturåskådare senaste 12 månaderna. Har respondenten någon de senaste 12 månaderna varit på bio, teater, musikal, balett/dans, klassisk konsert/opera eller rock/popkonsert?
3. Kulturutövare. Utövar respondenten ofta (någon gång i veckan eller mer) någon form av kulturaktivitet: sjungit i kör, dansat, spelat musikinstrument, tecknat/målat, skrivit dagbok/poesi, fotograferat/filmat eller spelat teater/lajv?
4. Litterärt aktiv. Läser respondenten, lyssnar på ljudbok eller går på biblioteket ofta (någon gång i veckan eller mer)?

För att undersöka deltagarnas kulturvanor har vi utgått från SOM-undersökningarnas frågeformulering: ”Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?” Svarsalternativen har varit från ”ingen gång” till ”flera gånger i veckan”. För att studera frekvens (dvs. finns det en skillnad mellan de som ofta utövar/är åskådare och de som gör det mer sällan) har vi valt att definiera ”någon gång i veckan” och ”flera gånger i veckan” som ofta. Denna grupp är dock liten. Vi har därför valt att även studera den grupp som deltagit som kulturåskådare någon gång under de senaste 12 månaderna (och de som inte gjort det). Vi har även studerat vad vi kallar ”kulturutövare”, dvs. de som aktivt sjunger, dansar, spelar musikinstrument, tecknar/målar, skriver, fotograferar/filmar eller spelar någon form av teater. Även här utgår vi från frekvensen någon gång i veckan eller mer, vilket vi menar definierar ”aktiv”. Det samma gäller kategorin ”litterärt aktiv” som vi menar att för att definieras som ”aktiv” måste läsa, lyssna på ljudbok eller besöka bibliotek en gång i veckan eller mer.

Kulturprogrammets deltagare som kulturåskådare

Tabell 1 visar andelen bland deltagare i kulturprogram respektive respondenter i Riks-SOM 2010 som säger att de går på något av de angivna arrangemangen ofta. Som synes finns det vissa skillnader mellan de båda grupperna. Som tabell 1 visar är det väldigt få av SOM-responenterna som säger att de besöker ett kulturevenemang så pass ofta som någon eller flera gånger i veckan; endast 1 procent säger att de gjort detta de senaste tolv månaderna. Det är betydligt fler deltagare i kulturprogram som säger att de är aktiva så ofta, 7 procent. Visserligen är 7 procent inte heller någon stor

grupp, men tabellen pekar trots allt på att det finns en skillnad när det gäller att vara så pass aktiv som någon gång i veckan eller mer.

Tabell 1. Antal och andel som är åskådare på bio, teater, musikal, balett/dans, klassisk konsert/opera eller rock/popkonsert någon gång i veckan eller mer.

	Deltagare i kulturprogram	SOM
Ja	50	45
	7 %	1 %
Nej	638	3 124
	93 %	99 %
Total	688	3 169

Tabell 2 visar deltagare i kulturprogram respektive respondenter i Riks-SOM 2010 som anger att de besökt något av de angivna arrangemangen någon gång de senaste tolv månaderna. Här är skillnaderna större mellan deltagarna i kulturprogram och SOM-responenterna. Bland deltagarna i kulturprogram är det 85 procent som besökt ett kulturevenemang de senaste tolv månaderna. Bland SOM-responenterna är denna andel tio procentenheter lägre och här är det endast 75 procent som besökt ett kulturevenemang de senaste tolv månaderna.

Tabell 2. Antal och andel som varit åskådare på bio, teater, musikal, balett/dans, klassisk konsert/opera eller rock/popkonsert någon gång under de senaste tolv månaderna.

	Deltagare i kulturprogram	SOM
Ja	583	2 382
	85 %	75 %
Nej	105	787
	15 %	25 %
Total	688	3 169

Tabell 1 och 2 pekar på att deltagarna i kulturprogram är mer aktiva på kulturarrangemang än ”folk i allmänhet.” Detta resultat var kanske delvis väntat. Det är dock viktigare att ta reda på vem denna kulturaktiva deltagare är.

Vem är kulturprogramsdeltagaren?

Deltagarna i kulturprogrammen är överrepresenterade både bland lågutbildade och bland äldre. Låg utbildning definieras här som ej fullgjord grundskola eller motsvarande obligatorisk skola. Medelhög utbildning definieras som studier vid gymnasium, folkhögskola eller motsvarande. Hög utbildning definieras som examen från högskola/universitet. Vi kommer senare i detta kapitel att visa att variablerna låg utbildning och hög ålder är negativt korrelerade med att vara ”åskådare” i kultur-

arrangemang någon gång i veckan eller oftare, respektive att besökt ett kulturarrangemang någon gång de senaste 12 månaderna. Tabell 3 visar utbildningsnivån bland deltagare i kulturprogram i de fyra fallkommunerna respektive respondenterna i Riks-SOM 2010. Det är uppenbart att det som skiljer mellan de två respondentgrupperna är att de lågutbildade är relativt sett fler och de medelutbildade färre bland deltagarna i kulturprogram.

Tabell 3. Utbildningsnivå bland deltagare i kulturprogram respektive respondenter i Riks-SOM 2010.

Utbildning	Deltagare i kulturprogram	SOM
Låg	263	1 079
	32%	22%
Medel	367	2 559
	44%	53%
Hög	202	1 223
	24%	25%
Total	832	4 861

När det gäller åldersfördelning (tabell 4) är det gruppen över 65 år som är avsevärt större bland deltagarna i kulturprogram jämfört med SOM-undersökningen, medan gruppen 30–49 år är betydligt mindre. Det är i åldersgruppen över 65 år som sannolikheten att vara en kulturåskådare någon gång i veckan eller oftare är som lägst, då vi jämför med andra åldersgrupper.⁵⁴

Tabell 4. Åldersfördelning bland deltagare i kulturprogram respektive respondenter i Riks-SOM 2010.

Ålder	Deltagare i kulturprogram	SOM
13(16)–29	126	804
	15 %	16 %
30–49	98	1 540
	12 %	31 %
50–64	186	1 348
	23 %	27 %
65–	409	1 315
	50 %	26 %
Total	819	5 007

⁵⁴ Se bilaga 1 och skattningarna vad gäller variabeln ”kulturåskådare”.

Studieförbunden har ibland kritiserats för att inte nå ut till ”dagens ungdom”. Robin Ekelund undersöker i rapporten *Folkbildning i takt med tiden?* ungdomars syn på folkbildning och studieförbund. Ungdomarna beskriver folkbildning och studieförbund som något gammalt, stelt, tråkigt och främst till för vuxna och äldre. Ekelund menar att denna bild beror på att studieförbunden inte tillräckligt aktivt försökt attrahera ungdomar.⁵⁵ Under 2013 var 14 procent av cirkeldeltagarna yngre än 25 år. Samtidigt var 37 procent av studiecirkeledtagarna pensionärer, dvs. 65 år eller äldre. Det var en nästan dubbelt så stor andel som i befolkningen, där 20 procent var ålderspensionärer. Enligt Folkbildningsrådets cirkeldeltagarundersökningar har andelen äldre cirkeldeltagare ökat över tid, något som i rapporten *Samlad bedömning av folkbildningens samhällsbetydelse 2012* sätts i samband med att ”antalet pensionärer – med en aktiv livsstil – ökat”.⁵⁶ Bland kulturprogramsdeltagarna i vår enkät kan dock inte ungdomsgruppen anses underrepresenterad. Tabell 4 visar att det inte finns någon signifikant skillnad mellan deltagare i kulturprogram och SOM-respondenterna. Andelen deltagare under 30 år är 15 procent i deltagargruppen och andelen respondenter under 30 år i SOM-gruppen är 16 procent. Dock vet vi att ungdomar i allmänhet är mer kulturaktiva än äldre personer. Det gäller framförallt när det handlar om att vara kulturåskådare någon gång i veckan eller oftare, vilket våra regressioner visar (se bilaga 2). Med tanke på detta borde det kanske vara något fler ungdomar som var deltagare på kulturprogrammen.

Tabell 5 visar att kvinnor i större utsträckning än män har deltagit i de undersökta kulturprogrammen; två tredjedelar av respondenterna är kvinnor. Vi vet att kvinnor i allmänhet är mer kulturaktiva än män, och det visar även våra regressioner då vi studerat sannolikheten att vara kulturåskådare de senaste tolv månaderna. Det torde därför inte vara särskilt uppseendeväckande att detta mönster även slår igenom i kulturprogrammen.

Tabell 5. Könsfördelning bland deltagare i kulturprogram respektive respondenter i Riks-SOM 2010.

Kön	Deltagare	SOM
Man	276	2 281
	33%	47%
Kvinna	565	2 588
	67%	53%
Total	841	4 869

⁵⁵ Eklund 2011.

⁵⁶ Folkbildningsrådet 2013.

Vi har i deltagarenkäten även ställt en fråga om respondenten har någon form av funktionsnedsättning.⁵⁷ Resultatet visar att 13 procent av respondenterna uppger att de har någon form av funktionsnedsättning. Tyvärr finns inte denna fråga i Riks-SOM 2010, vilket innebär att det är svårt att relatera resultatet till något. Enligt Handikappombudsmannen finns det inte heller några säkra uppgifter om hur många människor i Sverige som har någon funktionsnedsättning. Ett skäl till det är att definitionen av funktionsnedsättning kan variera. SCB och AMS gjorde 2006 en undersökning av funktionsnedsättning och fann att cirka 16 procent av befolkningen i åldrarna 16 – 64 år uppgav att de hade någon form av funktionsnedsättning och 10 procent uppgav att deras arbetsförmåga var nedsatt på grund av funktionsnedsättningen. Då ska man komma ihåg att 50 procent av besökarna i kulturprogram är 65 år eller däröver och dessa personer troligen oftare har funktionsnedsättningar än yngre. Det finns således anledning att tro att de funktionsnedsatta är en underrepresenterad grupp bland deltagarna i kulturprogram. Samtidigt är resultatet i vår enkät, när det gäller funktionsnedsättning, naturligtvis beroende av om deltagarna själva uppfattar sig som funktionsnedsatta, vilket innebär att olika bedömningar kan förekomma eftersom allmänt accepterad definition saknas.

Statens kulturråd undersökte i slutet på 1990-talet funktionsnedsattas tillgång till kultur och konstaterar att trots att funktionsnedsatta torde ha mer tid än andra, besöker de kulturinstitutionerna betydligt mer sällan (Kulturrådet använde begreppet ”rörelsehindrade”). Enligt undersökningen var det bland dessa över 80 procent som inte hade besökt en teater under de senaste 12 månaderna, medan motsvarande siffra bland icke-rörelsehindrade var 58 procent.⁵⁸ Dock kan vi inte uttala oss om deltagandet i kulturprogram är högre eller lägre jämfört med andra traditionella kulturinstitutioner.

I de kulturprogram som varit föremål för den här studien har endast cirka 9 procent av deltagarna utländsk bakgrund.⁵⁹ Detta ska jämföras med SCB:s befolkningsstatistik som visar att cirka 22 procent av befolkningen i de fyra fallkommunerna har utländsk bakgrund. Deltagare med utländsk bakgrund är således underrepresenterade.

Sammanfattningsvis kan dock sägas att trots att det finns vissa grupper som tycks underrepresenterade i de fallkommuner som undersökts finns visst stöd för uppfattningen att kulturprogrammen till viss del når grupper som troligen inte annars deltar ofta i olika former av kulturarrangemang. Några av de grupper som generellt är un-

57 Frågan löd ”Har du någon form av funktionshinder?”. I texten använder vi dock genomgående begreppet ”funktionsnedsättning”. Det bör dock noteras att användningen av begreppet ”funktionshinder” i frågan innebär att svaren också skulle kunna tolkas som att respondenterna i dessa sammanhang upplever hinder som en följd av denna funktionsnedsättning.

58 Statens kulturråd 1998.

59 Definitionen här är att båda föräldrarna är födda utomlands.

derrepresenterade när det gäller att ofta besöka olika former av kulturarrangemang är tydligt överrepresenterade som deltagare på kulturarrangemangen i undersökningen. De grupper som kulturprogrammen inte tycks nå i lika stor utsträckning är personer med funktionsnedsättning och människor med annan etnisk bakgrund.

Har deltagare i kulturprogram mer omfattande kulturvanor än folk i allmänhet?

Till följd av att urvalet i deltagarundersökningen var ett strategiskt urval och inte ett obundet slumpmässigt urval, kan vi inte med säkerhet säga att den socioekonomiska sammansättningen som finns i kulturprogram i de kommuner vi har valt är generell för hela landet. Troligen har ålder och utbildning stor betydelse för en individs kulturvanor och för storleken på hennes kulturella kapital. Vidare finns, som vi har sett tidigare, en överrepresentation av lågutbildade, äldre och kvinnor i studieförbundens kulturprogram i de fyra fallkommunerna jämfört med SOM-urvalet.

För att kunna ta reda på huruvida deltagarna i kulturprogram är mer kulturaktiva och har mer omfattande kulturvanor än andra vill vi kunna göra det med hänsyn taget till utbildning, ålder och kön. Om vi inte tar hänsyn till socioekonomiska faktorer som vi vet spelar in blir jämförelsen inte relevant, dvs. vi kommer inte att få reda på vilken betydelse deltagande i kulturprogram har, utan riskerar att istället visa vilken betydelse som den socioekonomiska bakgrunden har. Därför kontrollerar vi ålder, kön, utbildning och arbetslöshet. Vi har därigenom en möjlighet att jämföra deltagare i kulturprogram med respondenter ur Riks-SOM 2010 givet ålder, kön, utbildning och arbetslöshet.⁶⁰

Den första variabeln som vi har analyserat är sannolikheten att *vara kulturåskådare ofta*, dvs. att delta i olika typer av kulturella arrangemang någon gång i veckan eller oftare. Vad vi ser är att sannolikheten att vara åskådare ofta är signifikant högre för deltagarna i kulturprogram än för SOM-gruppen. Andra variabler som har betydelse är ålder och utbildningsnivå. När det gäller ålder är sannolikheten högre för en person 16–29 år att gå på kulturarrangemang någon gång i veckan eller oftare, jämfört med en person över 30 år. Vad gäller utbildningsnivå har högutbildade mer än dubbelt så hög sannolikhet som lågutbildade att vara kulturåskådare ofta. Variablerna kön, arbetslöshet och föreningsmedlemskap är inte signifikanta, vilket betyder att vi inte kan vare sig bekräfta eller dementera om de har betydelse.

Variabeln *kulturåskådare senaste 12 månaderna* har delvis andra resultat. Föreningsmedlemskap innebär en dubbelt så hög sannolikhet att vara kulturåskådare och

60 Mer om logistiska modeller och oddskvoter, se bl.a. Feinstein & Thomas 2002. Se även bilaga 1 som beskriver metoden närmare.

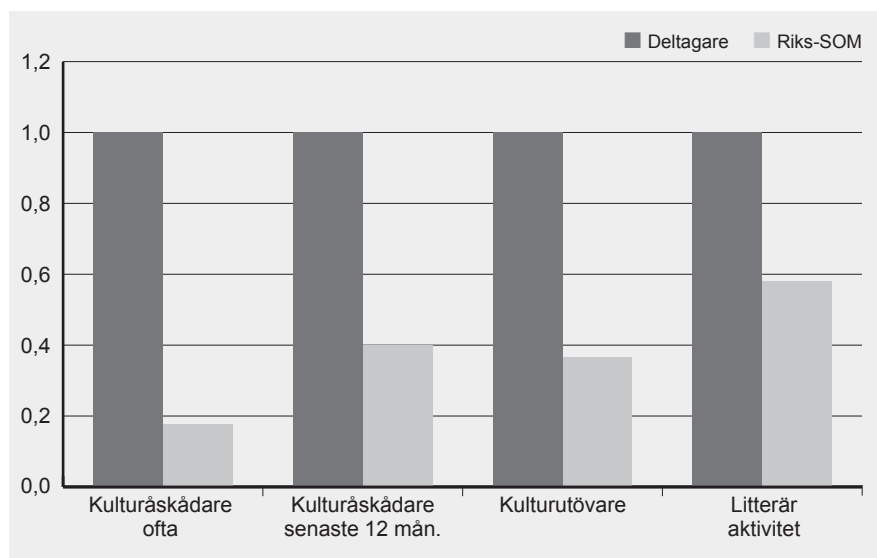
kvinnor har knappt 30 procent högre sannolikhet än män att vara kulturåskådare. När det gäller ålder fortsätter dock den yngre generationen att dominera, men nu ännu tydligare. När det gäller utbildningseffekten är även här skillnaderna större. Högutbildade har nästan fem gånger så stor sannolikhet att ha varit kulturåskådare de senaste 12 månaderna som lågutbildade; personer med en mellanhög utbildning har nästan tre gånger så hög sannolikhet som lågutbildade personer. Även arbetslöshet ger utslag. En person som inte är arbetslös har högre sannolikhet att vara kulturåskådare än en person som är arbetslös då vi studerar de senaste 12 månaderna. Det viktiga för den här utvärderingen är dock hur kulturprogramsdeltagaren förhåller sig i relation till SOM-gruppen. Resultaten visar, då hänsyn tagits till föreningsmedlemskap, kön, ålder, utbildning och arbetslöshet, att deltagaren har signifikant högre sannolikhet att vara kulturåskådare över en tolv månadsperiod.

Även när det gäller litterär aktivitet kan vi se stora skillnader mellan SOM-gruppen och deltagarna i kulturprogram. Sannolikheten att en kulturprogramsdeltagare ska vara litterärt aktiv (dvs. läsa bok, lyssna på ljudbok, besöka bibliotek någon gång i veckan eller oftare) är signifikant högre än att en SOM-respondent ska vara det. Detta är intressant, inte minst eftersom litterära aktiviteter utgör en mycket begränsad andel av kulturprogrammen. Andra variabler som har betydelse för att ofta vara litterärt aktiv är utbildning, ålder och kön. Sannolikheten att vara litterärt aktiv är signifikant högre för högutbildade och medelutbildade, jämfört med lågutbildade. Personer över 65 år har 67 procent högre sannolikhet än 16–29-åringar att vara litterärt aktiva; personer 50–64 år har 35 procent högre sannolikhet. Kvinnor har en dubbelt så hög sannolikhet jämfört med män att vara litterärt aktiva. Även föreningsmedlemskap leder till en viss ökad sannolikhet att vara litterärt aktiv. Sannolikheten att vara litterärt aktiv ökar med 30 procent för en person som är med i en eller flera föreningar.

Även när det gäller att själv vara en aktiv kulturutövare i form av att någon gång i veckan eller mer sjunga i kör, dansa, spela musikinstrument, teckna/måla, skriva dagbok/poesi, fotografera/filma eller spela teater/lajv ger den kvantitativa analysen signifikanta resultat. Sannolikheten är signifikant större att en kulturprogramsdeltagare är aktiv kulturutövare än att en respondent i SOM-undersökningen är det. Andra variabler som har betydelse är kön (kvinnor har 40 procent högre sannolikhet än män), ålder (sannolikheten sjunker för äldre och medelålders) och utbildning (högutbildade har 70 procent högre sannolikhet att vara aktivt utövande jämfört med lågutbildade; för medelutbildade är signifikansen svag).

Sammanfattningsvis kan sägas att, med utgångspunkt från våra enkätsvar från våra fyra fallkommuner, det finns mycket som talar för att deltagare i kulturprogram har mer omfattande kulturvanor än människor i allmänhet. Detta gäller givetvis utifrån den definition av kulturvanor som använts här. Figur 2 visar en sammanfattning av resultatet där sannolikheten att vara kulturåskådare ofta, kulturåskådare de senaste

Figur 2. Sannolikheten att deltagare i kulturprogram respektive respondenter i Riks-SOM 2010 är kulturaktiva.

12 månaderna, aktiv kulturutövare eller litterärt aktiv visar sig vara högre för deltagare i kulturprogram än för respondenter i Riks-SOM 2010.

Som vi påtalar på andra ställen i den här utvärderingen ger resultaten inga svar om de *kausala sambanden*. Vi vet således inte om de mer omfattande kulturvanorna bland deltagarna i kulturprogram är ett resultat av aktiviteten som sådan, dvs. om kulturprogrammen i sig leder till att människor får andra och mer omfattande kulturvanor, eller om det är så att deltagarna söker sig till kulturprogrammen just därför att de är mer intresserade av kultur än befolkningen i allmänhet.

Hur skiljer sig deltagare i kulturprogram mellan ort och kulturform?

I föregående avsnitt jämförde vi deltagare i kulturprogram med en referensgrupp (Riks-SOM 2010) som skulle representera ett tvärsnitt av svenska befolkningen. I detta avsnitt kommer vi att jämföra deltagare i kulturprogram med varandra, utifrån ort och kulturform.

När det gäller *kulturform* är det två former (föreläsning och sång/musik) som generellt dominerar kulturprogrammen; så också i enkätundersökningen. Vi har därför valt att addera de mindre arrangemangen – dramatisk framställning, film/foto, konst/konsthanterverk, litteratur, tvärkulturellt, utställning och annat – till en grupp vi kallar

Tabell 6. Kulturform fördelad på ort enligt deltagarenkäten

Kulturform	Storuman	Rättvik	Jönköping	Helsingborg	Total
Föreläsning	0	13	149	110	272
	0,0%	14,6%	46,6%	38,2%	37,8%
Sång/musik	22	65	72	49	208
	95,7%	73,0%	22,5%	17,0%	28,9%
Övrigt	1	11	99	129	240
	4,3%	12,4%	30,9%	44,8%	33,3%
Total	23	89	320	288	720

Övrigt. Det visar sig då att dessa tre grupper blir, då de fyra orterna adderas, ungefär lika stora. Det finns också skillnader mellan andelen program i olika kulturformer i det urval som studieförbunden har gjort i samarbete med oss under våren och sommaren 2013 och de som de rapporterade under 2012. I Helsingborg utgör sång/musik endast 17 procent av kulturprogrammen i urvalet men 28 procent i verksamhetsstatistiken år 2012.⁶¹ I Jönköping utgör sång/musik 40 procent av kulturprogrammen enligt verksamhetsstatistiken,⁶² men som tabell 6 visar, endast drygt 22 procent, enligt deltagarenkäten. En anledning till dessa diskrepanser kan vara att ABF valt att inte medverka vare sig i Helsingborg eller i Jönköping. I Helsingborg har inte heller Folkuniversitetet medverkat. Det kan också innebära att kulturprogrammen under den undersökta perioden avviker från årsgenomsnittet.

Tabell 6 visar även att en stor del av enkäterna från Storuman saknade uppgift om kulturform. Saknas det uppgifter kommer detta att bli "missing value" i korstabellen i tabell 6. Eftersom vi har ett relativt begränsat antal svar från Storuman kommer detta givetvis att få betydelse för enkätresultaten när det gäller Storuman. Vi har analyserat skillnaderna i materialet från de fyra kommunerna, samt från olika kulturformer. Även här har vi använt oss av en logistisk modell med oddskvoter. Anledningen är att vi även här vill ta hänsyn till de socioekonomiska skillnaderna som kan finnas. Vi har således kontrollerat för kön, ålder, utbildningsnivå samt arbetslöshet i analysen av enkätmaterialet.

Resultat

Vi har valt att analysera samma variabler som tidigare, nämligen sannolikheten att respondenten är *kulturåskådare ofta*, *kulturåskådare senaste 12 månaderna*, *aktiv kulturutövare* eller *litterärt aktiv*. Ett genomgående resultat är att både när det gäller ort och kulturform finns det några få saker som sticker ut. När det gäller variabeln *kulturåskådare ofta* finns det inga signifikanta skillnader mellan orterna. Antagligen

61 Harding, Tannå & Lejhall 2013, s. 82.

62 Harding, Tannå & Lejhall 2013, s. 99.

beror det på de få observationerna. Även om det är en större andel bland kulturprogramsdeltagarna än bland SOM-respondenterna som är kulturåskådare ofta, är det trots detta så pass få att dessa inte går att fördela på ort på ett sådant sätt att det ger signifikanta resultat.

Däremot finns det signifikanta resultat när det gäller kulturåskådare senaste 12 månaderna. De som deltar i kulturprogram i Helsingborg har nästan fem gånger högre sannolikhet än dem i Storuman att ha varit kulturåskådare de senaste 12 månader. Även deltagarna i Jönköping och Rättvik har större sannolikhet att vara kulturåskådare i denna kategori än Storuman. Sannolikheten för deltagarna i Rättvik är 3,5 gånger högre än för dem i Storuman, och för deltagarna i Jönköping dubbelt så hög.

Resultaten stödjer delvis en uppfattning och tidigare resultat att de finns geografiska skillnader när det gäller tillgången på kultur, men även skillnader mellan stad och land. I Riks-SOM 2010 finns en uppdelning i riksområden. Tabell 7 visar

Tabell 7. Antal och andel respondenter i Riks-SOM 2010 som varit åskådare på bio, teater, musikal, balett/dans, klassisk konsert/opera eller rock/popkonsert någon gång under de senaste 12 månaderna. Fördelat på riksområde.

	Ej kulturåskådare senaste 12 mån	Kulturåskådare senaste 12 mån	Totalt
Stockholm (Stockholms län)	84	505	589
	14%	86%	100%
Ö. Mellansv (Uppsala, Söderm.länd, Österg.länd, Örebro, Västman.länd)	147	416	563
	26%	74%	100%
Småland (Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands län)	83	208	291
	29%	71%	100%
Sydsverige (Blekinge, Skåne län)	130	326	456
	29%	71%	100%
Västsverige (Halland, V. Götalands län)	147	489	636
	23%	77%	100%
N. Mellansv. (Värmlands, Dalarnas, Gävleborgs län)	99	203	302
	33%	67%	100%
Mellersta Norrland (Väster-norrlands, Jämtlands län)	42	105	147
	29%	71%	100%
Övre Norrland (Väster-botten, Norrbottens län)	51	127	178
	29%	71%	100%
Totalt	783	2 379	3 162
	25%	75%	100%

Källa: Riks-SOM 2010

variabeln kulturåskådare senaste 12 månaderna fördelat på dessa riksområden. Motsvarande fördelning går självklart inte att göra för deltagarundersökningen då den är gjord på fyra fallkommuner. Däremot visar tabell 9 variabeln *kulturåskådare någon gång under de senaste 12 månaderna* fördelad på ort.

Tabell 7 visar att det är en relativt stor skillnad mellan Stockholm och resten av landet. Vi skulle dock kunna misstänka att dessa skillnader snarare handlar om en skillnad mellan stad och land än om andra typer av geografiska skillnader, som t.ex. skillnader mellan regioner oavsett storlek på ort. Tabell 8 visar kulturåskådare de senaste 12 månaderna fördelat på landsbygd, mindre tätort, stad/större tätort samt de tre storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö från Riks-SOM 2010.

Tabell 8. Antal och andel respondenter i Riks-SOM 2010 som varit åskådare på bio, teater, musikal, balett/dans, klassisk konsert/opera eller rock/popkonsert någon gång under de senaste 12 månaderna. Fördelat på stad/land.

	Ej kulturåskådare senaste 12 mån	Kulturåskådare senaste 12 mån	Totalt
Ren landsbygd	166	303	469
	35%	65%	100%
Mindre tätort	205	480	685
	30%	70%	100%
Stad eller större tätort	308	1 120	1 428
	22%	78%	100%
Stockholm, Göteborg, Malmö	80	417	497
	16%	84%	100%
Total	759	2 320	3 079
	25%	75%	100%

Källa: Riks-SOM 2010.

Tabell 8 visar på en stor skillnad mellan stad och land. Boende på landsbygd har i mycket mindre utsträckning än boende i tätort/stad besökt ett kulturevenemang de senaste 12 månaderna. Tabell 9 visar även med viss tydlighet att ju större ort, desto fler har besökt ett kulturevenemang.

Tabell 9 visar samma variabel som i tabell 7 och 8 fördelat på orterna i vår deltagarenkät. Som framgår av beskrivningen i inledningen till denna rapport bor huvuddelen av kommuninvånarna i Storuman och Rättvik i vad som kan betraktas som mindre tätorter eller landsbygd, medan Jönköping och Helsingborg kan betraktas som större städer.

Tabell 9. Antal och andel respondenter i deltagarundersökningen som varit kulturåskådare någon gång under de senaste 12 månaderna. Fördelat på ort.

Ort	Ej kulturåskådare senaste 12 mån	Kulturåskådare senaste 12 mån	Totalt
Storuman	19 40%	28 60%	47 100%
Rättvik	22 15%	127 85%	149 100%
Jönköping	35 12%	247 88%	282 100%
Helsingborg	24 12%	171 88%	195 100%
Totalt	100 15%	573 85%	673 100%

Källa: Enkät till deltagare i kulturprogram april–juni 2013.

Tabell 9 kan delvis, men inte fullt ut, bekräfta bilden som Riks-SOM (tabell 8) ger. Det finns en stor skillnad mellan å ena sidan Storuman och å andra sidan Jönköping och Helsingborg. Samtidigt sticker Rättvik ut och har resultat som ligger i nivå med de större städerna Jönköping och Helsingborg. Detta är även den bild som regressionerna ger, som presenterades tidigare. Det är helt enkelt färre personer i Storuman som varit kulturåskådare de senaste 12 månaderna. Möjligen är det så att detta följer det generella mönstret och att det istället är Rättvik som skiljer ut sig genom att ha en så hög andel kulturåskådare.

Även när det gäller variabeln *kulturutövare* skiljer Rättvik ut sig från de övriga orterna. Sannolikheten att utöva kultur någon gång i veckan eller oftare är dubbelt så stor i Rättvik som i Storuman, Jönköping och Helsingborg. När det gäller *litterär aktivitet* skiljer sig Storuman från de andra orterna. I Rättvik, Jönköping och Helsingborg är sannolikheten att vara litterärt aktiv ofta mer än tre gånger så stor som i Storuman, givet ålder, kön och utbildning.

Skiljer sig deltagarna vad gäller kulturkonsumtion mellan de olika *kulturformer*na? Är det helt andra deltagare med olika kulturvanor när det gäller sång/musik jämfört med föreläsningar? När det gäller variablerna *kulturåskådare ofta* och *kulturutövare* finns det inga signifikanta skillnader mellan kulturformerna. Sannolikheten att vara kulturåskådare ofta eller kulturutövare ofta är alltså lika stor oavsett vilken kulturform man har besökt som deltagare i kulturprogram. Åtminstone kan vi inte i vår statistiska analys se att det finns några skillnader. Däremot finns det en signifikant skillnad när det gäller variabeln *kulturåskådare senaste 12 månaderna*. De som deltagit i ”övrigt-arrangemang” har högre sannolikhet än de som deltagit i sång- och musikarrangemang att ha varit kulturåskådare under de senaste 12 månaderna. Även när det gäller variabeln *litterärt aktiv* finns det skillnader mellan arrangemangen.

Sannolikheten att vara litterärt aktiv ofta är högre för deltagare i ”övrigt” än för deltagare i sång/musikarrangemang. Vilka slutsatser som ska dras av detta eller hur detta påverkar den allmänna bilden och slutsatserna är dock svårare att se.

Sammanfattande diskussion

När kulturprogrammen andra grupper än kulturinstitutionernas utbud? Ja, till viss del finns det mycket som talar för att det är så, åtminstone när det gäller de kulturprogram vi studerat i de fyra fallkommunerna. Lågutbildade och äldre är överrepresenterade bland dem som har besvarat enkäten och vi kan på goda grunder anta att dessa grupper är underrepresenterade i kulturinstitutionernas utbud generellt, vilket också ger trovärdighet åt enkätresultatet. Däremot var personer med funktionsnedsättning och personer med utländsk bakgrund underrepresenterade bland deltagarna i vårt urval av kulturprogram. När det gäller personer med funktionsnedsättning kan konstateras att gruppen generellt är underrepresenterad också när det gäller de traditionella kulturinstitutionerna.

Att döma av deltagarenkäten finns det anledning att dra slutsatsen att deltagarna i kulturprogram har mer omfattande kulturvanor än folk i allmänhet; givet ålder, kön och utbildningsnivå. Sannolikheten att vara kulturåskådare, aktiv kulturutövare eller litterärt aktiv är högre för deltagarna i kulturprogram än vad den är för vår referensgrupp, respondenterna i Riks-SOM 2010. Detta tycks också vara en relativt generellt slutsats då det finns små skillnader mellan de olika orterna eller mellan olika kulturformer. Däremot kan vi *inte* med säkerhet säga att deltagarna i kulturprogrammen har fått mer omfattande kulturvanor *till följd av* att de är just deltagare i kulturprogram; vi kan alltså inte säga något om de kausala sambanden. Däremot kan vi säga att det finns mycket som talar för, framförallt om man lägger samman resultaten, att kulturprogrammen hjälper till att bygga kulturvanor utanför de traditionella kulturinstitutionernas domäner. Kulturprogram når delvis andra grupper, det är ganska klart, och därigenom hjälper man till att sprida och vidga möjligheterna till kulturupplevelser.

Samhällsengagemang och socialt kapital

Finns det ett samband mellan socialt kapital och deltagande i kulturprogram? Är deltagarna mer eller mindre föreningsaktiva än ”folk i allmänhet”? Och framförallt: har det någon betydelse om det vore så? I detta kapitel kommer vi att utgå från amerikanske statsvetaren Robert D. Putnams i inledningen presenterade definition av socialt kapital. Det finns andra definitioner av begreppet socialt kapital, men oavsett vilket kapitalbegrepp som används är poängen att relationer kan skapa positiva värden och tillgångar, antingen för individen (enligt Bourdieus definition)⁶³ eller för samhället (enligt Putnams definition)⁶⁴. Om det är så att kulturprogrammen kan skapa socialt kapital, hjälper de alltså till att öka individens tillgångar och att öka tilliten i samhället. En ökad tillit mellan människor leder till en mängd positiva resultat, inte minst ökad ekonomisk aktivitet, demokrati och säkerhet.⁶⁵

Frågan om det skulle finnas ett samband mellan folkbildning och socialt kapital är på intet sätt ny utan har tagits upp av ett flertal forskare.⁶⁶ Det som gör frågan särskilt intressant är det faktum att kulturprogrammen är en form som tycks öka över tid och många drar slutsatsen att det är en form som verkar passa lättare in i livsmönstren i dagens samhälle än vad studiecirkelverksamhet och föreningsengagemang gör. Dessa senare engagemangsformer kräver ett långsiktigt engagemang, vilket kan vara svårt för många. Kulturprogrammen, däremot, är öppna och tillfälliga händelser som inte ställer krav på deltagaren på samma sätt med långsiktiga skyldigheter. Med tanke på att det finns en diskussion om att föreningsaktivitet minskar i allmänhet och bland de unga i synnerhet är det intressant att se att kulturprogrammen ökar i omfattning, både då det gäller konstnärliga aktiviteter och då det gäller föreläsningar.⁶⁷ Frågan är dock: Bidrar kulturprogrammen till ett ökat socialt kapital?

63 Bourdieu (2007).

64 Putnam 1993, 2000.

65 T.ex. Putnam (2000), Knack & Keefer (1997), Zak & Knack (2001).

66 Andersson & Mellander (2011); Arensmeier 2013; Harding, Tannå & Lejhall (2013).

67 Diskussionen kan sägas ha startats av Robert Putnams *Den ensamme bowlaren* (2000), som tar upp utvecklingen i USA och visar på minskad föreningsaktivitet. För svenska förhållanden se Håkansson (2011), Rothstein (2003), Ungdomsstyrelsen (2010) och Vogel m.fl. (2003).

Vad är socialt kapital?

Sedan Putnam publicerade *Making Democracy Work* 1993, har diskussionen varit i full gång om vad som skapar socialt kapital och om socialt kapital kan skapas i föreningslivet. En central fråga är dock hur socialt kapital ska definieras. Som vi diskuterade i inledningen är Putnams perspektiv samhälleligt; det sociala kapitalet ökar effektiviteten på samordnade, kollektiva handlingar. Tanken är att om människor litar på varandra blir det lättare att samarbeta. Det omvända gäller naturligtvis också; om människor misstror varandra kommer inte samarbete att fungera särskilt väl. Därför kommer också socialt kapital att positivt påverka en mängd olika samhällsreliga målvariabler där samarbete är viktigt, t.ex. demokrati, ekonomi och säkerhet.⁶⁸

Som vi såg tidigare ingår begreppet *tillit* i Putnams definition av socialt kapital och då är det främst generell och social tillit – tillit mellan människor som inte känner varandra så väl – han talar om. Enligt Putnam kan social tillit skapas på två sätt; genom reciprocitet (ömsesidighet) och genom medborgerligt engagemang i t.ex. föreningslivet. Genom ömsesidighet, dvs. ett gemensamt givande och tagande, lär vi oss normer, men denna ömsesidighet skapar i sig självt även nätverk. Putnam menar att människor kan lära sig samarbete, ömsesidighet och tillit i samverkan med andra i föreningslivet. Han anger fyra skäl till att nätverk (och annan samverkan) har effekt på social tillit:

1. Nätverk ökar kostnaden för svekfullt beteende, eftersom det kommer att leda till dåligt rykte.
2. Nätverk fostrar ömsesidighet.
3. Nätverk understödjer kommunikation och förbättrar informationsflödet om trovärdiga individer.
4. Nätverk förkroppsligar historiska framgångar vad gäller samarbete.

Ett sätt att se på föreningsmedlemskap är det mer ekonomistiska där en individ investerar tid och pengar i ett nätverk, organisation eller förening för att få tillgång till de kontakter nätverket ger. En person som investerat i ett nätverk kan inte uppträda svekfullt, för då riskerar personen att få dåligt rykte i nätverket. Det, i sin tur, innebär att investeringen förloras, vilket kan ses som en kostnad. Putnam tänker sig också att nätverk och mellanmänsklig kontakt i sig ökar vår ömsesidighet. När vi känner varandra; får ett ansikte och en människa bakom en schablonbild, ökar möjligheten till ömsesidighet. Slutligen menar han att det faktum att nätverk eller föreningar faktiskt existerar vittnar om att samarbete åtminstone tidigare fungerat. Människor måste lita på varandra för att kunna bygga upp en organisation.

68 Vi tar här endast upp två olika definitioner av socialt kapital – Putnams och Bourdieus. Det finns naturligtvis många andra definitioner, t.ex. Portes (1998) och Coleman (1990).

Sammanfattningsvis kan sägas att nätverk/kontakt med andra skapar generell tillit vilket i sin tur ökar möjligheterna till att samarbete generellt fungerar bra. Tilliten skapar möjligheter att på ett bra och effektivt sätt lösa situationer som enklare löses kollektivt än individuellt, skapar högre effektivitet i samhällsekonomin och ökar därigenom ekonomisk aktivitet. Således är socialt kapital inte bara bra för den enskilde individen, utan också för samhället i stort.

Tidigare studier om socialt kapital i studieförbunden

Det finns flera studier om socialt kapital i studieförbunden. Johan Lundin och Johan Söderman visar i *Unity – Hiphop, socialt kapital och lärande i Studieförbundet Vuxenskolan* dels vilken betydelse socialt kapital har, dels hur sammanbindande och överbryggande socialt kapital skapas i Studieförbundet Vuxenskolas hiphopverksamhet. De menar att projektledarnas sociala kapital är viktigt för verksamheternas framgång, då deras personliga nätverk i lokalsamhället, deras nätverk inom musik- och danslivet samt deras status inom hiphopscenen är av betydelse. När det gäller formeringen av socialt kapital menar de att verksamheterna genererar både sammanbindande och överbryggande socialt kapital. Det senare uppstår då människor med olika ålder, kön, etnicitet och geografisk hemvist träffas i verksamheterna.⁶⁹

Andra studier har gjorts av deltagarna, deltagarnas motiv och av socioekonomiska strukturer. Andersson, Larsson och Lindgren visar i rapporten *Studiecirkeldeltagare 2010* att studiecirkeln kan stärka både det sammanbindande och det överbryggande sociala kapitalet. För cirka hälften av deltagarna i studiecirkelverksamhet har cirkeln stärkt en grupp där alla kände varandra sedan tidigare. 60 procent uppger att de har träffat nya människor och 27 procent att de fått vänner att umgås med utanför cirkeln.⁷⁰ I rapporten *Folkbildning i Sveriges kommuner* diskuterar Martin Andersson och Charlotta Mellander socialt kapital och folkbildning. Man använder aggregerade makroindex med bl.a. variablerna religiositet, ohälsotal, och valdeltagande per kommun. Dessa index på kommunnivå jämförs med andelen deltagande i folkbildning. Ett resultat i rapporten är att en hög andel deltagande i studiecirkelar och kulturprogram på kommunnivå är korrelerat med höga ohälsotal och lågt valdeltagande.⁷¹

Cecilia Arensmeier har undersökt hur socialt kapital kan formeras i studiecirkelar. Hon menar att deltagande i studiecirkel har positiv betydelse för det sociala kapitalet. Studiecirkeldeltagarna har fler sociala nätverk och mer tillit än en referensgrupp som

69 Lundin & Söderman (2012).

70 Andersson, Larsson och Lindgren (2009), s. 6.

71 Andersson & Mellander (2011).

motsvarar Sveriges befolkning. Det finns alltså ett positivt samband mellan studie-cirkeldeltagande och socialt kapital. Som alltid när det gäller kvantitativa metoder finns det vissa problem med de kausala sambanden. Arensmeier försöker lösa detta genom att mäta deltagarnas sociala kapital före respektive efter de påbörjade studie-cirkeln, men hittar inga signifikanta effekter. Dock menar hon att det på längre sikt finns positiva effekter då hon funnit att deltagare med större cirkelvana blir mer föreningsaktiva, men givetvis kan även det omvända gälla här, dvs. att föreningsaktiva är mer cirkelaktiva än folk i allmänhet.⁷²

Socialt kapital i denna studie

Som vi har sett ovan är tillit ett viktigt begrepp i Putnams definition av socialt kapital. Ofta när man ska skatta generell tillit mellan människor används frågan ”Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?”, vilket även vi kommer att göra här. En annan viktig variabel, då vi utgår från Putnams definition, är föreningsaktivitet. En tredje variabel som används här är politisk aktivitet. Dock använder Putnam denna variabel i huvudsak som en *effekt* av socialt kapital, då han menar att socialt kapital ökar samhällsengagemang och politisk aktivitet. De variabler vi väljer att analysera är således:

1. *Tillit*: ”Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?” Respondenten får ange svaret på en tiogradig skala, från 0 (går *inte* att lita på människor) till 10 (stor tillit till människor). Vi har valt att analysera tilliten utifrån två kategorier: ingen/liten tillit (0–5), stor tillit (6–10).⁷³
2. *Föreningsaktiv*: Deltar respondenten ofta (någon gång i veckan eller mer) i föreningsmöte eller studiecirkel?
3. *Politiskt aktiv*: Diskuterar respondenten politik eller demonstrerar någon gång i vecka eller mer?

I det följande kommer variablerna att analyseras var för sig. I bilaga 2 presenteras regressionstabellerna som ligger till grund för de analyser som presenteras i respektive avsnitt.

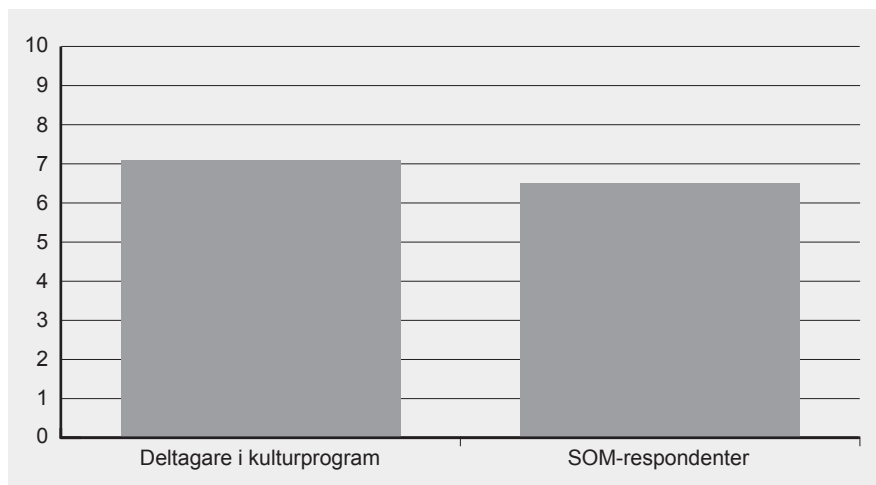
⁷² Arensmeier 2013.

⁷³ Anledningen att vi väljer denna kategorisering beror på att det kan vara svårt att veta om svaret ”sju” för en individ har samma betydelse för alla. Skalan är ju per definition subjektiv och därför kan det vara svårt att jämföra individer enligt de svar de angivit enligt skalan.

Tillit

Enligt Putnam lär sig alltså människor tillit i samverkan med andra eftersom det är först i samverkan med andra som vi kan lära oss ömsesidighet, vilket är en förutsättning för tillit. Eftersom man som deltagare i kulturprogram möter och samverkar med andra människor leder det oss till hypotesen att tillit *kan* skapas i kulturprogram. Figur 3 visar det medelvärde som blir resultatet då det beräknas för deltagarenkäten respektive Riks-SOM 2010 utifrån den tiogradiga skala som respondenterna fått använda sig av.⁷⁴

Figur 3. "Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?" Medelvärden mätta utifrån en tiogradig skala för deltagare i kulturprogram respektive respondenter i Riks-SOM 2010.

Källa: Enkät till deltagare i kulturprogram april–juni 2013 samt Riks-SOM 2010

Som figur 3 visar är medelvärdet för deltagarna i kulturprogram något högre (7,13) än för referensgruppen (6,49), vilket skulle indikera att deltagarna i kulturprogram litar mer på människor i allmänhet än vad SOM-respondenterna gör. Vad kan detta tänkas bero på? Vi vet från tidigare studier att föreningsaktivitet har betydelse för tilliten, liksom socioekonomiska förutsättningar.⁷⁵ Därför skattas i nästa steg tilliten

⁷⁴ Vi är medvetna om att det metodologiskt finns vissa problem att använda sig av medelvärden som baseras på kategorier på detta sätt, inte minst för att det förutsätter att avstånden mellan kategorierna är lika stora i en persons och mellan olika personers värderingar. Det huvudsakliga syftet här är dock deskriptivt. Vidare är det en metod används relativt ofta, t.ex. i Andersson, Larsson och Lindgren 2009.

⁷⁵ Se bl.a. Håkansson & Sjöholm 2007 och Putnam 1993, 2000.

i en multipel regressionsmodell där vi använder socioekonomiska variabler (kön, ålder, utbildningsnivå och arbetslöshet) samt föreningsaktivitet och huruvida man är deltagare på kulturevenemang, medverkande i kulturprogram eller respondent i Riks-SOM 2010 som förklaringsvariabler för att skatta tillit. Resultatet är att givet respondenternas föreningsaktivitet, kön, ålder, utbildningsnivå och arbetslöshet så litar deltagarna i kulturprogram *mer* än respondenterna i Riks-SOM 2010 och det är ett signifikant resultat. Det betyder att även efter vi har tagit hänsyn till alla variabler som vi vet har betydelse för tilliten mellan människor litar deltagarna i kulturprogram mer än SOM-responenterna. Andra variabler som är positivt korrelerade med tillit i vår regression (men som även tidigare forskning visat har en positiv korrelation med tillit) är föreningsaktivitet (den som är föreningsaktiv litar mer), ålder (äldre litar mer än yngre) och utbildning (högutbildade litar mer). Arbetslöshet är signifikant negativt korrelerad med tillit, dvs. arbetslösa litar mindre än de som inte är arbetslösa.

Föreningsaktivitet

Robert Putnam menar också att överbryggande socialt kapital kan skapas i föreningslivet. Enligt Putnam är det i föreningslivet man har möjlighet att möta människor som man dels inte känner särskilt väl, dels som man inte är så väldigt lik. På så sätt har individen möjlighet att bredda sina sociala och ekonomiska marknader. Ofta har *föreningsmedlemskap* mätts för att skatta denna variabel, men om man ska följa Putnam är det föreningsaktiviteten som är det intressanta. Det är inte *medlemskapet* i sig som skapar det överbryggande sociala kapitalet, utan det är mötet mellan människor i föreningen som är det intressanta, enligt Putnam. För att detta möte ska komma till stånd (i detta sammanhang) krävs föreningsaktivitet och inte först och främst föreningsmedlemskap.

Tabell 10 visar antal och andel av deltagarna i kulturprogram som någon gång i veckan eller mer deltar i föreningsmöte eller studiecirkel. Deltagare i kulturprogram är i större utsträckning än vad som gäller respondenterna i Riks-SOM 2010 aktiva i

Tabell 10. Föreningsaktiv. Deltar du någon gång i veckan eller mer i föreningsmöte eller studiecirkel?

	Deltagare i kulturprogram	SOM
Ja	343	409
	45%	13%
Nej	413	2 739
	55%	87%
Total	756	3 148

föreningar och studiecirklar. När det gäller studiecirkelaktivitet vet vi från deltagarenkäten att cirka 20 procent av respondenterna uppger att de deltar i en studiecirkel då de besvarade enkäten.

Människor som deltar i kulturprogram skulle alltså vara mer föreningsaktiva än folk i allmänhet och därför även mer tillitsfulla. Även vår regressionsanalys visar att föreningsaktivitet är positivt korrelerat med tillit. Dock visar regressionsanalysen att deltagarna är mer tillitsfulla även *efter* det att hänsyn tagits till föreningsaktiviteten.

Regressionsanalysen visar att sannolikheten att deltagarna i kulturprogram är föreningsaktiva är signifikant högre än att respondenterna i Riks-SOM 2010 är det. Detta gäller också efter det att har hänsyn tagits till huruvida respondenterna är medlemmar i en eller flera föreningar. Föreningsmedlemskap är den variabel som starkast kan förklara ett aktivt föreningsengagemang, vilket i och för sig inte är särskilt förvånande. De som är medlemmar i en eller flera föreningar har en dubbelt så hög sannolikhet att delta i föreningsmöte eller studiecirkel någon eller flera gånger i veckan. Poängen här är dock inte att påpeka det uppenbara utan att ta reda på om det finns skillnader mellan deltagare i kulturprogram och SOM-respondenter efter det att vi tagit hänsyn till andra variabler som vi misstänker påverkar föreningsaktivitet. Och en sådan variabel är ju föreningsmedlemskap. Som vanligt har vi även kontrollerat för ålder, kön, utbildning och arbetslöshet. När det gäller dessa variabler ser vi att sannolikheten är högre för kvinnor än för män att vara föreningsaktiva, och att åldersgruppen 30–49 år är mindre föreningsaktiva än andra. I övrigt finner vi inga eller svaga samband.

Politisk aktivitet

Är deltagare i kulturprogram mer samhällsengagerade än andra? Tabell 11 visar andelen i respektive grupp som diskuterar politik eller deltar i demonstration någon gång i veckan eller mer.

Tabell 11. Politiskt aktiv. Diskuterar du politik eller demonstrerar någon gång i vecka eller mer?

	Deltagare i kulturprogram	SOM
Ja	240	1 358
	32%	29%
Nej	518	3 380
	68%	71%
Total	758	4 738

Som tabell 11 visar finns det en liten skillnad mellan deltagargruppen och SOM-respondenterna. Men liksom tidigare måste vi ta hänsyn till de socioekonomiska förutsättningarna då det är troligt att t.ex. utbildningsnivå har betydelse. Som tidigare använder vi en logistisk regressionsmodell med oddskvoter. Denna visar att det finns en signifikant skillnad mellan kulturprogramsdeltagarna i vår enkät och SOM-respondenterna. Sannolikheten att en deltagare i kulturprogram ska vara politiskt aktiv någon gång i veckan eller mer är att döma av enkätresultaten signifikant högre än att en SOM-respondent ska vara det, givet föreningsmedlemskap, ålder, kön, utbildningsnivå och arbetslöshet.

Andra variabler som har betydelse för politisk aktivitet är föreningsmedlemskap (föreningsmedlemmar har större sannolikhet att vara politiskt aktiva än de som inte är medlemmar i någon förening), kön (kvinnor är mindre aktiva än män), ålder (ju äldre respondenten är, desto lägre sannolikhet) och utbildningsnivå (ju högre utbildning, desto högre sannolikhet till aktivitet). Sannolikheten att vara politiskt aktiv är 70 procent högre för medelutbildade än för lågutbildade och mer än tre gånger så hög för högutbildade jämfört med lågutbildade. Detta är särskilt intressant eftersom vi vet att utbildningsnivån är betydligt lägre bland kulturprogramdeltagarna än bland SOM-respondenterna. Samma observation gäller även för ålder. Sannolikheten att vara politiskt aktiv är cirka 30 procent lägre bland de 65 år och äldre, samtidigt som vi vet att denna grupp är flitiga deltagare i kulturprogrammen.

Vår tolkning av dessa resultat är att politisk aktivitet hänger samman med tillit och föreningsaktivitet. Bland annat Putnam har visat att de som är föreningsaktiva och de som har en hög tillit även tenderar att vara mer politiskt aktiva.⁷⁶ Det finns enligt våra resultat mycket som pekar på att deltagare i kulturprogram tenderar att ha högre tillit och vara mer föreningsaktiva även efter det att hänsyn tagits till de variabler som vi sedan tidigare vet påverkar. Vi menar att det således kan vara rimligt att deltagare i de kulturprogram som undersökts även är mer politiskt aktiva.

Hur skiljer sig socialt kapital bland deltagare mellan ort och kulturform?

Om det nu är så att deltagande i kulturprogram har betydelse för det sociala kapitalet, skiljer sig detta mellan orterna? Och hur skiljer sig mellan olika kulturformer? När det gäller ort finns det i enkätsvaren ett samband som pekar på att det finns en högre föreningsaktivitet och högre tillit i Jönköping än i Storuman, Rättvik och Helsingborg. Detta verkar också tämligen trovärdigt eftersom hög föreningsaktivitet enligt våra teoretiska utgångspunkter kan väntas leda till högre tillit och Jönköping

76 Putnam 2000.

har en stark folkrörelsetradition, i synnerhet inom frikyrkorörelsen. Sambandet har dock relativt svag signifikans (tioprocentnivå), vilket indikerar viss osäkerhet i resultaten. När det gäller politisk aktivitet finns det heller inga skillnader mellan orterna i enkäten.

När det gäller kulturform finns det vad gäller föreningsaktivitet en signifikant skillnad. De enkätresponder som deltog i kulturprogram inom området sång/musik är mindre aktiva i föreningslivet än deltagarna inom andra typer av program. Sannolikheten att delta någon gång i veckan eller oftare på föreningsmöte eller studiecirkel är i enkäten 40 procent lägre för deltagare på sång/musik arrangemang än för deltagare inom gruppen ”övrigt”. Enkäten indikerar också att deltagarna inom sång/musik även är mindre politiskt aktiva än deltagarna inom övrigt-gruppen. Sannolikheten att deltagare inom sång/musik någon gång i veckan eller mer diskuterar politik eller deltar i en demonstration är i enkätsvaren cirka 40 procent lägre än att deltagare inom gruppen övrigt gör det.

Våra resultat pekar mot att det finns ett samband mellan deltagande i kulturprogram och socialt kapital. Visserligen kan vi inte enbart utifrån vår empiri säga något om kausalitet. Vi kan alltså inte med säkerhet säga om det är deltagande i kulturprogram leder till tillit eller om det är tillitsfulla människor som söker sig till kulturprogrammen. Men om vi kombinerar teori och empiri bör det ändå gå att utläsa slutsatser som pekar i en viss riktning. Utifrån Putnams teorier om sambandet mellan ömsesidighet och tillit, är det mycket som talar för att deltagande i kulturprogram i sig stimulerar föreningsaktivitet, fostrar ömsesidighet och därigenom skapar tillit mellan människor.

Sammanfattande analys

Idag förändras samhället i allt raskare takt och kultur och information sprids över världen och tillgängliggörs på nya sätt. Samtidigt har studieförbunden sitt ursprung i en tid då kulturupplevelser och information uppfattades som svårtillgängliga, samtidigt som en stor del av de kulturupplevelser som människorna efterfrågade uppfattades som undermåliga och lågkvalitativa. Många av de förändringar vi ser i dagens studieförbundsverksamhet kan förstås i ljuset av denna utveckling, och av studieförbundens anpassning till den.⁷⁷

Här spelar såväl kulturprogrammen som de praktisk-estetiska studiecirkarna viktiga roller. Kulturprogrammen fyller fortfarande funktionen att bidra till att tillgängliggöra kultur, men de fyller också en viktig funktion som en del av arbetet med att ge människor möjlighet att *delta aktivt* i kulturlivet, till exempel genom att stå på scen under ett musik- eller teaterframträdande. Kulturprogram av andra former fyller samtidigt viktiga funktioner när det gäller att tillgängliggöra information och förankra och diskutera olika perspektiv i folkrörelser och olika delar av det civila samhället. Dessutom arbetar studieförbunden med att tillgängliggöra dessa verksamheter för nya grupper och för personer som av olika skäl kan ha svårt att delta i kulturupplevelser i andra sammanhang.

Deltagarnas bakgrund

Resultatet av denna strävan syns till viss del om man ser på sammansättningen i den grupp av 862 kulturprogramsdeltagare som har svarat på vår enkät. Medelåldern är 57,6 år, att jämföra med 40,7 år i befolkningen som helhet. Det är dock inte i första hand unga som är underrepresenterade, utan de medelålders, samtidigt som de som är 65 år eller äldre utgör hälften av deltagarna. Av deltagarna är 33 procent män och 67 procent kvinnor. Andelarna lågutbildade och arbetslösa är något högre bland dem som har svarat på enkäten än i befolkningen som helhet. Andelen vars båda föräldrar är födda i ett annat land är däremot märkbart lägre än i befolkningen som helhet, både när man ser till personer vars båda föräldrar är födda i ett annat land i Norden

⁷⁷ Se vidare Harding m.fl. 2013 ang. kulturaktiviteternas historia i studieförbunden samt ang. hur lokala studieförbunds företrädare ser på denna verksamhet idag.

och till dem vars föräldrar är födda i länder utanför Norden. Andelen som uppger att de har en funktionsnedsättning⁷⁸ är 13,4 procent, att jämföra med cirka 16 procent i befolkningen som helhet. Vid de kulturprogram där vi delade ut enkäten fann vi alltså en tydlig överrepresentation av äldre och lågutbildade jämfört med befolkningen, och en underrepresentation av personer med funktionsnedsättning, samt av arbetslösa och personer med utländsk bakgrund.

Tabell 12. Kulturprogramsdeltagare som har svarat på enkäten.

Ålder	
13–29	15 %
30–49	12 %
50–64	23 %
65–	50 %
Har utlandsfödda föräldrar	
Annat land i Norden	3 %
Annat land utanför Norden	6 %
Har funktionsnedsättning	13 %
Utbildning⁷⁹	
Låg	32 %
Medel	44%
Hög	24%
Arbetslösa	3 %
Studiecirkeldeltagare	
Har deltagit i studiecirkel	78 %
Deltar i studiecirkel just nu	21 %
Har deltagit tidigare i år	22 %
Har aldrig deltagit i studiecirkel	22 %

Att döma av detta material verkar det alltså som att studieförbunden har lyckats väl när det gäller att välkomna arbetslösa, äldre, kvinnor och personer med låg utbildning i sina kulturprogram, men sämre när det gäller personer med funktionsnedsättning eller utländsk bakgrund. När det gäller unga är andelen ungefär lika stor bland kulturprogramsdeltagarna som i befolkningen som helhet. Det är värt att notera att arbetet med lågutbildade och ekonomiskt utsatta grupper har varit centrala i studieförbundens verksamhet ända sedan början. Också arbetet med att involvera unga i

78 Frågan löd ”Har du någon form av funktionshinder?”. I texten använder vi dock genomgående begreppet ”funktionsnedsättning”.

79 Låg utbildning definieras här som ej fullgjord grundskola eller motsvarande obligatorisk skola. Medelhög utbildning definieras som studier vid gymnasium, folkhögskola eller motsvarande. Hög utbildning definieras som examen från högskola/universitet.

verksamheten har pågått under flera decennier. Det samma gäller dock även invandrarorganisationer och handikapporganisationer. Inte minst arbetet med etniska organisationer samt med ortodoxa, katolska och muslimska organisationer är idag omfattande. Resultatet när det gäller personer med utländsk bakgrund var alltså inte givet.

Det bör dock noteras att gruppens sammansättning inte är ett område där vi kan utgå ifrån att undersökningens resultat är säkra. Urvalet av kulturprogram är avgörande, liksom urvalet av kommuner i undersökningen. Detta gäller inte minst då det handlar om personer med utländsk bakgrund. Det är fullt möjligt att resultaten hade sett annorlunda ut om till exempel de tre storstadsregionerna hade varit representerade i undersökningen. Det kan också finnas anledning att i framtiden genomföra större undersökningar på ett för hela landet mer representativt urval av kulturprogram om man vill veta mer om deltagarnas bakgrund. Vårt urval av kommuner är snarast att betrakta som ett stickprov, även om de är valda för att uppnå viss representativitet (åtminstone utanför de tre storstadsregionerna). I den fortsatta analysen av våra resultat har vi tagit hänsyn till detta och korrigerat för bakgrundsfaktorer som utbildning, ålder och kön (se bilaga 1 angående dessa beräkningar).

Folkbildningssammanhanget

Frågar man deltagarna själva varför de deltar framstår kulturprogrammets ämne som det klart viktigaste skälet. Också vilka som medverkar är viktigt. Det är alltså i första hand kulturprogrammets innehåll som har störst betydelse för deltagarna. Det näst vanligaste skälet till deltagande är dock att träffa människor. Kulturprogrammen har alltså stor betydelse också som sociala sammankomster. Vilket studieförbund som arrangerar kulturprogrammen tycks däremot spela mindre roll, ändå deltar många av kulturprogramsdeltagarna också i studiecirkelverksamhet. Kulturprogrammen kan också vara en viktig arena för studieförbunden att visa upp sig; inte minst på mindre orter kan rollen som social samlingspunkt vara viktig för studieförbundens sociala förankring.

Vilken roll kulturprogrammen spelar för deltagarna beror naturligtvis i hög grad på vilket slags kulturprogram det rör sig om, och då inte bara om ämne, utan också om socialt sammanhang. Ett folklustspel uppfört av lokala amatörer kan bli en viktig sammankomst på en liten ort. I många fall tycks det som drar deltagarna vara det faktum att de känner de medverkande. I andra fall kan det handla om ett politiskt eller intellektuellt spännande föredrag. Många kulturprogram – liksom många studiecirklar – spelar också en viktig roll för åsiktsutveckling, diskussion och kultur inom olika ideologiska och kulturella rörelser och grupper. Detta gäller till exempel frikyrkor, nya sociala rörelser och muslimska föreningar, men också många andra. Detta hänger också ofta samman med det föreningssammanhang där kulturprogram-

met äger rum. Här kan man alltså tala om ett sammanbindande socialt kapital, men också om att ett skyddat rum skapas för olika grupper i det civila samhället att utveckla de egna tankarna och kulturella yttringarna. Studieförbunden kan också rent organisatoriskt väntas bidra till att inordna dessa miljöer i ett större nationellt sammanhang som inte hade funnits om diskussionerna hade förts i mer privata eller isolerade organisationsformer.⁸⁰

Många kulturprogram ingår i praktiken också i en större folkbildande process där de medverkande visar upp resultatet av en längre tids arbete i studiecirkel (till exempel musikcirkel). Det framgår också av enkäten att hela 78 procent av de tillfrågade kulturprogramsdeltagarna någon gång har deltagit i en studiecirkel, bland dessa hade 22 procent deltagit någon gång i år och 21 procent deltog i studiecirkel när de svarade på enkäten. Det är alltså inte bara de medverkande utan också deltagarna som tenderar att också vara aktiva i studieförbundens övriga verksamhet. Endast 22 procent hade aldrig deltagit i en studiecirkel. Detta kan jämföras med SOM-undersökningens slutsats att 27 procent av befolkningen deltar i kurser eller studiecirkel, eller med de cirka 649 000 unika personer som studieförbunden rapporterade hade deltagit i studiecirkel under 2013. Av enkäten att döma tycks det alltså som att kulturprogramsdeltagare i högre grad än andra också deltar i studieförbundens studiecirkelverksamhet.

Kulturprogram, som är utvecklade i ett studieförbundssammanhang ger rimligen deltagarna en annan upplevelse – i synnerhet om de känner de medverkande – än ett program som genomförs av kulturinstitutioner eller med professionella kulturutövare. I många fall tycks det alltså vara så att deltagarna och de medverkande kommer närmare varandra i kulturprogrammen än vad publik och framträdande gör i andra kultursammanhang. I vissa kulturprogram överskrids gränsen och vi har att göra med mer utpräglade exempel på deltagarkultur, som kanske egentligen skulle behöva ha en rapporteringsform som bättre beskriver verksamheten än vad uppdelningen i deltagare och medverkande gör.⁸¹

Kulturellt deltagande och kulturvanor

Ett av de viktigaste syftena med kulturprogramsverksamheten och studieförbundens övriga kulturverksamhet är att bidra till att bredda och öka delaktigheten i kulturlivet. I denna rapport har vi utvärderat detta genom att se på vilka som deltar i kulturprogrammen (se ovan), hur detta deltagande förhåller sig till övriga kulturvanor samt undersökt hur deltagarnas kulturvanor ser ut i jämförelse med den övriga befolk-

80 Harding 2013, Harding 2012, jfr Skocpol 2003.

81 Jfr. Harding m.fl. 2013, Harding 2013.

ningens. För att kunna göra sådana jämförelser har vi utgått ifrån SOM-institutets undersökning av kulturvanor, som genomfördes med ett representativt befolkningsurval 2010. Vi har jämfört aktiviteter som att vara kulturpublik, litterära aktiviteter och aktivt deltagande i kulturaktiviteter. Vi har valt att dels fokusera på de personer som har gjort kulturaktiviteterna till en vana i den meningen att de tar del av eller utövar kultur minst en gång i veckan, dels att studera de som uppgett att de varit kulturåskådare någon gång de senaste tolv månaderna. I det första fallet handlar det om att göra kulturen till en del av vardagen snarare än om enskilda besök. I det andra fallet handlar det om en åtskillnad mellan dem som besöker kulturevenemang ibland och dem som sällan eller aldrig gör det.

Det visade sig att 85 procent av kulturprogramsdeltagarna som svarat på vår enkät hade besökt ett kulturevenemang de senaste tolv månaderna. Bland SOM-respondenterna är denna andel 10 procentenheter lägre; endast 75 procent. När det gäller att ha besökt ett kulturevenemang de senaste tolv månaderna var sannolikheten 60 procent lägre i befolkningen än bland deltagarna i de kulturprogram som vi undersökte. Sannolikheten att någon i SOM-undersökningens referensgrupp ska vara litterärt aktiv (dvs. läsa bok, lyssna på ljudbok, eller besöka bibliotek någon gång i veckan eller oftare) är 45 procent lägre i referensgruppen än bland deltagarna i kulturprogrammen. I SOM-undersökningens referensgrupp är sannolikheten cirka 60 procent lägre att en person ska vara aktiv kulturutövare (sjunga i kör, dansa, spela musikinstrument, teckna/måla, skriva dagbok/poesi, fotografera/filma eller spela teater/lajv någon gång i veckan eller mer), jämfört med vad det är för deltagarna i kulturprogrammen.

När man i jämförelsen tar hänsyn till faktorer som utbildning, kön och ålder är kulturprogramsdeltagarna som svarat på vår enkät alltså oftare kulturpublik och mer litterärt och kulturellt aktiva än andra. Skillnaderna mellan olika kulturformer är i de flesta fall små. Intressant att notera är dock att de som deltar i kulturprogram med inriktning på sång och musik är signifikant mindre litterärt aktiva än deltagare i andra kulturprogram. Det statistiska sambandet mellan aktivitet i olika kulturformer är alltså inte fullständigt.

Ovan beskrivna samband innebär inte att vi kan dra slutsatsen att kulturprogramsdeltagande leder till ökat deltagande i kulturlivet i övrigt. Kulturprogramsdeltagande tycks ha ett statistiskt samband med andra kulturaktiviteter, och då även med andra kulturformer än de som utövas i det aktuella kulturprogrammet. Detta framgår inte minst av att sambandet också gäller för litterära aktiviteter, som bokläsning och biblioteksbesök, som sällan ingår i kulturprogram. Det handlar dock om statistiska samband, inte om orsak och verkan; det skulle lika gärna kunna röra sig om att redan kulturaktiva söker sig till kulturprogram som om att kulturprogramsdeltagare blir kulturaktiva också på andra sätt. För att öka förståelsen för hur detta hänger ihop skulle man behöva genomföra jämförande studier över tid. Först då skulle man

kunna ta reda på vilka aktiviteter som kommer först. Sannolikt skulle det dock visa sig att olika aktiviteter förstärker varandra.

Det finns också geografiska skillnader som spelar in och som framgår i vår undersökning. Tillgängligheten till i synnerhet kulturupplevelser som möjliggörs av kulturinstitutioner, som t.ex. scener, är mindre i de mindre tätbefolkade delarna av Sverige, inte minst i norra Sveriges inland. Detta återspeglas också i SOM-undersökningen, där det framgår att personer som bor på landsbygden mindre ofta är kulturåskådare. Detta kan också bidra till att förklara att de också mer sällan är kulturaktiva, möjligen eftersom besök på kulturinstitutioner och evenemang inspirerar till egen aktivitet, eller eftersom att förutsättningarna för aktivitet är bättre i städerna. Dessa skillnader återspeglas också i skillnader mellan enkätsvaren från Storuman och de båda större städerna Jönköping och Helsingborg. Rättvik skiljer dock ut sig i vår undersökning genom att kulturprogramsdeltagarna där i högre grad än de i Storuman är kulturaktiva också på annat sätt. Detta kan sättas i samband med Siljansbygdens identifikation med folkkulturen, inklusive kulturyttringar som folkdans. Dessvärre har vi dock inte tillgång till några uppgifter om ifall befolkningen i Rättvik skiljer sig från befolkningen på andra mindre orter i fråga om kulturvanor.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att kulturprogramsdeltagarna, av våra undersökningar att döma, är mer kulturaktiva än andra personer med samma bakgrundsfaktorer. Detta antyder att studieförbundens kulturprogram ger möjlighet till kulturell aktivitet för människor som annars kanske skulle vara mindre aktiva, åtminstone för vissa sådana kategorier. Vår enkätundersökning tyder således på att studieförbundens verksamheter öppnar möjligheten till kulturupplevelser för grupper som är underrepresenterade i det övriga kulturlivet. Det kan också vara så att kulturprogrammen öppnar en väg till ytterligare kulturutövande och att fler därmed får möjlighet att bygga upp detta kulturella kapital tack vare denna verksamhet.

Vidgar man begreppet kulturellt kapital till att – som hos Bourdieu – inkludera också hierarkierna inom de olika konstformerna och mellan olika typer av kulturaktiviteter blir det betydligt svårare att säga någonting säkert utifrån en undersökning som denna. Liksom i andra kulturvaneundersökningar har vi inte inkluderat någon bedömning av den kvalitativa nivån på föreställningarna. Med ledning av våra egna och andras kvalitativa studier kan man dock dra slutsatsen att studieförbunden i stor utsträckning öppnar möjligheter för genrer som inte alltid erkänns i det etablerade kulturella fältet, samt för amatörer och andra som inte har hög status där. Det är alltså inte givet att de medverkande redan är etablerade i fältet. Tvärtom finns det i studieförbunden också deltagarkulturella ambitioner som direkt utmanar fältets hierarkier, men också nya former som strävar efter att etablera sig där. Detta kan jämföras med de oppositionella diskurser som också kan komma till uttryck i föreläsningar och diskussioner som också arrangeras som kulturprogram (kulturprogrammets betydelse för de medverkande diskuteras vidare i nästa utvärdering).

Samtidigt är det också troligt att möjligheten att ta del av kulturprodukter och framträdanden, att själv medverka i dem och att se vänner och bekanta medverka kan bidra till att öppna dörrar till ett vidare kulturdeltagande för många deltagare och därmed också till ett ökat kulturellt kapital, även i Bourdieus trängre mening. Det faktum att kulturprogramsdeltagare i högre grad än andra tycks delta i andra kulturaktiviteter än de som ingår i det aktuella kulturprogrammet – till exempel litterära aktiviteter – tyder på att det kan vara så.

Engagemang i föreningsliv och politik

Kulturprogrammen är emellertid inte enbart en fråga om kultur i trängre mening, utan också om ett både socialt och politiskt forum. Studieförbunden har också fler syften med sin verksamhet, och demokrati och demokratisk delaktighet spelar här en central roll. Ett sätt att närma sig dessa frågor är genom att studera kulturprogrammets betydelse för det sociala kapitalet, både individuellt och i lokalsamhället. För att få ett bättre grepp om kulturprogrammets sociala och politiska betydelse har vi undersökt faktorerna föreningsengagemang, politiskt engagemang och tillit.

Föreningsengagemang betraktas ofta som en faktor som nära samspelar med socialt kapital. Även om många forskare menar att föreningsmedlemskapets utformning spelar roll för organisationernas sätt att fungera så är det aktivt engagemang som spelar störst roll i relation till socialt kapital. Medan passivt föreningsmedlemskap kan ha en symbolisk betydelse för individen, och dessutom ger uttryck för stöd till organisationen, anses det inte påverka det sociala kapitalet; inga nya kontakter knyts utan aktiv närvaro. Sannolikheten att respondenterna i SOM-undersökningens för befolkningen representativa urval är föreningsaktiva visade sig vara 80 procent lägre än sannolikheten bland de kulturprogramsdeltagare som vi har tillfrågat. Här rör det sig alltså om en mycket stor skillnad.⁸²

Också andelen deltagare i kulturprogram som deltar i föreningsmöten minst en gång i veckan visade sig vara betydligt större än i SOM-undersökningens urval. Det handlar alltså inte bara om deltagande i studieförbundens övriga verksamhet utan också om deltagande i det övriga föreningslivet. Ändå är detta resultat inte särskilt överraskande. Många kulturprogram sker i samarbete mellan föreningar och studieförbund. Samtidigt är det enligt forskningen så att personer som är ideellt aktiva i ett sammanhang ofta också är ideellt aktiva i andra sammanhang.⁸³ Även utan direkt koppling mellan föreningen och kulturprogrammet kan det alltså vara så att kulturprogram sporrar till ökad aktivitet i föreningslivet, eller aktivitet i förenings-

82 I vår analys av resultaten från SOM-undersökningen och vår egen enkätundersökning har vi här inkluderat såväl studiecirkeldeltagande och deltagande i föreningsmöten i kategorin föreningsaktivitet.

83 Svedberg m.fl. 2010.

livet leder till ökat intresse för kulturprogram. Detta kan också bidra till att förklara varför föreningsaktiviteten är högre bland kulturprogramsdeltagarna i Jönköping än på de övriga orterna; Jönköping har en stark folkrörelsetradition och aktiviteter i t.ex. frikyrkor kan bidra till ökad kulturprogramsaktivitet både genom samarbeten med studieförbunden och genom att de som är aktiva i ett annat föreningssammanhang också söker sig till studieförbunden. Detta kan gälla både på individnivå och, i fråga om föreningsaktivitet i befolkningen, på kommunnivå.

Sannolikheten att respondenterna i SOM-undersökningen var politiskt aktiva någon gång i veckan eller mer är cirka 40 procent lägre än att deltagare i kulturprogram är det. Ur demokratisk synvinkel är detta naturligtvis ett av de viktigaste resultaten av ett högt socialt kapital. Denna undersökning tycks alltså bekräfta att det finns ett sådant samband, liksom att kulturprogramsdeltagande har ett statistiskt samband med politisk aktivitet. Precis som med tidigare beskrivna samband kan vi inte säga någonting om vad som orsakar vad. När det gäller föreläsningsverksamheten – som ofta har samhällstillvända teman – är det kanske inte så överraskande att den har ett samband med politisk aktivitet. När vi delade in kulturprogrammen efter kulturform i föreläsningar, sång och musik, samt övrigt gällde detta samband emellertid också för övrigt kategorin, som innefattar flera konstnärliga uttrycksformer. Däremot gällde sambandet med politisk aktivitet inte i samma utsträckning för kulturprogram inom sång och musik. Sannolikheten att deltagare inom sång/musik någon gång i veckan eller mer diskuterar politik eller deltar i en demonstration är cirka 40 procent lägre än att deltagare inom gruppen övrigt gör det (detta samband är dock något mindre statistiskt tillförlitligt). Inte heller visar vår undersökning på någon högre politisk aktivitet i Jönköping än på andra orter, trots att resultaten från Jönköping innehåller fler föreningsaktiva.

När det gäller olika kulturformer visar det sig att sannolikheten att delta någon gång i veckan eller oftare på föreningsmöte eller studiecirkel är 40 procent lägre för deltagare på sång- eller musikarrangemang än för deltagare inom gruppen övrigt. Detta skulle innebära att kulturprogram inom sång- och musik i högre grad än andra kulturprogram lockar till sig deltagare som inte redan är aktiva i föreningslivet eller studiecirkelverksamheten, men också att de i så fall inte nödvändigtvis lockas in i sådana verksamheter genom sitt deltagande i kulturprogram. Relationen mellan kulturprogram och föreningsliv är någonting som skulle kunna utforskas och utvärderas ytterligare, inte minst genom kvalitativa studier. Det är också någonting som vi i viss mån kommer att återkomma till i vår nästa rapport, när det gäller medverkandes aktivitet i kulturprogram och föreningsliv.

Intressant nog finns också samband mellan föreningsmedlemskap och litterär aktivitet som kan iaktas i vår enkätstudie. Sannolikheten att vara litterärt aktiv ökar med 30 procent för en person som är med i en eller flera föreningar. Iakttagelsen är intressant i ett sammanhang där vi tittar på relationen mellan kultur och civilsamhäl-

leliga aktiviteter som kulturprogram och föreningsliv. Kan det finnas samband mellan fler demokratiska aktiviteter och läsning? Sannolikheten att vara litterärt aktiv ofta är 50 procent lägre för deltagare på sång- eller musik arrangemang än för deltagare i kategorin övrigt. Om deltagare i samhällstillvända föreläsningar oftare går på bibliotek eller läser vissa typer av litteratur är detta inte förvånande. Kategorierna är dock bredare än så och iakttagelsen väcker många frågor.

Socialt kapital och tillit

En av de centrala aspekterna i det som kallas socialt kapital är tillit till människor i allmänhet. Bland andra Robert D. Putnam menar att tillit har tydliga samband med bland annat aktivitet i studiecirkel och föreningar. Tilliten ses då också som en grundläggande faktor i såväl demokratin som i den moderna ekonomin; de förutsätter att vi kan lita inte bara på människor som vi är släkt eller personligen bekanta med utan också på människor i allmänhet, företag och samhällsliga institutioner. Ett vanligt sätt att närma sig tillit i enkätstudier är att be människor att uppskatta den på en numerär skala. Detta är givetvis en förenkling, men ger ändå en fingervisning om hur de ser på saken. Vi har därför frågat kulturprogramsdeltagarna "Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?" och bett dem uppskatta detta på en skala från 0 "Det går inte att lita på människor i allmänhet" till 10 "Det går att lita på människor i allmänhet". Medelvärdet för kulturprogramsdeltagarna blev då något högre än bland deltagarna i det nationella urvalet i SOM-undersökningen.

Det verkar alltså som att det finns ett visst samband mellan deltagande i kulturprogram och tillit till människor i allmänhet. Detta är inte minst intressant med tanke på att tillit till människor i allmänhet förknippas med överbryggande socialt kapital medan många av de kulturprogram som vi har iakttagit snarare för samman människor med liknande bakgrund. Detta stämmer dock i någon mån överens med Putnams egna undersökningar av fritidsaktiviteter i amerikansk kontext. Han menar att också relativt begränsade utvidgningar av de egna sociala nätverken utanför den allra närmaste kretsen kan bidra till att öka förtroendet för det omgivande samhället, åtminstone i någon mån. Detta förklarar också varför tilliten enligt enkäten är högre i Jönköping än bland deltagarna på andra orter, vilket kan tolkas som att deltagandet i föreningar och kulturprogram förstärker varandra i detta avseende.

Totalt sett kan man konstatera att våra undersökningar pekar på att det finns ett positivt samband mellan kulturprogramsdeltagande och socialt kapital, samt med andra faktorer som ofta sätts i samband med detta. Därmed är våra slutsatser i linje med mycket av den internationella forskningen om socialt kapital, men kan sättas i kontrast till delar av kritiken mot denna, inklusive rapporten Folkbildning i Sveriges kommuner. Där pekade författarna på att studieförbundens verksamhet är omfat-

tande i kommuner som kännetecknas av högt nyföretagande, höga ohälsotal, låg sysselsättningsgrad, lågt valdeltagande, hög brottsfrekvens, låg utbildningsnivå samt låga medianinkomster.⁸⁴ Tvärt emot vad man ofta väntar sig framgick det alltså inte på kommunnivå något positivt samband mellan den civilsamhälleliga aktivitet som studieförbunden representerar, goda sociala förhållanden och stark demokrati. Som författarna själva påpekar kan detta också uttryckas som att folkbildningen sätts in där den behövs som bäst. Trots kontrasten mellan rapporterna kan man alltså säga att vår rapport bekräftar denna senare tolkning. Kulturprogramsdeltagarna är att döma av vår enkätundersökning oftare än andra aktiva i kulturlivet, föreningslivet och den politiska diskussionen, samt litar dessutom mer på sin omgivning. De tycks alltså ha ett högre socialt och kulturellt kapital än andra, åtminstone när man i beräkningarna tar hänsyn till bakgrundsfaktorerna. Detta kan tolkas som att kulturprogrammen möjliggör för deltagarna att vara mer aktiva än de annars skulle ha varit även när de lever på platser där det sociala kapitalet är lågt. Även om kulturprogrammen inte skulle vara orsaken till att dessa människor är aktiva är det sannolikt att dessa extra resurser behövs mer för att möjliggöra aktiviteten på dessa platser än i ekonomiskt starkare delar av landet, i synnerhet när det är långt till andra kulturinstitutioner och liknande verksamhet. Även om kulturprogrammen inte är tillräckliga för att lösa alla andra problem på platsen tycks de bidra till att förbättra situationen, åtminstone för enskilda.

Måluppfyllelse

Vad säger då denna utvärdering om hur studieförbundens kulturprogram uppfyller de av riksdagen uppsatta syftena med stödet till folkbildningen?

Folkbildningen ska *”stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin”*. Här kan vi utgå ifrån våra mätningar och andra iakttagelser kring socialt kapital. Kulturprogramsdeltagarna uppvisar, när vi har tagit hänsyn till bakgrundsfaktorer som utbildning, sysselsättning och ålder, både ett större engagemang i föreningsliv och politik och ett större mått av tillit till människor i allmänhet än vad som enligt SOM-undersökningen finns i befolkningen som helhet. Vi kan inte utifrån enkätundersökningen säga någonting om orsakerna till detta, men det förefaller ändå som att kulturprogrammen möjliggör sociala sammanhang och nätverk, aktiviteter som enligt forskningen borde bidra till att stärka det sociala kapitalet. Genom att stärka nätverken och tilliten i samhället lägger byggandet av socialt kapital enligt många forskare grunden för både demokratisk stabilitet och ekonomisk tillväxt. Att döma av våra enkätsvar är det också så att lågutbildade och äldre är väl representerade i kul-

84 Andersson & Mellander 2011.

turprogrammen. Detta kan tolkas som att kulturprogrammen öppnar möjligheter till sådana aktiviteter för personer som annars inte skulle ha dessa möjligheter i samma utsträckning.

Många kulturprogram – i synnerhet föreläsningar – skapar möjligheter till åsiktsutvecklande eller åsiktsförankrande diskussioner inom ramarna för små åsiktsgemenskaper och rörelser, som till exempel frikyrkorna och nya sociala rörelser. De bildar alltså ett civilsamhälleligt sammanhang som kan bilda grunden för ett vidare engagemang i olika samhällsfrågor. Precis som annars när det gäller värderingar och tankars utveckling i små och stora gemenskaper i det civila samhället är det emellertid inte självklart att dessa ligger i linje med de tankar och värderingar som för närvarande dominerar i samhället i stort. På kort sikt kan detta bidra till att upprätthålla värderingsskillnader i samhället. Samtidigt är utveckling inte möjlig om det inte finns möjligheter för olika grupper att utveckla nya idéer. Möjligheten att tycka olika är också en självklar del av ett fritt och pluralistiskt samhälle.

Också studieförbundens och föreningslivets demokratiska organisationer är viktiga i detta sammanhang; att olika grupper organiseras i studieförbundens och föreningslivets organisationsformer innebär att de ingår i ett större organisatoriskt sammanhang, nämligen i de folkrörelseorganisationer och andra större organisationer som i Sverige utgör en länk mellan staten och civilsamhällets olika delar. Genom det offentliga stödet till olika rörelser blir denna typ av deltagande en möjlighet som är öppen för fler. Det bidrar också till att stärka idégemenskapen i det civila samhället och den konsensuskultur som präglar den svenska politiska kulturen. Det är dock inte självklart att obegränsad tillit är något som är odelat positivt. Snarare är det nödvändigt i en demokrati att människor har tillräckligt förtroende för den demokratiska processen för att engagera sig i den, men inte så mycket att de utgår ifrån att detta inte behövs.⁸⁵

Folkbildningen ska också *”bidra till att göra det möjligt för människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen”*. Också för detta mål är uppbyggnaden av sociala nätverk och socialt kapital en fördel, i synnerhet för personer som annars inte skulle ha dessa resurser. Föreningslivet och andra nätverk kan ses som en förutsättning för en aktiv demokrati och kulturprogrammen erbjuder en arena för människor att utveckla sina idéer och erfarenheter. En stor del av studieförbundens arbete med kulturprogram fokuserar dessutom på möjligheten för människor att framträda i dem, bland annat i syfte att stärka den egna självkänslan och känslan av att kunna påverka sin egen situation. Detta är någonting som vi ska återkomma till i vår kommande rapport om kulturprogrammets betydelse för de medverkande. Uppbyggnaden av nätverk och vidgade referensramar för både deltagare och medverkande har betydelse både för deras möjligheter att agera som

85 Jfr Harding 2012, Harding 2013.

aktiva medborgare i demokratiskt samhälle och som socioekonomisk framgångsfaktor. I synnerhet när civilsamhället i övrigt är svagt kan sådana effekter av studieförbundens arbete vara avgörande.

Folkbildningen ska dessutom *"bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildningsnivån i samhället"*. Arbetet med att utjämna utbildningsklyftor är kanske den sida av folkbildningsarbetet som vi har diskuterat minst i denna utvärdering. Kulturprogrammen är en av de delar av studieförbundens arbete som ligger längst ifrån den formella utbildningen, eftersom det snarast handlar om att tillgängliggöra kultur, information och perspektiv. Däremot kan vi utifrån våra undersökningar av socialt och kulturellt kapital se tecken som tyder på att kulturprogramsdeltagare med låg utbildningsnivå (dvs. sådana som inte har avslutat grundskolan eller motsvarande) oftare är engagerade i kultur, föreningsliv och politik än andra personer med låg utbildningsnivå. I den meningen kan man i så fall anse att kulturprogrammen bidrar till att överbrygga klyftorna mellan hög- och lågutbildade i samhället. Det sociala och kulturella kapital som de på så sätt erhåller kan bidra till att utjämna klyftorna mellan låg- och högutbildade i så väl demokratiskt som ekonomiskt hänseende. Det samma gäller den information och de perspektiv i olika frågor, som också förmedlas genom många kulturprogram.

Ser man till bildningsnivå i en vidare mening, och även inkluderar kulturell bildning, mångfald av perspektiv på olika frågor, samt praktisk erfarenhet av föreningsliv och politiskt agerande, finns det goda grunder för att säga att kulturprogrammen bidrar till att höja bildningsnivån i samhället. En sådan syn på bildning är också mer i linje med folkbildningens traditionella bildningssyn än vad ett striktare fokus på utbildning skulle vara. Folkbildningsarbetets ursprung var trots allt i arbetet med att ge fler människor redskap för att kunna ta till sig kulturupplevelser och utöva ett mer aktivt politiskt medborgarskap. Däremot kan man se en förändring i studieförbundens inställning på så vis att man de senaste decennierna har kommit att betona delaktighet och aktivt kulturutövande snarare än professionalitet och kvalitet (se inledningen till denna rapport, samt kapitel två i föregående rapport). Relationen mellan professionalitet och amatörmedverkan är någonting som vi kommer att diskutera mer ingående i utvärderingen av kulturprogrammets betydelse för kulturutövarna.

Slutligen ska folkbildningen *"bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet"*. Här är kulturprogrammets bidrag kanske mer uppenbart än i förhållande till något av de andra målen. Bland de deltagare som besvarade vår enkät fanns tydliga samband mellan deltagande i kulturprogram och vanan att ta del av kultur eller vara litterärt eller på annat sätt kulturellt aktiv minst en gång i veckan. Kulturprogrammen skapar också möjligheter för bredare grupper att möta och ta del i kulturlivet, inte minst genom att vara närvarande i hela landet, också på orter långt ifrån de större städerna och kulturinstitutionerna. Att döma av vår enkätundersökning tycks en sådan breddning vara fallet när det gäller äldre och lågutbildade,

men i mindre utsträckning när det gäller personer med utländsk bakgrund, män och personer med funktionsnedsättning.

Även om man med hjälp av kvalitativa studier kan få en bild av hur kulturprogrammen påverkar deltagarna kan man utifrån våra statistiska undersökningar inte säga någonting om vad som orsakar vad; är i övrigt aktiva personer också i större utsträckning kulturprogramsdeltagare eller blir de aktiva av sitt kulturprogramsdeltagande? Sannolikt är kulturprogrammen inte den enda orsaken till de aktivitetsnivåer som vi har iakttagit, men det kan ändå vara så att de är en viktig faktor i att möjliggöra och underlätta aktivitet och kulturupplevelser, inte minst för grupper som är underrepresenterade i kulturinstitutionerna. Kulturprogrammets praktiska betydelse och deras relation till den övriga folkbildningsverksamheten och till förenings- och kulturlivet är dock ett område som har utforskats i betydligt mer begränsad utsträckning än till exempel studiecirkelverksamheten. För att få en bättre bild av detta område krävs alltså såväl ytterligare kvalitativa som kvantitativa studier, både över tid och av ett större urval av kulturprogramsdeltagare än vad vi har kunnat genomföra i denna studie.

Referenser

Litteratur

- Andersson, E., Larson, M. & Lindgren, L. (2009). *Studiecirkeldeltagare 2008. En studie om deltagare i studieförbundens studiecirkelverksamhet*. Folkbildningsrådet utvärderar no 2 2009. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Andersson, M. & Mellander, C. (2011). *Folkbildning i Sveriges kommuner – spridning och relation till socioekonomiska strukturer*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Arensmeier, C. (2013). ”Studiecirklar och socialt kapital” i Gustavsson, B. & Wiklund, M. (red) *Nytta med folklig bildning: en studie av kapitalformer i folkbildande verk*. Lund: Nordic Academic Press.
- Bjurström, E. (2004). ”Hermeneutisk etnografi” i Lena Gemzöe (red.) *Nutida etnografi. Reflektioner från mediekonsumtionens fält*. Stockholm: Nya Doxa.
- Bjurström, E. (2013). ”Bildning och demokrati” i Erling Bjurström & Tobias Harding (red.) *Bildning och demokrati. Nya vägar i det svenska folkbildningslandskapet*. Stockholm: Carlssons.
- Bourdieu, P. (2007). ”The Forms of Capital.” i A. R. Sadovnik, *Sociology of Education*. New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (2000). *Konstens regler: Det litterära fältets uppkomst och struktur*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag.
- Broadly, D. (1998). ”Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg” Skeptorhäften/Skeptron Occasional Papers Nr 15.
- Brodén, D. (2013). *Kulturvanor i Sverige. 1989–2012*. SOM-rapport nr 2013:16. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Carlsson, U. & Facht, U. (2010) *MedieSverige 2010*, Göteborg: Nordicom-Sverige.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Ekelund, R. (2011) "Folkbildning i takt med tiden? – En studie av unga och unga vuxnas förhållningssätt till folkbildning och studieförbundens verksamheter", Rapport till Region Skåne.
- Feinstein, C.H. & Thomas, M. (2002). *Making history count [Elektronisk resurs]: a primer in quantitative methods for historians*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Folkbildningsrådet (2013). *Samlad bedömning av folkbildningens samhällsbetydelse 2012*. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Gustavsson, B. (1991). *Tre bildningsideal i svensk arbetarrörelse 1880–1930*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Gustavsson, B. (2007). "Bildning som tolkning och förståelse" i Bernt Gustavsson (red.) *Bildningens förvandlingar*. Göteborg: Daidalos.
- Harding, T., Tannå, S. & Lejhall, J. (2013). Kulturprogrammets betydelse för lokalsamhället. Utvärdering av studieförbundens kulturprogram. Utvärdering 1. Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Harding, T. (2010). "Playing against the modern world?" i Elge Lardsson (red.) *Playing reality*. Stockholm: Föreningen Knutpunkt.
- Harding, T. (2012) *Framtidens civilsamhälle: Underlagsrapport 3 till Framtidskommissionen*. Stockholm: Fritzes.
- Harding, T. (2013) "Föreningslivet och demokratin: Demokratisk skolning och institutionella entreprenörer" i Erling Bjurström & Tobias Harding (red.) *Bildning och demokrati. Nya vägar i det svenska folkbildningslandskapet*. Stockholm: Carlssons.
- Hartman, P. (2003). *Att bilda med bild: En studie av de praktisk-estetiska studiecirklarnas utveckling*. Linköping: Institutionen för beteendevetenskap, Linköpings universitet.
- Håkansson, P., & Sjöholm, F. (2007) "Who Do You Trust? Ethnicity and Trust in Bosnia and Herzegovina. *Europe-Asia Studies* Vol. 59, No. 6, September 2007, pp. 961–976
- Håkansson, P. (2010) "Ungdomars engagemang i kulturföreningar och socialt kapital" i Bjälesjö, Håkansson och Lundin (red.) *Mycket mer än bara rock: Musik, ungdom och organisering*. Stockholm: Premiss.
- Håkansson, P. (2011). *Ungdomsarbetslösheten – om övergångsregimer, institutionell förändring och socialt kapital*. (diss.) Lund Studies in Economic History 55.
- Inglehart, R. & Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*, New York: New York University Press.
- Knack, S., & Keefer, P. (1997). Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-country Investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, pp. 1251–88.
- Lundin, J., & Söderman, J. (2012). *Unity – Hiphop, socialt kapital och lärande i Studieförbundet Vuxenskolan*. Malmö: Studieförbundet Vuxenskolan.
- Portes, A. (1998). Social Capital. Its Origins and Application in Modern Sociology. *Annual Reviews of Sociology*. 24:1–24
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Touchstone.
- Putnam, R. D. (2002). "Conclusion" i R. D. Putnam (red.) *Democracies in Flux*. New York: Oxford University Press.
- Ricoeur, P. (2005). *Historia, minne, glömska*. Göteborg: Daidalos.
- Rothstein, B. (2003). *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.
- SCB (2006). Funktionshindrades situation på arbetsmarknaden – 4:e kvartalet 2006. Information om utbildning och arbetsmarknad 2007:2.
- SOU 2009:16. *Kulturutredningens betänkande*. Stockholm: Fritzes.
- Statens kulturråd (1998). *Funktionshindrades tillgång till kultur. Kartläggning och handlingsprogram*. Rapport från Statens kulturråd 1998:3.
- Svedberg, L., Essen, J. v. & Jegermalm, M. (2010). *Svenskarnas engagemang är större än någonsin. Insatser i och utanför föreningslivet*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Ungdomsstyrelsen (2010) *Ung idag 2010: en beskrivning av ungdomars villkor*.
- Uslaner, E. M. (2002). *The moral foundation of trust*. New York: Cambridge University Press.
- Vareide, K., & Ueland Kobro, L. (2012) *Skaper kultur attraktive steder?* TF-notat nr. 1/2012, Bö i Telemark: Telemarksforsking.
- Vetenskapsrådet (2010). *Forskning om kultur och hälsa*. Vetenskapsrådet 2012:1. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Vogel, J., Amnå, E., Munck, I., & Häll, L. (2003). *Föreningslivet i Sverige – välfärd, socialt kapital, demokratiskola*. Örebro: Statistiska centralbyrån (SCB).
- Zak, P. J., & Knack, S. (2001). "Trust and Growth." *The Economic Journal*, 111 (April), pp. 295–321.

Källor

Riks-SOM 2010 <http://snd.gu.se/sv/catalogue/study/SND0898>, 2013-10-11.

Deltagarenkäten 2013. Enkät till deltagare i kulturprogram april–juni 2013.

Internet

SCB 2013-10-27 www.scb.se

Bilagor

Bilaga 1: Undersökningens genomförande, statistiska metoder och respondentgruppens socio-ekonomiska sammansättning

Hur har undersökningen genomförts?

En enkätundersökning av deltagare och medverkande i kulturprogram genomfördes under perioden 15 april–15 juni. Ett strategiskt urval av orter hade gjorts redan inför delrapport 1, *Kulturprogrammets betydelse för lokalsamhället*. Dessa orter är Storuman, Rättvik, Jönköping och Helsingborg. Studieförbunden på dessa orter kontaktades per telefon under februari–mars och ombads hjälpa till att dela ut enkäten på minst fyra kulturprogram. Samtliga studieförbund lovade att göra så. I början av april skickades enkäter tillsammans med ett följebrev med instruktioner ut till studieförbunden. Enkätsvaren skannades av Utvärderingsringen och sammanställdes i en databas som har bearbetats i statistikprogrammet STATA.

Förutom att studieförbunden har delat ut enkäter på kulturprogrammen har även några arrangemang besökts. Vid dessa besök har deltagarobservationer gjorts. Deltagarobservationerna har haft betydelse för att ge en djupare bild av kulturprogrammen.

Trots att samtliga studieförbund sade att de skulle dela ut enkäten vid kulturprogramsarrangemang är det några stora aktörer som inte har gjort så. Det gäller ABF i Helsingborg och Jönköping, samt Folkuniversitetet i Helsingborg. När det gäller ABF i Helsingborg och Jönköping vet vi inte varför studieförbundet valt att inte medverka. När det gäller Folkuniversitetet i Helsingborg har man uppgivit att det funnits problem i form av sjukdom. Dessa bortfall har troligen inneburit systematiska fel om studieförbunden hade jämförts med varandra. Vi har därför valt att göra det i så liten omfattning som möjligt. I de fall då det gjorts ska viss försiktighet iaktas när resultaten ska tolkas. Vi kan trots bortfallen konstatera att det finns ett relativt stort antal observationer på samtliga orter och att det finns observationer

från samtliga studieförbund på totalnivån. På totalnivån finns det inga uppenbara systematiska fel då vi jämför urvalet med den referensgrupp som vi valt att jämföra urvalet med; Riks-SOM 2010. Även när vi jämför med verksamhetsstatistiken kan vi se att vi ligger rätt. Precis som i verksamhetsstatistiken är det musik och föreläsningar som dominerar bland arrangemangen. Tabell 13 sammanfattar fördelningen av respondenternas svar.

Tabell 13. Svar från urvalsundersökningen fördelade på studieförbund och ort.

	Storuman	Rättvik	Jönköping	Helsingborg	Total
ABF	32	22	0	0	54
Bilda	0	104	132	0	236
FU	0	1	66	0	67
Medborgarsk	0	2	17	7	26
NBV	0	0	21	0	21
Ibn Rushd	1	0	0	16	17
Sensus	1	0	16	103	120
SV	2	65	53	95	215
Stfr	21	0	17	68	106
Total	57	194	322	289	862

De studieförbundsrepresentanter som vi haft kontakt med och som delat ut enkäten på kulturprogram menar att de flesta deltagare varit positiva till att svara på enkäten och endast ett fåtal tackat nej till att delta. Även detta faktum skulle tala för att det åtminstone inte av den anledningen finns systematiska fel då väl enkäten delats ut på ett kulturprogram.

Det finns naturligtvis både för- och nackdelar att använda ett strategiskt urval på det sätt som gjorts. En nackdel är att då det är fyra fallkommuner som valts ut, och inte ett obundet slumpmässigt urval (OSU), blir det svårt med den statistiska inferensen. Det går alltså, i princip, inte att dra slutsatser för hela riket grundade på fyra fallkommuner. Å andra sidan, menar vi, att fallkommunerna är valda på ett sådant sätt att de ska kunna representera olika delar av riket. Vidare menar vi att det hade varit svårt att göra ett OSU på deltagarna i kulturprogram. Det finns inga register över deltagarna, vilket krävs för att ett OSU ska kunna göras. En fördel med den valda metoden var att bortfallet var relativt litet när enkäten och studieförbundsrepresentanten kom ut till ett kulturprogram, vilket inte brukar vara fallet då en enkät skickas till respondenter med post.

Brister

Givetvis finns det alltid brister i de metoder som väljs för insamling av statistiskt material. Ett problem då data skulle samlas in från deltagare i kulturprogram var

att eftersom arrangemangen är öppna finns det inga register etc. som skulle kunna användas för att skicka ut en enkät eller för att göra ett obundet slumpmässigt urval på riksnivå. Det faktum att fyra fallkommuner har valts och att dessa inte kan sägas vara ett riksrepresentativt urval innebär att vi inte kan säga något om hur den socioekonomiska fördelningen egentligen ser ut på riksnivå. Ett annat problem är att vår referensundersökning, Riks-SOM 2010, bygger på ett riksrepresentativt urval. Det betyder att vi inte kan bryta ner denna på kommunnivå och jämföra deltagande i kulturprogram med SOM-respondenterna på respektive ort. Vi menar trots detta att går att använda deltagarundersökningen som om det vore ett riksrepresentativt urval. Vi menar att det ligger nära vad vi tidigare vet om deltagarna och att orterna är valda på ett strategiskt sätt för att få en spridning mellan små och stora orter samt geografiskt från norr till söder.

Statistiska analysmetoder

Förutom de deskriptiva korstabellerna som redovisas har multipel regressionsanalys använts. Fördelen med att använda denna metod är att vi kan ta hänsyn till flera olika variabler simultant. Vi kan t.ex. analysera huruvida det finns skillnader mellan deltagare i kulturprogram och SOM-respondenterna samtidigt som vi tagit hänsyn till respondenternas olika karaktäristik.

Generellt har en logistisk modell med oddskvoter använts. Endast vid ett tillfälle har en ordad logit-modell använts och det gäller då tillit har skattats (kapitel 4). I det följande beskrivs de två metoderna.

Logistisk modell med oddskvoter

Utgångspunkten för en logistisk modell med oddskvoter är att beroendevariabeln, dvs. den variabel som ska skattas, är binär. Detta görs med utgångspunkt från en logistisk modell enligt följande specifikation:⁸⁶

$$\Pr(y_i = 1) = \frac{e^{x_i\beta}}{1 + e^{x_i\beta}}$$

I modellen är, som sagt, beroendevariabeln binär. I denna rapport har vi använt olika beroendevariabler t.ex. huruvida respondenten är ”kulturåskådare” ofta ($y_i=1$) eller inte ($y_i=0$). I modellen fördelar sig då $\Pr(y_i=1)$ (i det här fallet: sannolikheten att vara kulturåskådare ofta) efter en logistisk funktion, där x är en vektor med förklaringsvariabler och β dess parametervärden. De skattade parametervärdena kan vara svåra

⁸⁶ Mer om logistiska modeller och oddskvoter bl.a. i Feinstein & Thomas (2002).

att tolka i en logistisk funktion. Visserligen ger parametervärdets tecken (positivt eller negativt) viss vägledning om i vilken riktning förklaringsvariablerna påverkar beroendevariabeln, men parametervärdena säger mycket litet om effekten på beroendevariabeln är stor eller liten. För att undkomma detta kan oddskvoter beräknas. Om oddset beräknas för att vara arbetslös kan detta se ut enligt följande:

$$ODDS: \frac{\Pr(y_i = 1)}{\Pr(y_i = 0)} = e^{x_i\beta}$$

$y_i = 1$ om individen är kulturåskådare ofta

$y_i = 0$ om individen *inte* är kulturåskådare ofta

Härifrån kan vi gå vidare och beräkna oddset att vara kulturåskådare ofta för, till exempel, kvinnor respektive män (givet annan karaktäristik som t.ex. ålder och utbildning).

$$Modell: y = \alpha \text{ kvinna} + x\beta + \varepsilon$$

$$ODDS_{kvinna} = \frac{\Pr(y_i = 1 | \text{kvinna} = 1, x)}{\Pr(y_i = 0 | \text{kvinna} = 1, x)} = e^{\hat{\alpha} + \hat{\beta}x}$$

$$ODDS_{ej\ kvinna} = \frac{\Pr(y_i = 1 | \text{kvinna} = 0, x)}{\Pr(y_i = 0 | \text{kvinna} = 0, x)} = e^{\hat{\beta}x}$$

Då dessa odds delas med varandra fås en oddskvot, dvs. oddskvoten svarar på frågan ”vad är sannolikheten att en kvinna är kulturåskådare ofta jämfört med sannolikheten att en man (ej kvinna) är kulturåskådare ofta”.

$$ODDSKVOT = \frac{ODDS_{kvinna}}{ODDS_{ej\ kvinna}} = \frac{e^{\hat{\alpha} + \hat{\beta}x}}{e^{\hat{\beta}x}} = e^{\hat{\alpha}}$$

Oddskvoten i exemplet ovan kommer att vara mindre än 1 (<1) om sannolikheten att kvinnor är kulturåskådare ofta är lägre än för män. Om det omvända skulle gälla kommer oddskvoten att vara större än 1 (>1).

Respondentgruppens socioekonomiska sammansättning

I det följande redovisas respondenternas socioekonomiska bakgrund. I vissa fall har dessa tabeller även redovisats i de olika kapitlen, men de redovisas här samlat för en möjlighet till en samlad jämförelse.

Ålder och kön

Tabell 14 visar ålder på samma sätt som redovisas i kapitel 3. När det gäller ålder bland deltagare finns här en större spridning än bland SOM-respondenterna. Den yngste deltagaren på kulturprogram är 12 år och den äldste är 97. I SOM-undersökningen är den yngste 16 och den äldste 85 år. Tabell 15 ger en mer finfördelad bild av åldersspridningen.

Tabell 14. Åldersfördelning bland deltagare i kulturprogram i de fyra fallkommunerna och bland respondenter i Riks-SOM 2010.

Ålder	Deltagare	SOM
12(16)–29	126 15%	804 16%
30–49	98 12%	1 540 31%
50–64	186 23%	1 348 27%
65–	409 50%	1 315 26%
Total	819	5 007

Källa: Enkät till deltagare i kulturprogram april–juni 2013 samt Riks-SOM 2010

Av tabell 15 framgår att den stora skillnaden mellan respondenterna i deltagarundersökningen och respondenterna i Riks-SOM 2010 ligger i åldersgrupperna 30–54 år samt 65–74 år. När det gäller 30–54 åringarna är de tydligt underrepresenterade i deltagarundersökningen, samtidigt som 65–74 åringarna är tydligt överrepresenterade. För de unga (12–29 år) och för de riktigt gamla (över 80 år) finns små skillnader.

Tabell 15. Åldersfördelning bland deltagare i kulturprogram och Riks-SOM 2010. Finfördelad.

Ålder	Deltagare	SOM
12–15	16	0
	2%	0%
16–19	38	261
	5%	5%
20–24	34	286
	4%	6%
25–29	38	257
	5%	5%
30–34	27	308
	3%	6%
35–39	23	359
	3%	7%
40–44	21	414
	3%	8%
45–49	27	459
	3%	9%
50–54	34	414
	4%	8%
55–59	63	458
	8%	9%
60–64	89	476
	11%	10%
65–69	149	482
	18%	10%
70–74	131	369
	16%	7%
75–79	68	259
	8%	5%
80–84	38	173
	5%	3%
85–89	13	32
	2%	1%
90–97	10	0
	1%	0%
Total	819	5 007

Källa: Enkät till deltagare i kulturprogram april–juni 2013 samt Riks-SOM 2010

Tabell 16 visar könsfördelningen och denna har tidigare kommenterats i kapitel 3. Bland respondenterna finns två tredjedelar kvinnor och en tredjedel män; en tydlig överrepresentation av kvinnor, alltså.

Tabell 16. Könsfördelning bland deltagare i kulturprogram i de fyra fallkommunerna och bland respondenter i Riks-SOM 2010.

Kön	Deltagare	SOM
Man	276	2 281
	33%	47%
Kvinna	565	2 588
	67%	53%
Total	841	4 869

Källa: Enkät till deltagare i kulturprogram april–juni 2013 samt Riks-SOM 2010

Etnisk bakgrund

Tabell 17 visar andel respondenter med båda föräldrarna födda i annat land. Som tabell 17 visar finns det en underrepresentation i deltagargruppen jämfört med SOM-undersökningen, både när det gäller då båda föräldrarna är födda i annat nordiskt land och då föräldrarna är födda utanför Norden. En jämförelse med SCB:s befolkningsstatistik visar dock att även SOM-undersökningen har en viss underrepresentation av personer med utländsk bakgrund.

Då vi jämför de fyra fallkommunerna i deltagarundersökningen med SCB:s befolkningsstatistik ser vi att även i denna jämförelse finns det en underrepresentation av personer med utländsk bakgrund i kulturprogrammen. Enligt befolkningsstatistiken var andelen med utländsk bakgrund 22 procent i de fyra fallkommunerna år 2012, något högre än de 20 procent som var genomsnittet för riket. Detta skulle således peka på att kulturprogrammen inte riktigt når ut till personer med annan etnisk bakgrund.

Tabell 17. Antal och andel respondenter där båda föräldrarna är födda i annat land. Deltagare i kulturprogram och respondenter i Riks-SOM 2010.

	Båda föräldrar födda i annat land i Norden	Båda föräldrar födda utanför Norden
Deltagare	25	46
	3%	6%
SOM	271	449
	6%	10%

Källa: Enkät till deltagare i kulturprogram april–juni 2013 samt Riks-SOM 2010

Funktionsnedsättning

Som redovisats i kapitel 3 är det troligt att det finns en viss underrepresentation av personer med funktionsnedsättning. Dock är det svårt att med säkerhet dra några slutsatser dels beroende på att urvalet inte är riksrepresentativt, dels på att det inte finns något att jämföra med. Frågan finns inte i Riks-SOM 2010 och som diskuteras i kapitel 3 blir svaret beroende på hur funktionsnedsättning definieras. I tabell 18 visas antal och andel respondenter i respektive studieförbunds kulturprogram i deltagarundersökningen som svarat ”ja” på frågan om de har något funktionshinder.

Tabell 18. ”Har du någon form av funktionshinder?”

	Ja	Nej
ABF	17	24
	41%	59%
Bilda	20	189
	10%	90%
Folkuniversitetet	7	57
	11%	89%
Medborgarskolan	6	11
	35%	65%
NBV	2	18
	10%	90%
Ibn Rushd	1	15
	6%	94%
Sensus	7	98
	7%	93%
Studieförb. Vuxenskolan	28	148
	16%	84%
Studiefrämjandet	12	82
	13%	87%
Total	100	642
	13%	87%

Källa: Enkät till deltagare i kulturprogram april–juni 2013

Sysselsättning och ekonomiskt kapital

Tabell 19 visar respondenternas sysselsättningsstatus. Redovisningen i tabell 19 utgår från uppdelningen ”i arbetskraften” (förvärvsarbetande och arbetslösa) samt ”utanför arbetskraften” (pensionärer, sjuk-/aktivitetsersättning, studerande). Till de arbetslösa räknas här även de som har arbete i arbetsmarknadspolitisk åtgärd eller genomgår arbetsmarknadsåtgärd. Som tabell 19 visar finns en tydlig överrepresentation i ”utanför arbetskraften”. Det beror troligen på att det finns en tydlig överrepresentation av personer över 65 år, och det gäller framförallt personer 65–74 år.

Tabell 19. Respondenternas sysselsättningsstatus. Deltagare i kulturprogram och respondenter i Riks-SOM 2010.

	Deltagare	SOM
Förvärvsarbetande	267	2 680
	32%	55%
Arbetslösa (+åtgärder)	23	285
	3%	6%
Utanför arbetskraften	544	1 914
	65%	39%
Total	834	4 879

Källa: Enkät till deltagare i kulturprogram april–juni 2013 samt Riks-SOM 2010

Sysselsättningsstatus säger, som synes, inte allt om den ekonomiska statusen. Det brukar däremot vara svårt att hitta bra mått på hur väl ställt hushållet har det. En proxy som har använts i olika sammanhang, bl.a. av SCB:s Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF)⁸⁷ är huruvida respondenten är rest på semester utomlands någon gång de senaste 12 månaderna. I deltagarenkäten finns en liknande fråga ”Hur ofta de senaste 12 månaderna har du ... rest utomlands”. Tabell 20 visar antal och andel i deltagarundersökningen respektive Riks-SOM 2010 som uppger att de rest utomlands ingen gång respektive någon gång eller mer.

Tabell 20. Har du rest utomlands under de senaste 12 månaderna? Deltagare i kulturprogram och respondenter i Riks-SOM 2010.

	Deltagare	SOM
Ingen gång	256	1 212
	32%	38%
Någon gång eller mer	539	2 012
	68%	62%
Total	795	3 224

Källa: Enkät till deltagare i kulturprogram april–juni 2013 samt Riks-SOM 2010

Som tabell 20 visar finns det en svag överrepresentation av personer som varit utomlands de senaste 12 månaderna bland deltagarna. Möjligen kan det finnas ett samband med att en av fallkommunerna är Helsingborg och att helsingborgarna torde oftare än andra åka utomlands då de har så nära till Danmark.

⁸⁷ www.scb.se. Se även Håkansson (2010).

Bilaga 2: Regressionstabeller

Regressionstabeller från kapitel 3. Kulturvanor

Utgångspunkten då vi skattat kulturvanor kan specificeras enligt följande modell:
 $\text{kulturvanor} = f(\text{föreningsmedl, kön, ålder, utbildn, arbetslös, deltag_medv})$

Variabeln föreningsmedlemskap motiveras av Bourdieus teori om att de olika kapitalformerna är transformerbara. De som är med i föreningar torde ha mer omfattande kulturvanor och vår hypotes är att medlemskap i en eller flera föreningar har en positiv betydelse för kulturvanorna, oavsett om personen i fråga deltar i kulturprogram eller inte.

Variablerna kön, ålder, utbildningsnivå och arbetslöshet är kontrollvariabler som används för att kontrollera för skillnader i respondenternas socioekonomiska bakgrund. Variabeln deltagare respektive _medverkande är en kategorivariabel som avser att skilja mellan respondenter som är deltagare i kulturprogram, medverkande eller som ingår i referensgruppen Riks-SOM 2010.

Den beroende variabeln kulturvanor skattas på tre olika sätt: Kulturåskådare ofta, kulturutövare eller litterärt aktiv. Variablerna beskrivs närmare i tabell 21.

Tabell 21. Variabler som används i den skattade modellen över kulturellt kapital.

Variabel	Typ av variabel	Definition
Kulturåskådare ofta	beroende dummy	Kulturåskådare =1; respondenten går någon gång i veckan eller mer på bio, teater, musikal, balett/dans, klassisk konsert/opera och/eller rock/popkonsert. Kulturåskådare =0; respondenten går mer sällan eller aldrig
Kulturåskådare senaste 12 mån	beroende dummy	Kulturåskådare =1; respondenten har någon gång de senaste 12 månaderna gått på bio, teater, musikal, balett/dans, klassisk konsert/opera och/eller rock/popkonsert. Kulturåskådare =0; respondenten går mer sällan eller aldrig
Kulturutövare	beroende dummy	Kulturutövare=1; respondenten utövar någon gång i veckan eller mer någon form av kulturaktivitet: sjungit i kör, dansat, spelat musikinstrument, tecknat/målat, skrivit dagbok/poesi, fotograferat/filmat och/eller spelat teater/lajv. Kulturutövare =0; respondenten gör det mer sällan eller aldrig
Litterärt aktiv	beroende dummy	Litterärt aktiv =1; respondenten läser bok, lyssnar på ljudbok och/eller går på biblioteket någon gång i veckan eller mer. Litterärt aktiv =0; respondenten gör det mer sällan eller aldrig
Förenings-medlem	dummy	Värde 0 om ej medlem i någon förening, 1 om medlem i 1 eller flera föreningar.
Kön	dummy	Kvinna=1, Man=0
Ålder	kategori	Åldersvariabeln utgörs av kategorierna 13(16)–29 år (referenskategori), 30–49, 50–64 och 65– . När det gäller 13–16 år finns dessa endast i deltagargruppen och de är endast xx stycken. SOM-responenterna är som yngst 16 år.
Lågutb	referenskategori	Lågutb: grundskola eller mindre
Mellanutb	kategori	studier vid gymnasium, gymnasieexamen, studier vid högskola, eller motsvarande.
Högutb	kategori	universitetsexamen, forskarutbildning)
Arbetslöshet	dummy	Arbetslöshet=1; personen har själv uppgett sig vara arbetslös eller arbete i arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Arbetslöshet=0; personen har uppgett annat
Deltagare	referenskategori	Respondenterna kommer från deltagarenkäten.
Medverkande	kategori	Respondenterna kommer från medverkandeenkäten.
SOM	kategori	Respondenterna kommer från Riks-SOM 2010.

Som tidigare beskrivits närmare i bilaga 1 har variablerna skattats i en multipel regressionsmodell. Tabell 22 redogör för resultaten.

Tabell 22. Skattade resultat från regressionsmodellen. Kulturvanor. Oddskvoter.

	Kulturåskådare ofta	Kulturåskådare senaste 12 mån	Kulturutövare	Litterärt aktiv
Föreningsmedlem	0,8948 (0,3269)	2,0158 (0,2887)***	1,1843 (0,1519)	1,3391 (0,1687)**
Kön	1,1922 (0,2950)	1,2754 (0,1520)**	1,4059 (0,1344)***	2,0295 (0,1894)***
Ålder 30–49 år	0,3376 (0,1319)***	0,2883 (0,0714)***	0,5522 (0,0809)***	1,1048 (0,1586)
Ålder 50–64 år	0,4600 (0,1566)**	0,2298 (0,0559)***	0,4565 (0,0667)***	1,3520 (0,1905)**
Ålder 65–	0,4733 (0,1508)**	0,1092 (0,0266)***	0,4552 (0,0682)***	1,6719 (0,2393)***
Mellanutb	1,0837 (0,3568)	2,9481 (0,4071)***	1,2508 (0,1574)*	1,6320 (0,1987)***
Högutb	2,7120 (0,9194)***	4,8577 (0,8582)***	1,7082 (0,2422)***	3,3032 (0,4646)***
Arbetslöshet	1,6403 (0,8285)	0,5495 (0,1446)**	0,8845 (0,1911)	0,8414 (0,1837)
Medverkande	1,5820 (0,5185)	0,9643 (0,3186)	2,8982 (0,7744)***	0,8125 (0,1654)
SOM	0,1517 (0,0471)***	0,4024 (0,0598)***	0,3299 (0,0359)***	0,5642 (0,0600)***
Konstant			1,8365 (0,3784)***	0,3147 (0,0631)***
Antal obs	2 098	2 098	2 073	2 123
Prob > chi2	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Pseudo R2	0.1288	0.1669	0.0939	0.0773

Standardfel inom parentes. * signifikant på 10%-nivå, ** signifikant på 5%-nivå, *** signifikant på 1%-nivå

Regressionstabeller från kapitel 4. Samhällsengagemang och socialt kapital

Utgångspunkten då vi skattat socialt kapital har specificeras enligt samma modell som användes då vi specificerade modellen för kulturellt kapital, nämligen:

socialt kapital = $f(\text{föreningsmedl, kön, ålder, utbildn, arbetslös, deltag_medv})$

Det betyder att de förklaringsvariablerna är desamma i de båda modellerna, bortsett från att när tillit skattas används föreningsaktivitet istället för föreningsmedlemskap. Däremot skiljer givetvis de beroende variablerna, vilka beskrivs närmare i tabell 23.

Tabell 23. Beroendevariabler som används i den skattade modellen över socialt kapital.

Variabel	Typ av variabel	Definition
Tillit	dummy	"Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?" Respondenten får ange svaret på en tiogradig skala, från 0 (går inte att lita på människor) till 10 (stor tillit till människor). Vi har valt att analysera tilliten utifrån två kategorier: ingen/liten tillit (0–5) = 0, stor tillit (6–10) = 1.
Föreningsaktiv	dummy	Föreningsaktiv =1; respondenten deltar någon gång i veckan eller mer i föreningsmöte eller studiecirkel. Föreningsaktiv =0; respondenten gör det mer sällan eller aldrig
Politiskt aktiv	dummy	Politiskt aktiv =1; respondenten diskuterar politik eller demonstrerar någon gång i vecka eller mer. Politiskt aktiv=0; respondenten gör det mer sällan eller aldrig

Tabell 24 redogör för resultaten av de skattade modellerna.

Tabell 24. Skattade resultat från regressionsmodellen. Socialt kapital. Oddskvoter.

	Tillit	Politiskt aktiv	Föreningsaktiv
Föreningsmedlem		1,4544 (0,2151)**	2,2560 (0,4265)***
Kön	0,8688 (0,0668)*	0,7859 (0,0797)**	1,4697 (0,1694)***
Ålder 30–49 år	1,3396 (0,1527)***	0,8108 (0,1235)	0,6479 (0,1194)**
Ålder 50–64 år	1,7347 (0,2053)***	0,7371 (0,1114)**	0,7843 (0,1358)
Ålder 65–	1,4256 (0,1721)***	0,6791 (0,1045)**	1,2615 (0,2059)
Mellanutb	1,5866 (0,1534)***	1,7003 (0,2454)***	0,9906 (0,1404)
Högutb	3,4979 (0,4349)***	3,2386 (0,5033)***	1,3204 (0,2109)*
Arbetslöshet	0,4717 (0,0716)***	0,9592 (0,2281)	0,8186 (0,2478)
Medverkande	0,6359 (0,1501)*	0,9196 (0,1917)	1,6686 (0,3326)***
SOM	0,5531 (0,0697)***	0,5968 (0,0681)***	0,1932 (0,0236)***
Föreningsaktiv	1,4707 (0,1624)***		
Konstant	1,9304 (0,3283)***	0,2990 (0,0670)***	0,2975 (0,0741)***
Antal obs	3 626	2 139	2 134
Prob > chi2	0,0000	0,0000	0,0000
Pseudo R2	0,0519	0,0445	0,169

Standardfel inom parantes. * signifikant på 10%-nivå, ** signifikant på 5%-nivå, *** signifikant på 1%-nivå

Bilaga 3: Enkäten

Kod fylls i av studieförbundet:

Ort Studieförbund Arrangemang

Enkät om studieförbundens kulturprogram till deltagare.

Folkbildningsrådet utvärderar just nu studieförbundens kulturprogram och du får denna enkät för att du deltar i ett sådant arrangemang. Syftet med utvärderingen är att förbättra samhällets stöd till kulturverksamhet och att se om studieförbunden uppfyller sina mål. För att vi ska kunna göra detta måste bl.a. deltagarnas kultur- och föreningsvanor undersökas .

Här följer några frågor om dig som besöker arrangemanget

01 **Vilka är dina huvudsakliga motiv med att besöka detta arrangemang?**

Flera kryss kan väljas

- 1 ☐ Ämnet 3 ☐ Den som framträder 5 ☐ Studieförbundet som arrangerar
(aktiv i studieförbundet på annat sätt)
- 2 ☐ Träffa människor 4 ☐ Annat

Är du medlem i någon typ av förening/organisation?	Nej	Ja	... och jag har någon typ av uppdrag
02 Idrotts-/friluftsförening	☐	☐	☐
03 Miljöorganisation	☐	☐	☐
04 Politiskt parti/förbund	☐	☐	☐
05 Facklig organisation	☐	☐	☐
06 Kulturförening	☐	☐	☐
07 Lokal samhällsförening, byalag	☐	☐	☐
08 Humanitär hjälporganisation	☐	☐	☐
09 Svenska kyrkan, frikyrka, religiös organisation	☐	☐	☐
10 Annan typ av förening/organisation	☐	☐	☐

11 **Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?**

Det går <i>inte</i> att lita på människor i allmänhet						Det går att lita på människor i allmänhet				
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?

	Ingen gång	Någon gång under de senaste 12 månaderna	Någon gång i halvåret	Någon gång i kvartalet	Någon gång i veckan	Flera gånger i veckan
12 Tränat/idrott/motion/gymnastik	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13 Varit ute i naturen/friluftsliv	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14 Gått på fotboll/ishockey	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15 Gått på bio	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16 Gått på teater	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17 Gått på musikal	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18 Gått på balett, dansföreställning	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19 Gått på klassisk konsert, opera	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20 Gått på rock-/popkonsert	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21 Rest utomlands	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22 Umgåtts med vänner	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23 Umgåtts med grannar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24 Spelat dator-/TV-spel	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25 Sjungit i kör	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26 Dansat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27 Spelat musikinstrument	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28 Diskuterat politik	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29 Deltagit i demonstration	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30 Tecknat/målat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
31 Skrivit dagbok/poesi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
32 Besökt bibliotek	☐	☐	☐	☐	☐	☐
33 Fotograferat/filmat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
34 Spelat teater, deltagit i lajv etc.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
35 Gått på möte/varit aktiv i någon förening/organisation	☐	☐	☐	☐	☐	☐
36 Deltagit i studiecirkel/kursverksamhet	☐	☐	☐	☐	☐	☐
37 Läst någon bok	☐	☐	☐	☐	☐	☐
38 Lyssnat på ljudbok/talbok	☐	☐	☐	☐	☐	☐

39

Har du någon gång deltagit i en studiecirkel?

Ja ☐

Nej ☐

Om "Ja" ... Deltar du/har du deltagit - Flera kryss kan väljas

40

☐ ... just nu

41

☐ ... tidigare i år

42

☐ ... för något år sedan eller längre

43

Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna använt Internet?

Ingen gång	Någon gång de senaste 12 månaderna	Någon gång i halvåret	Någon gång i månaden	Någon gång i veckan	Flera gånger i veckan	Dagligen
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Utvärderingsringen

02

Kulturprogrammets betydelse för deltagarna

95

Här följer några bakgrundsfrågor till dig som besöker arrangemanget.

- 44 Din ålder? 45 Kön? ☐ Man ☐ Kvinna
- 46 Har du någon form av funktionshinder - fysiskt, psykiskt, neuropsykiatriskt? ☐ Ja ☐ Nej
- 47 Vilken skolutbildning har du? Markera det alternativ som du anser bäst passar in på dig.
Om du ännu inte avslutat din utbildning - markera det du genomgår för närvarande.
- 1 ☐ Ej fullgjort grundskola eller motsvarande obligatorisk skola
- 2 ☐ Grundskola eller motsvarande
- 3 ☐ Studier vid gymnasium, folkhögskola eller motsvarande
- 4 ☐ Examen från gymnasium, folkhögskola eller motsvarande
- 5 ☐ Studier vid högskola/universitet
- 6 ☐ Examen från högskola/universitet
- 7 ☐ Studier vid/examen från forskarutbildning

48 Var någonstans har du huvudsakligen vuxit upp?

Ren
landsbygd
i Sverige	Mindre
tätort
i Sverige	Stad eller
större tätort
i Sverige	Stockholm,
Göteborg eller
Malmö	Annat land
i Norden	Annat land
i Europa	Land utanför
Europa
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐

49 Var någonstans har din far huvudsakligen vuxit upp?

Ren
landsbygd
i Sverige	Mindre
tätort
i Sverige	Stad eller
större tätort
i Sverige	Stockholm,
Göteborg eller
Malmö	Annat land
i Norden	Annat land
i Europa	Land utanför
Europa
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐

50 Var någonstans har din mor huvudsakligen vuxit upp?

Ren
landsbygd
i Sverige	Mindre
tätort
i Sverige	Stad eller
större tätort
i Sverige	Stockholm,
Göteborg eller
Malmö	Annat land
i Norden	Annat land
i Europa	Land utanför
Europa
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐	6 ☐	7 ☐

51 Vilken av de här grupperna tillhör du för närvarande?

- 1 ☐ Förvärsarbetande (även sjukskriven, föräldraledig)
- 2 ☐ Har arbete i arbetsmarknadspolitisk åtgärd/genomgår arbetsmarknadsutbildning
- 3 ☐ Arbetslös
- 4 ☐ Ålderspensionär/avtalspensionär
- 5 ☐ Har sjuk-/aktivitetsersättning
- 6 ☐ Studerande
- 7 ☐ Annat

Tack för din medverkan!

Kulturprogrammets betydelse för deltagarna

Utvärdering 2 av studieförbundens kulturprogram

Under 2013 rapporterade studieförbunden drygt 360 000 kulturprogram med sammanlagt nära 19 miljoner deltagare. Den här rapporten handlar om kulturprogrammets betydelse för deltagarna.

Till grund för utvärderingen ligger bland annat en enkät som genomförts med deltagare i utvalda kulturprogram i Storuman, Rättvik, Jönköping och Helsingborg under sensvåren och sommaren 2013, men också besök vid kulturprogram i dessa kommuner, samt intervjuer.

Utvärderingen av studieförbundens kulturprogram sker i tre delar där verksamheten studeras ur tre olika perspektiv:

- Utvärdering 1 fokuserar på kulturprogrammets innehåll och betydelse för lokalsamhället i Helsingborg, Jönköping, Rättvik och Storuman.
- Utvärdering 2 fokuserar på kulturprogrammets betydelse för deltagarna.
- Utvärdering 3 fokuserar på kulturprogrammets betydelse för de medverkande och som arbetsmarknad för kulturarbetare.

Peter Håkansson är filosofie doktor i ekonomisk historia och jobbar vid Malmö högskola. Han har bland annat ansvarat för den statistiska undersökning som ingår i denna rapport.

Tobias Harding är filosofie doktor och universitetslektor i kulturpolitik vid Universitetet i Jyväskylä.

Folkbildningsrådet